

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

VÉRONIQUE BOUDON-MILLOT

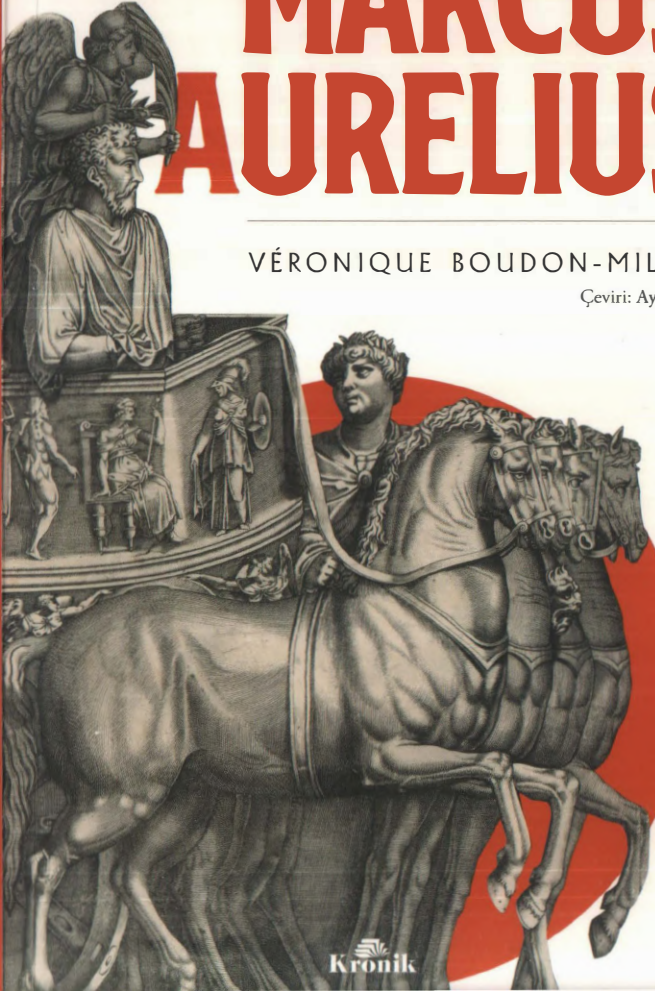
MARCUS AURELIUS

FİLOZOF İMPARATOR

MARCUS AURELIUS

VÉRONIQUE BOUDON-MILLOT

Çeviri: Ayşen Sarı

Kronik

MARCUS AURELIUS
Filozof İmparator

—

VÉRONIQUE BOUDON-MILLOT

KRONİK KİTAP: 273

Antik Çağ Dizisi: 10

YAYIN YÖNETMENİ

Adem Koçal

ÇEVİRİ

Ayşen Sarı

EDİTÖR

M. Murtaza Özeren

DÜZELTİ

Yunus Emre Ceren

KAPAK TASARIMI

Kutan Ural

MİZANPAJ

Kronik Kitap

1. Baskı, Şubat 2022, İstanbul

ISBN

978-625-8431-22-3

KRONİK KİTAP

Şakayıklı Sk. №8, Levent

İstanbul - 34330 - Türkiye

Telefon: (0212) 243 13 23

Faks: (0212) 243 13 28

kronik@kronikkkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 49639

www.kronikkkitap.com

   kronikkkitap

BASKI VE CİLT

Optimum Basım

Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1

34295 K. Çekmece / İstanbul

Telefon: (0212) 463 71 25

Matbaa Sertifika No: 41707

YAYIN HAKLARI

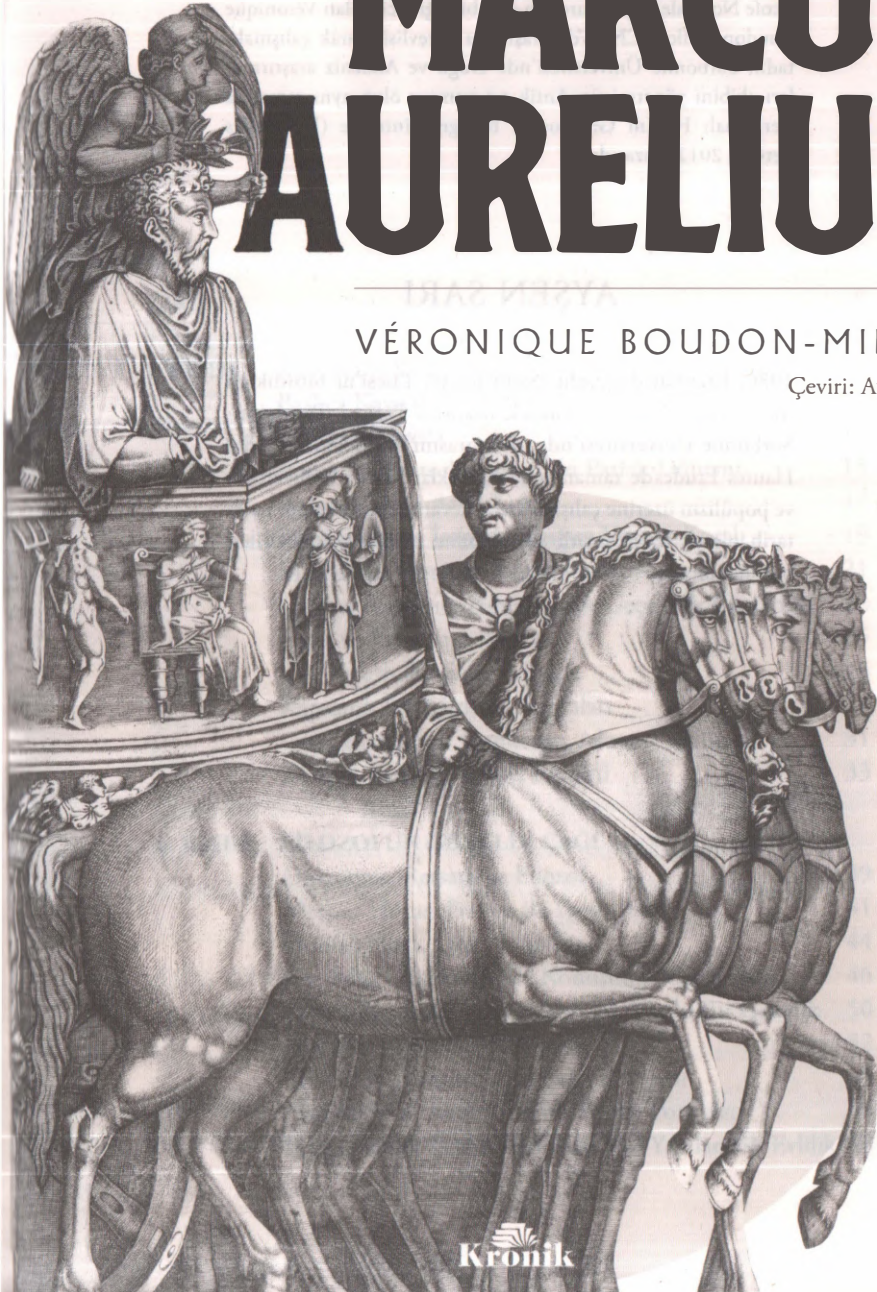
© Véronique Boudon-Millot, 2020, "Marc Aurèle"
özgün adıyla Presses Universitaires de France (PUF)
tarafından yayınlanan bu kitabın Türkiye'deki tüm yayın
hakları Kronik Yayıncılık A.Ş.'ye aittir. Hiçbir şekilde
yazılar ve görseller kopya edilemez, taklit edilemez,
çoğaltılamaz, yayınlanamaz.

FİLOZOF İMPARATOR

MARCUS AURELIUS

VÉRONIQUE BOUDON-MILLOT

Çeviri: Ayşen Sarı

V RONIQUE BOUDON-MILLOT

 cole Normale Sup rieure'nin eski bir  ğrencisi olan V ronique Boudon-Millot, CNRS'de araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Sorbonne  niversitesi'nde Doğu ve Akdeniz araştırmaları ekibini yönetmiştir. Antik tıp uzmanı olup aynı zamanda Bergamalı Hekim Galenos'un biyografisinin de (Les Belles Lettres, 2012) yazarıdır.

AYŞEN SARI

1986, İstanbul doğumlu. Saint-Joseph Lisesi'ni bitirdikten sonra, tarih lisans ve yüksek lisansını Paris 1 Panth on-Sorbonne  niversitesi'nde, doktorasını  cole Pratique des Hautes  tudes'de tamamladı. Azınlıklar tarihi, milliyetçilik ve popülizm üzerine çalışmalarına devam etmekte olup, başta tarih olmak üzere çeşitli sosyal bilim alanlarında çevirileri bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	9
I. KISIM	ROMA'DA BÜYÜMEK
Başlıca Kaynaklar: Marcus Aurelius'un Yazıları ve <i>Historia Augusta</i>	13
Roma İmparatorluğu'nun En Parlak Dönemi	15
Roma: Hakiki Babil Kulesi	17
Evlat Edinme: İmparatorluğun Veraset Kuralı	19
Marcus'un Soyağacı: İmparator Soyu	21
Caelius Tepesi'nin Bahçelerinde Geçen Bir Çocukluk	22
Anne ve Babasının Portresi	25
Çok Yararlı Bir Evlat Edinme	26
Kapsamlı Bir Eğitimin Faydaları	28
Genç Marcus'un Tropheusu, Manevi Eğitimci	31
Belagat, Sanat ve Beden Eğitimi	33
II. KISIM	FİLOZOFUN GENÇLİK ÇAĞI
Diognetus, Ressam ve Filozof	39
Meşhur Hocası Fronto ile Yazışmaları	41
Fronto: Hoca, Dost ve Sırdaş	44
Caesarlar Gibi Etkileyici Konuşmayı Öğrenmek	46
Durmadan Çalışarak Geçen Çok Mutlu Bir Gençlik	50
Hadrianus'un Halefi Meselesi	52
Marcus İmparatorun Sarayına Katılıyor	55
Hadrianus ve Antoninus'un Tezatlı Portreleri	56
İmparatorluk Tahtına Erişmek İçin Yapılan Bir Evlilik	58

III. KISIM İKİ BAŞLI YÖNETİMİN BAŞLANGICI

İmparatorluk Sarayında Yorucu Bir Hayat	63
Iunius Rusticus Tarafından Aktarılan	
Epiktetos Öğretisi	64
Hem Stoacı Hem İmparator Olunur mu?	67
Alışılmışın Tamamen Dışında Bir İmparator	70
İki Başlı İmparatorluk: Marcus Aurelius ve	
Lucius Verus	73
Marcus, Hâkim ve Yenilikçi	75
Askerî Yenilikler	79
<i>Pax Romana</i> 'nın Sonu mu?	81
Armenia'nın Yeniden Fethi ve Parthlara Karşı	
Kazanılan Zafer	83
Quadi Kavmi ve Marcomanniler İtalya'nın	
Kuzeyine Ulaşır	86
"Antoninus Vebası" ve Yarattığı Yıkımlar	87

IV. KISIM İMPARATORLUĞUN TEK HÂKİMİ**MARCUS AURELIUS****"Tuna'ya Atılan Aslanlar" ve "Yağmur Mucizesi"**

Meseleleri	93
Büyüler, Kehanetler ve... Sahtekârlıklar	96
Ludgunum'da Hristiyanlara ve Ludgunumlu	
Blandina'ya Yapılan Zulüm	100
Avidius Cassius'un İhaneti	102
Faustina'nın Ölümü: Söylentiler ve Efsaneler	104
Faustina'nın Ölüm Sebebi Nedir?	104
Tuna Nehri Sınırında Yeni Bir Tehdit...	107
Tiryak, İmparatorların Her Derde Devası	110
Kan Tercihi: Marcus ve Commodus	112
Filozof Gibi Ölmek	114
Roma Senatosu Tarafından Tanrılaştırılan	
Marcus Aurelius	116

SONSÖZ	117
KRONOLOJİ	119
KISA BİBLİYOGRAFYA	123
DİZİN	127

GİRİŞ

Marcus Aurelius (doğum 121, ölüm 180) birbirinden farklı birçok yüze sahip bir adamdır. Milattan sonraki 2. yüzyılın Roma imparatoru olmasının yanı sıra hem filozoftur hem de günümüze *Kendime Düşünceler* başlığıyla ulaşan Yunan dilinde yazılmış eserlerin muharriridir. Gerçekten de sayısız paradoksu içinde barındıran bu kişilik bizi durmaksızın çeşitli sorular sormaya iter. Mesela aynı anda nasıl hem imparator hem de filozof olunabilir? Acaba felsefe bir imparatorluğun yönetimine yardımcı olabilir mi ve olmalı mıdır? Peki ya imparatorlardan filozof olur mu veya olması gerekir mi? Buradan yola çıkarak, bütün tarihçilerin ağız birliğiyle en parlak dönemini yaşadığını söyledikleri bir imparatorluğun başına geçen Marcus Aurelius'un göreceli yönetim başarısını anlatmaya yeltenebilir miyiz? Stoacı filozof Marcus Aurelius, genişlemesini engellemeye çalıştığı ve Ludgunumlu Blandine gibi sayısız şehidin sorumluluğunu tarihin önünde üstlenmeye kendini mecbur hissettiği, hâlâ ağırlıklı olarak pagan bir imparatorluğun efendisi-dir ve sınırlara dayanan barbar tehdidinin zaten ilan ettiği çöküşten önce, asıl Hristiyanlığın imparatorluğun içindeki yükselişiyle yüzleşmek zorunda kalacaktır. Hem filozof

hem devlet adamı olan, hem en iyisini hem en kötüsünü yapmaya muktedir, bilhassa karmaşık bir kişiliğe sahip ve  elişkililerle dolu bu imparatorun sırlarına vakıf olmak, onu harekete geçiren sebepleri anlamak nasıl mümkün olur?

Her Şey denildiği gibi çocuklukta başıyorsa eğer, Marcus Aurelius bu kurala istisna teşkil etmez. Esrarın bir kısmı, çok büyük olasılıkla, kaderinde günün birinde imparator olacağına dair hiçbir emare bulunmayan birinin oluşumunda yatmaktadır. Gerçekten de Marcus *Principatus* makamına (imparatorluğun yönetim Őekli o zaman böyle tanımlanıyordu) ancak önceki imparator Antoninus Pius tarafından evlat edinildikten sonra ve kırk gibi nispeten ileri bir yaşta ulaşır. Ömrünün büyük bir kısmı felsefe öğrenmekle geçmiştir halbuki! Böyle bir adam nasıl olur da sınırları kuzeyden güneye, Akdeniz'in bütün çevresinden bugünkü Büyük Britanya'ya ve Tuna kıyılarına kadar, o dönemde bilinen topraklara göre neredeyse dünyanın tamamını kapsayan bir imparatorluğu yönetebilir?

Hükümdarlığının ilk yıllarında, uzaktan kuzeni Lucius Verus'la beraber yürüttüğü iki başlı yönetim boyunca Marcus Aurelius'un tam anlamıyla kendini gösterdiği söylenemez. Fakat müşterek imparatorunun ölümünün ardından tüm komuta ona kalır. Marcus böylece hayatının sonuna kadar tek başına hüküm sürer, tabii bu, mutlak gücünün düzenli olarak ağır sınavlara tabi tutulmadığı anlamına gelmez. Hakikaten de barbarların Kuzey Avrupa'ya, hatta imparatorluğunun başkenti ve bilinen dünyanın merkezi Roma'ya saldırılarını kontrol altına almak için her geçen sene çadırında daha fazla zaman geçirmek zorunda kalmıştır.

Bir imparatorun ve genel anlamda yöneticilerimizin hareketlerini anlamaya çalışmak her ne kadar zor olsa da, Marcus Aurelius bize, Platon'un *Devlet* eserinde geliştirdiği, "insanlığın kötülüklerine bir son vermek için, ya filozofların kentleri yönetmesi gerekir, ya da yöneticilerin filozofa dönüşmesi" fikrinin uygulamasını deneyimlemek gibi tarihi ve kuşkusuz eşi benzeri olmayan bir fırsat sunuyor. Bununla beraber, bizi yönetenlerin günün birinde filozofa dönüşmeleri pek ihtimal dahilinde gözükmediğinden, geriye bir tek filozofların sahiden de yönetim için en uygun aday olup olmadığı sorusu kalıyor.

I. KISIM

Roma'da Büyümek

Başlıca Kaynaklar:

Marcus Aurelius'un yazıları ve *Historia Augusta*¹

Tarihi bir kişiliğin yaşam öyküsünü kafamızda canlandırmak istediğimizde, hele ki söz konusu dönem Antik Çağ gibi bize oldukça uzaksa, bu kişinin içinde doğduğu, büyüdüğü ve yetiştiği toplumu anlamaya çalışmak kaçınılmaz olur. Şaşırtıcı olmayan bir biçimde bilgilerimizin durumu, bilgi kaynaklarımızın durumuna bağlıdır. Marcus Aurelius özelinde, Antik Çağ tarihçilerinin ve bazıları Marcus Aurelius'un çağdaşı birçok yazarın tanıklığına sahibiz. Bu yazarlar, alışılmadık bir imparator örneği olan Marcus Aurelius'a çok erkenden ilgi göstermişlerdir. Bununla beraber, Antik Çağ için istisnai bir durum olarak, Marcus Aurelius'un kendi yazdıklarını da okuyabiliyoruz. Bunlar, bir kısmı mucizevi bir şekilde bulunmuş yazışmalarından ve kişisel günlük ile felsefi deneme arasında bir yerlerde bulunan Yunanca yazılmış bir incelemeden oluşmaktadır; başlığı kelimesi kelimesine tercüme edildiğinde şu manaya gelir: *Kendime [bir] şeyler*. Farklı çevirilerde bu eser *Kendime Düşünceler* başlıklarıyla da bilinir.

1 Bkz. *Historia Augusta - Roma İmparatorları*, Cilt I-II, çev. Samet Özgüler, Kronik Kitap. (ç.n.)

Oldukça kişisel bu yazının büyük kısmı Roma'dan uzakta, meşhur Tuna Nehri kıyılarında bir çadırın altında, Marcus Aurelius barbarlara karşı savaşırken yazılmıştır. İmparator akşamları, kendisi ve dünyanın gidişatı hakkındaki en mahrem fikir ve mütalaalarını kaydeder. Neredeyse günlük yapılan bu bir nevi vicdan muhasebesi, bize öncelikle en kayda değer anıları ile en önem verdiği ve yetişmesinde belirleyici rol oynayan sevdiklerinin hatırasını sunar: ebeveyni, hocaları, dostları. Daha sonra, devlet adamının yalnızlığı ve her gün iktidarın ağır yükünü sırtlanmak, davalarda adaletten ödün vermeden yargı dağıtmak ve bir kısmı kendi ailesinin içinde cereyan eden ihtilâfları çözmek ve genel olarak, içeride (Hristiyanlığın yükselmesiyle) ve dışarıda (barbar tehditleriyle) iki ana cepheden tehdit altında bulunan bir imparatorluğu düzgün bir şekilde yönetebilmek için aşılması gereken zorluklar üzerine gün be gün düşündüğünü görürüz.

Marcus Aurelius'un yazılarını aynı zamanda imparatorluğun tarihçileri Cassius Dio (155–235), Herodianus (170–240) ve hatta Eutropius'un (4. yüzyıl) yazdıklarıyla karşı karşıya getirmek gerekir. Ardından hepsini *Historia Augusta* başlığıyla bilinen derlemeyle karşılaştırmak uygun düşer. Birbirinden farklı yazarlar tarafından büyük ihtimalle 4. yüzyılın son yıllarında kaleme alınan bu çalışma, 2. ve 3. yüzyıllarda hüküm sürmüş Roma imparatorlarının biyografilerinin tedvinidir. Hadrianus'un hayatı ile başlayıp Carus'un hayatıyla son bulan bu eser MS 117'den 285'e kadar devam eden 168 yıllık bir dönemi kapsar. Hiç şüphe yok ki *Marcus Aurelius'un hayatı* da, tıpkı çevresindeki diğer imparatorların yaşam öyküleri gibi güvenilmez bilgiler

içermektedir. Ancak bu küçük özetle toplanan unsurlar, hepsi doğrulanamasa veya doğrulanabilir olmasa da gelecek kuşakların zihninde Marcus Aurelius'un hükümdarlığından nelerin kaldığına dair çok şey anlatır.

Son olarak, çeşitli yazarların çok daha yakın bir tarihte Marcus Aurelius'tan almaya çalıştıkları filozof imparator figürünü ve bilhassa Marguerite Yourcenar'ın, yaşlanan imparator Hadrianus'un günün birinde yerine geçmek üzere çağrılan kişiye yazdığı uzun bir mektup şeklindeki bir düşünce akışı olan *Hadrianus'un Anıları* romanında yansıttığı genç Marcus imajını görmezden gelemeyiz. Bununla birlikte, Marguerite Yourcenar'ın edebi eserinde olduğu gibi kapsamlı belgelere dayansalar bile, tarihçinin bu tür tanıklıkları yorumlaması ister istemez çok riskli olmayı sürdürür.

Dolayısıyla, önceliği mümkün olduğunca Marcus Aurelius'un sözlerine vermeyi tercih ederken, yazdıklarını en yakın çağdaşlarının, özellikle de parlak öğrencisiyle Latince yaptığı yazışmaların büyük kısmı neyse ki büyük ölçüde korunmuş çok sevgili hocası, hayran olduğu Fronto'nun tanıklıklarıyla karşılaştırmayı ihmal etmiyoruz.

Roma İmparatorluğu'nun En Parlak Dönemi

Marcus Aurelius'un doğduğu dünya nasıl bir yerdir?

Milattan sonra 2. yüzyılda Antik Roma oldukça kozmopolit bir kent olarak ortaya çıkar. İletişim, imparatorluğun bir ucundan diğer ucuna, yani günümüz İspanya'sından Türkiye'sine kadar, bazıları bugün hâlâ görülebilen, sağlam döşeli meşhur "Roma yolları" sayesinde yapılmaktadır. Her yere kolaylıkla gidilip gelinir, bu uçsuz bucaksız alanın en

etkileyici özelliklerinden biri de budur. İmparatorluğun şehirlerinin ve yollarının hemen hemen hepsi aynı plana uygun olarak inşa edilmiştir. Geniş caddelerin, *gymnasi-umların*, hamamların, her yerde bolca rastlanan *forumların* arasından geçilen, dört bir yanı revaklar üzerinde şehrin ihtişamını kutlayan yazıtlarla dolu, kendi başına bir dünya olan Roma kentinin planının diğer kentlerde birebir kopyalanarak uygulandığı bir küreselleşme modeline tanık oluruz. Her şey, nüfuzunu Batı'dan Doğu'ya (bugünkü Orta Doğu) genişletmeyi başarmış başkentten gerçekten de dünyanın merkezi olduğunu doğrulamaya gelen eyalet kökenli ziyaretçilerin hayranlığını kazanmak için yapılır. Tehdidin sınırlarda kaldığı ve *Pax Romana*'nın ("Roma Barışı") hüküm sürdüğü bu sakin dünyada, servetin elbette eşit paylaşılmasına ve köleler ile efendilerin varlığının hâlâ devam etmesine rağmen, yine de göreceli bir refahın hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Hakikaten de, milattan sonraki 2. yüzyılda, Roma İmparatorluğu kuşkusuz ilk defa bir denge noktasına ulaşmış ve tarihçilerin çoğuna göre en parlak dönemini yaşamıştır.

Elbette, Doğu'da Yunanca ve Batı'da Latince konuşulur, tıpkı Roma'da olduğu gibi, iki dillilik artık bütün imparatorlukta resmileşmiştir. İmparatorun kendisi de, bu dünyanın tüm ileri gelenleri gibi iki dillidir; gerçi Roma'nın kültürlü üst sınıfı Latince kadar Yunancaya da hâkimdir, bu da Roma doğumlu Marcus Aurelius'un nasıl hem Latince hem de Yunanca konuşup yazabildiğini açıklar.

Bununla birlikte, idarede ve orduda konuşulan ve yazılan resmi dil Latince olsa da Yunanca kültürün ve felsefenin dili olarak kalmıştır. Aynı zamanda tıp dili de Yunancadır

ve 2. yüzyılın büyük hekimi Bergamalı Galenos (doğum 129, ölüm yaklaşık 210) neredeyse bütün hayatı boyunca Roma'da yaşamasına rağmen, devasa tıp külliyyatını tamamen Yunanca yazmıştır. Hippokrates'in öğrencisi doktorun, Roma'da bazı hastalarına kendini doğal olarak Latince ifade etmesi gerekse de Marcus Aurelius'un başucuna çağırıldığında, meşhur hastasıyla entelektüellerin dili olan Yunanca konuşmayı tercih etmiştir.

Roma: Hakiki Babil Kulesi

Acaba kentin nüfusu tam olarak kaçtı? Bu konuda bir fikir sahibi olmamız mümkün müdür? Tarihçiler tarafından ileri sürülen rakamlar birbirine uzak iki uçta yer alır, bu da 1.165.000 ile 1.670.000 arasında tereddütte bırakmaktadır. Her ne olursa olsun Roma'nın dünyanın en büyük kenti olduğu gerçeği değişmez, taşralıların imparatorluğun dört bir köşesinden şanslarını denemek ve servet kazanmak için akın ettiği, efsanevi Babil Kulesi'ni andıran bir metropoldür burası. Bergama'dan Roma'ya kariyer yapmaya gelen ve zamanının en büyük hekimlerinden birine dönüşen Galenos'un durumu da farklı değildir. Halihazırda emlak sorunu diye nitelendirebileceğimiz bir baskının etkisi altındaki kent, bütün eyaletlerden gelen "göçmenleri" barındırabileceği "kuleler", yani dünya-kentin refahından kendilerine düşen payı almaya kararlı toplulukları içine tıka basa doldurduğu çok katlı (bazen sağlıklı) binalar inşa etmeye başlar.

Bu toplulukların bazılarına dayatılan yaşama koşulları, şüphesiz bugün en iyi tabirle tahammül edilemez olarak nitelendirilebilir: Yangın nadir görülen bir olay değildir; zenginlerin meskenleri haricinde evlerde hiç tuvalet yoktur

ya da çok az evde vardır; döneme göre dikkate değer bir kanalizasyon sistemine ve içme suyunun aktığı çok sayıda çeşmeye rağmen sıhhi sorunlara sıkça rastlanır; yollar her daim atlı yük arabası ve tahtırevan kalabalığıyla dolu olduğundan yayaların ezildiği hatta öldüğü kazalar gayet sıradandır. Faziletten yoksun emlak girişimcilerinin heyecanını dizginlemek ve çökme riskini kontrol altına almak için, bir imparatorluk kararnâmesi binaların yüksekliğini en fazla sekiz kat olabilecek şekilde sınırlamak zorunda kalır.

Can ve mal güvenliğine gelince, bu denli kalabalık bir şehirde bunu sağlamak oldukça zordur ve şairler hicivlerinde geceleri, bilhassa aydınlatmanın zayıflığından ötürü, özellikle tehlikeli olabilecek sokakları ihbar etmekten geri kalmazlar. Örneğin şair Iuvenalis, 2. yüzyılın başında, okuyucusuna akşam yemeğe çıkmadan önce vasiyetini yazmayı unutmamayı tembihler, zira gece gezmesinden sonra eve sağ salım dönülebileceğinden asla emin olunamaz.

Şehir hayatının tüm güvencesizliklerine rağmen, Marcus Aurelius'un dünyaya geldiği çağda, Roma dünyası büyük ölçüde barış içinde yaşıyordu ve Roma, imparatorluğun tüm bölgelerinden en nadide ve en lüks ürünlerin aktığı abat bir başkentti. Hakikaten, bir Roma methiyesinin yazarı olan büyük belagat ustası (günümüzde “edebiyatçı”ya denk gelir) Ailios Aristeides (117–181) yazdığı gibi, imparatorluğun başkenti kendi içinde “bilinen dünyanın yoğun bir derlemesi ve özetidir” Bu yazara geri döneceğiz zira kendisi, Yunan olmalarına rağmen bu noktada Roma'nın gerçekleştirdiği dünya birliğine bağlı kalan taşralıların net bir örneğidir. İmparatorluğa ilk methiyeler düzen ve emperyal düzeni göklere çıkaran onlar olmuştur.

Evlat Edinme: İmparatorluğun Veraset Kuralı

Antoninlerin saltanatından bu yana, imparatorların kendilerinin de taşralı olmasının alışılmadık bir durum olmadığı ayrıca söylemek gerekir. Marcus Aurelius'un ailesi de taşra kökenlidir. Halis Roma kökenli imparatorların sayısının, bilhassa Marcus Aurelius'tan sonra, giderek azaldığı bir imparatorlukta bu durum kimseyi şaşırtmaz. Marcus Aurelius'un kökenleri hem İspanyol hem İtalyan hem de Galyalı unsurlar barındırır; fakat tüm eyaletler o dönemde Roma İmparatorluğu'na etkin biçimde katıldığından, ortada bir aileyi en üst makamlara ulaştırmaktan alıkoyan herhangi bir mesele bulunmaz.

Marcus Aurelius baba tarafından İspanyol'dur. Babası otuz gibi çok genç bir yaşta ölünce çok küçükken yetim kalmış ve bu nedenle ömrünün geri kalanı boyunca başkaları tarafından evlat edinilmiştir; önce babasının babası, ardından, daha ileri bir yaşta, görünüşe göre evlat edinmeyi halef belirlemenin bir koşulu hâline getiren imparator Hadrianus'un arzusu üzerinde, Antoninus Pius tarafından.

Marcus Aurelius'un Roma tahtına çıkmasından çok önce, başlıca erdemi en iyinin seçilmesine izin vermek olan bir sistem sayesinde, halef belirlemenin evlat edinme yoluyla çözülebileceği kabul edilmiştir; imparator olmak için artık bir imparatorun oğlu olmak değil, onun tarafından evlat edinilmek gerekiyordu. Böylece İmparator Hadrianus, Antoninus Pius'u, o da Marcus Aurelius'u evlat edinmiştir. Ancak Marcus Aurelius bu gelenekten ayrılarak, imparatorluğun başına öz oğlu Commodus'u

geçirir. Commodus'un hükümdarlığına geleneksel olarak getirilen sert yorumlar şimdilerde daha olumlu bir yaklaşımla tekrar değerlendirilme eğiliminde olsa bile, bu sınırlı bir başarıdır.

Marcus Aurelius'un iyice karışık soy ağacının hâlâ hareketle tartışılan birçok noktası bulunsa da iki imparatorla akrabalık bağı olduğu açıktır: baba tarafından Antoninus Pius ve anne tarafından, yeğeni ya da yeğen çocuğu olduğu Hadrianus.

Keza, Marcus Aurelius'a her zaman Marcus denilmemiştir ve antik yazına bakıldığında, bahsi geçen kişileri doğru bir şekilde tanımlamak bazen oldukça zordur. Marcus bu isimle doğmuştur elbette, ancak her evlat edinildiğinde ad değiştirmiştir. Hayatının başında, anne tarafından büyük büyükbabası Catilius Severus'un ismini almış ve böylece Marcus Catilius Severus olmuştur. Bu büyükbabanın ölümünün ve Antoninus Pius tarafından evlat edinilmesinin ardından Verus'a dönüşür –babasının ve onun babasının zaten taşıdığı isimdir bu– fakat aynı zamanda Latince "doğru söyleyen kişi" manasına da gelmektedir, yani dürüst, gerçeği saklamayan: Bu soyadı kendisine Hadrianus tarafından bahşedilmiştir. Böylece ismi artık Marcus Annius Verus olur. Antoninus Pius'un hükümdarlığıyla ilişkilendirildiği vakit Aurelius diye bilinir ve ileride kendisi imparator olduğunda ise üvey babasının anısına hürmeten Marcus Aurelius Antoninus adını alır. Marcus Aurelius'un metinlerde Marcus, Marcus Aurelius, Marcus Antoninus ve hatta sadece Antoninus diye geçtiği görülür, bu sonuncusu yüzünden selefi Antoninus Pius'la karıştırılması mümkündür.

Marcus'un Soyağacı: İmparator Soyu

Doğumunda, Marcus'un ileride imparator olacağına dair hiçbir belirti yoktur. İçine doğduğu aile çevresi kuşkusuz Roma toplumunun en yüksek sınıfına mensuptur ve soyağacı da elbette olağanüstüdür, fakat imparator Hadrianus halefini çoktan belirlemiştir bile. *Historia Augusta*'nın betimlediği şekliyle bu aile çevresini iyice anlamak için Marcus Aurelius'un soyağacına tekrar bir dönüp bakmamız gerekir –bu kütük daha önce de söylediğimiz gibi, tarihçilere hâlâ can sıkıcı sorunlar yaratıyor.

Historia Augusta, Marcus Antoninus ismini kullanır ve söze geleceğin imparatorunun bütün hayatı boyunca felsefeyle uğraştığını ve âdetlerinin saflığıyla tüm imparatorlara üstün geldiğini söyleyerek başlar. Baba tarafına bakıldığında, Marcus, otuz yaşında ölen *praetor* (senato sınıfında yargıç) Annius Verus'un oğludur. Yine baba tarafından dedesi Marcus Annius Verus üç kere konsül olmuş ve şehir başkanlığı yapmıştır; imparatorlar Vespasianus ve Titus tarafından *patricius* konumuna yükseltilmesi Roma toplumunun en yüksek sınıfına mensup olduğu anlamına gelir. *Patricius* sınıfına dahil olmak, gerçekten de Marcus'un *pleb* kökenli dedesinin en yüksek görevleri elde etmesini ve özellikle de konsül olmasını sağlamıştır, bu ayrıcalığı imparatorluk korumasına borçludur. Marcus'un amcası da aynı şekilde konsül olmuştur.

Anne tarafına eğildiğimizde, annesi Domitia Lucilla'nın (babasının ölümüyle beraber Domitia Calvilla diye de bilinir) Calvisius Ruso'nun kızı olduğunu görürüz, Ruso da iki kere konsüllük görevini üstlenmiştir; demek oluyor ki Marcus Aurelius'un hem baba hem anne tarafından iki

dedesi de konsüllük görevine nail olmuştur. Anneannesine gelince, o da eski bir konsülün kızıdır.

Konsüllük görevi, konsüllerin Roma'nın siyasi yönelimlerine karar verdikleri Cumhuriyet'in parlak günlerindeki kadar önemli olmasa da yalnızca fahri bir görev değildi; hukuksal faaliyetlerde bulunmak ve muhtemelen, bilhassa kriz anlarında, imparatora fikir vermek anlamına geliyordu, imparator bu fikre kulak asmayabilirdi belki ama en azından kendini açıklaması gerekirdi. *Principatus*luğun kuruluşundan bu yana konsüllüğün gücü zayıflamış olsa da, eski bir konsül olmak imparatorluk idaresinde önemli mevkilere ulaşmanın önünü açıyor ve göz ardı edilemez bir saygınlık ve nüfuza sahip olmayı sağlıyordu.

Dolayısıyla, Marcus Aurelius'un bu karmaşık soyağacında çarpıcı olan, *Historia Augusta*'nın Roma'nın efsanevi kökenlerine, Roma'nın ikinci kralı Numa'ya kadar uzandırmaktan çekinmediği saygın bir soyun birikimidir.

Tarafsız olmayan son bir ayrıntı daha var: Antoninus Pius, Hadrianus'un isteği üzerine Marcus Aurelius'u salt evlat edinmekle yetinmez, ölümüyle imparatorluğu devretmeden önce onu kızlarından biriyle hızla nişanlar ve evlendirir.

Caelius Tepesi'nin Bahçelerinde Geçen Bir Çocukluk

Historia Augusta, geleceğin Marcus Aurelius'unun 121 yılında, Hadrianus'un hükümdarlığı sırasında, Collosseum mahallinden dışarı taşan ve Latin yazarlar tarafından geniş ve muhteşem villalarla dolu olduğu anlatılan Caelius Tepesi'nin Roma bahçelerinde doğduğunu söyler. Lüksüyle ünlü bu

çevrede geçen ilk yılları hakkında, Marcus Aurelius'un *Kendime Düşünceler* eserinde anlattıkları dışında pek bir şey bilinmez. Mutlu bir çocukluktur. Önceleri, doğduğu ve yirmi bir yaşına kadar, babasının babası Annius Verus'un evine yaptığı bir ziyaret haricinde, hayatının büyük kısmını geçirdiği anne tarafına ait evde yetişmiştir. "Küçük vatanım" diye adlandırdığı anne evini daima kalbinde taşıdıysa da, günümüzde Laterani Sarayı'nın yükseldiği alanın yanında bulunan ve bir cariyenin hüküm sürdüğü baba tarafından dedesinin evi, Marcus'a aynı güzellikte hatıralar bırakmamıştır.

Marcus Aurelius'un tek çocuk olarak kalması uzun sürmez. Doğumundan kısa bir süre sonra Annia Cornificia Faustina isimli bir kız kardeşi dünyaya gelir; ailesinin kızları Faustina diye isimlendirilir, bu da başka bir karışıklık sebebidir zira Marcus Aurelius'un karısının, yani Antoninus Pius'un kızının ismi de Faustina'dır.

Marcus Aurelius'un annesinin ailesi tuğla üretimi ve ticaretinden gelen muazzam bir servete sahiptir. Dönemi belirleyen emlak patlamasıyla bağlantılı bu faaliyet özellikle gelişme göstermektedir; durmaksızın yeni binalar inşa etmek ve akın akın gelen nüfusa yeni barınma alanları yaratmak gerekir. Oğlunun dediklerine bakılırsa, bu devasa servete rağmen, annesi son derece sade bir hayat tarzından hoşlanır. Domitia Lucilla aynı zamanda çok dindar bir kadındır, Marcus Aurelius'un annesinin portresini çizerken ilk bahsettiği niteliği de bilhassa budur.

Marcus Aurelius'un çok bağlı olduğu annesi ömrünün sonuna kadar oğlunun yanında yaşayacaktır. Hayatının ilk yıllarında Marcus'a temiz bir hayatın erdemlerini öğreten ve kendini asla çevresindeki lükse kaptırmamasını

öğütleyen odur. Ayrıca, Marcus Aurelius, “zenginlerin sürdürdüğünden çok uzak bir hayat sürdüren” bu annenin iyiliği ve diğerkâmlığından sürekli övgüyle bahseder. Kuşkularımızın aksine bu portre salt anne babaya hürmet etme zorunluluğundan çizilmiş gibi görünmez, çünkü genç Marcus Aurelius’un öğretmeni Fronto tarafından da doğrulanır.

Annesi ve dedesinden sonra, Marcus Aurelius’un hayatında en mühim yere sahip kişi şüphesiz Fronto’dan başkası değildir. Fronto, Marcus Aurelius’a bildiği önemli her şeyi, özellikle de Latince belagati öğretmiştir. Öğretmenlik görevleri son bulduktan sonra da bir tür özel danışman gibi uzun süre yanında kalmış böylece genç Marcus öğüde veya fikre her ihtiyaç duyduğunda ona başvurabilmiştir. Fronto’nun tanıklığı bizim için çok değerlidir zira Marcus Aurelius ve Fronto on yıllar boyunca yazışmayı sürdürürler ve bu mektuplarda birbirlerine sırlarını ve günlük hayatlarının ayrıntılarını anlatırlar. Yine bu yazışmalarda Marcus Aurelius’un şüpheyeye düştüğü anlarda eski öğretmenine danıştığını görürüz; sevinçlerini, üzüntülerini, aile hayatındaki ufak tefek olayları yahut hastalıklarını hep ona anlatır. Fronto da hep aynı içten, cana yakın, nazik, sade, cömert ve iyiliksever tonda karşılık verir. İki adamın arasındaki bağ Fronto’nun ölümüne kadar sürer.

Bununla beraber, Marcus Aurelius’un Yunanca konuşan ve “Homeros, Hesiodos veya Euripides”ten alıntılar yapabilen annesinden farklı olarak, Fronto bu dilde çok başarılı değildir. Genç öğrencisinden Latince konusunda çok şey bekleyen ve ona özellikle zor alıştırıcılar veren belagat hocası, arkadaşça bir ilişki sürdürdüğü Marcus’un annesine

Yunanca yazmaktan çekinir. Buna mukabil, bu dili başka hocalardan öğrenen Marcus Aurelius'un Yunanca bilgisi çok geçmeden Fronto'yu aşar. Hatta Latince belagat hocası, Marcus'un annesine yazdığı mektupları göndermeden önce genç öğrencisinin onları okuyup düzeltmesini ister ki, arkadaşı yapması muhtemel dil hatalarından rahatsız olmasın!

Anne ve Babasının Portresi

Marcus Aurelius'un yazıları, yetişmesinde ve eğitiminde önem teşkil etmiş herkesin portreleriyle başlar; annesinin ve annesinin babasının ardından, birçok farklı belagat ve felsefe hocası da bu galeride yerini alır. Marcus Aurelius, bize aktardığı ve yukarıda da sözü geçen annesinin oldukça detaylı portresinde, kendisine öğrettiği her şey için ona teşekkür eder. İyi eğitiminin ve sahip olduğu kültürel birikimin yanı sıra, annesinin Roma dinine olan bağlılığının altını çizer. Filozofluğundan gelen açık fikirliliğine rağmen tüm imparatorluğa yayılmaya başlayan Hristiyanlığın yazgısını anlayamamasının sebeplerinden biri belki de bu bağlılıktır. Marcus Aurelius atalarının dinine, bu sayısız pagan tanrının kültlerine duyduğu sadakati, hiç şüphesiz kendisini doğuran ve 150'li yıllarda, oğlu imparatorluk tahtına çıkmadan önce ölen, ama ölümünün ardından bile bağlılığını sürdürdüğü bu kadına borçludur.

Babasına gelince, onunki Marcus Aurelius'un en kısa tuttuğu portredir zira babasını çok az tanımıştır. Açıklaması sadece birkaç kelime sürer: "Dünyaya gelmeme sebep olanın bıraktığı itibar ve hatıradan kalan: yiğitlik ve ihtiyatlılık." Daha fazlasını bilmeyiz.

Babasına layık bir erkek evlat olmasıyla beraber, genç Marcus çocukluğundan itibaren karakterinin ağırlığıyla dikkat çeker. Daha ilk yıllarında bile öyle bir itidale sahiptir ki, 4. yüzyıl tarihçisi Eutropius hakkında şöyle der: “Çocukluğunda dahi, ne üzüntü ne de sevinç yüzündeki ifadeyi değiştirirdi.”

Çok Yararlı Bir Evlat Edinme

Marcus Aurelius ile kız kardeşinin doğumlarını genç oğlanın hayatında büyük değişikliklere neden olacak birçok yas dönemi izler: Elli yaşlarında olan anne tarafından dedesi, Marcus daha dört yaşına basmadan vefat eder; yaklaşık aynı zamanlarda, 128 yılında, Marcus henüz yedi yaşındayken, ansızın babasını kaybeder, oysa ki daha yeni *preator* olmuştur babası –konsül olmadan önce ulaşılan *cursus honorum*² seviyesidir bu. Kocasının anısına sadık kalan annesi bir daha evlenmemeyi seçmiştir.

Ne var ki, baba tarafından dedesinin evlat edindiği Marcus’un güvenliğini ve geleceğini sağlama almak gerekir. Bu evlat edinmenin sunduğu birçok avantaj vardır, mirasın babaya geçmesi gereken kısmının oğula aktarılmasını sağlar ve artık oğlu yerine geçen torununu yakından takip etmek isteyen dedeye elverişli bir fırsat yaratır. Ne de olsa bu genç oğlan, hâlâ çocuksuz olan mevcut imparator Hadrianus’un en yakın erkek akrabasıdır. Marguerite Yourcenar’ın anılarını hayal ettiği bu meşhur Hadrianus’un bir gözdesi vardır

2 Lat. *Cursus honorum*: Roma Cumhuriyet ve İmparatorluğu’nda kamu görevine başlayan kişilerin sırasına ve düzenine uymak zorunda kaldıkları memuri görev merdiveni. Bir önceki görevi tamamlamadan sonrakine geçilememektedir.

aslında, erkek güzeli Antinous'tur bu, fakat hiçbir zaman hükümdar olamaz zira Roma'da âdet böyle değildir.

Historia Augusta'nın tanıklığına güvendiğimiz takdirde, Marcus Aurelius ile annesinin, bir cariyenin hüküm sürdüğü, baba tarafından dedesinin evine yerleşmelerinin aşağı yukarı bu tarihe rastladığını söyleyebiliriz. Dedesinin mevkisindeki bir adam dul kaldığında, yeniden evlenmekten kaçınmak ve torunlarına bırakacağı mirası korumak için genellikle kendine bir cariyeye alırdı. Her ne kadar büyük bir tevazuyla bahsetse de, dedesinin bu cariyeye beraber yaşaması Marcus Aurelius'ta çok hoş hatıralar bırakmamıştır. Yazılarında “dedesinin dostunun evinde çok uzun süre kalmadığı” için tanrılara şükranlarını sunar. Hemen ardından “gençliğinin goncasını koruduğu ve zamanından önce erkeklığe ulaşmadığı” için sevinç duyar. Marcus burada, kusursuz bir ahlaka sahip olmayan ve dedesine umulduğu kadar iyi eşlik etmeyen birinin etkisinden korunduğu için kendisini tebrik ediyor gibi görünüyor. Fakat yine, daha fazlasını bilemiyoruz. Marcus Aurelius yazılarında kendini pek ele vermiyor.

Vespasianus ve Titus tarafından senato sınıfına yükseltildiğini gördüğümüz bu baba tarafından dede, tam üç kere konsüllük yapmıştır. Bu çok nadir rastlanan bir onurdur ve de imparatorların gözünde ne denli itibarlı olduğunu gösterir. Marcus'un annesinin ailesinin olduğu gibi, bu dedenin de çok sayıda tuğla fabrikası vardır. 64 yılında çıkan meşhur Roma yangınının yeniden yapılanma ihtiyacını ciddi ölçüde artırmasıyla muazzam bir servet yapmıştır. Torununun eğitimi için hiç düşünmeden para harcar, onu emanet edecek en iyi hocaları bulmayı kendine görev edinir.

Marcus Aurelius, bu dedesinin iki temel özelliğini benimser: iyi karakteri ve hepsinden önemlisi, öfke yoksunluğu. Filozoflar tarafından sıklıkla üzerinde durulan bu niteliğe Marcus da çok değer verir, kişinin kendisinin efendisi olması, kendini asla ihtiraslarına kaptırmaması, Stoacı anlayışının kökenlerini ortaya koyar. Marcus'un öfkeden hoşlanmamasının asıl nedeni, hem sağlam hem de iyi bir karaktere sahip bu dedeye çocukluğundan beri duyduğu hayranlık olabilir. Stoacılığın egemen olduğu bu çağda, hekim Galenos'un otobiyografik yazıları, Galenos'un de kendi babasındaki aynı nitelikleri, birebir aynı nedenlerle takdir ettiğini gösterir. Babasının aksine, özellikle huysuz bir kadın olarak sunduğu, hatta geçirdiği bir öfke nöbetinde hizmetçilerini ısıracak kadar kendini kaybedebilen annesini ise çok ağır bir şekilde eleştirir. Bu özdenetim eksikliği, bir oğlun gözünde bile, derinden kınanmayı gerektirir.

Öte yandan Marcus Aurelius, bu iyi ve ölçülü dedenin, evinde hüküm sürmesine izin verdiği iklime ve cariyenin varlığına o kadar sert yaklaşır ki, önceden de dediğimiz gibi, bu tutum büyük ihtimalle sebepsiz değildir. Bu nedenle Marcus, yeniden evlat edinilmesinin ardından, özenle kararlaştırılmış bir eğitim almaya devam edeceği Antoninus'un hanesine katılmaktan ne kadar mutlu olduğunu açıkça belirtir –ama henüz oraya gelmedik.

Kapsamlı Bir Eğitimin Faydaları

Marcus Aurelius, öncelikle anne evinde, ama aynı zamanda, yetmiş yaşında ölene dek torununu gözetmeyi bir an olsun bırakmayan baba tarafından dedesinin evinde de mükemmel

bir ilgi alakadan faydalanır. *Historia Augusta*'nın verdiği bilgilere göre Marcus, on bir yaşından itibaren, yani daha kadınların elinden henüz çıkmışken, marifetli özel öğretmenlere teslim edilerek felsefe eğitimine başlar. Hakikaten on bir yaşında mıdır? Yaşından erken olgunlaşan bir çocuk olduğuna kimsenin şüphesi yoktur, ancak *Historia Augusta* ne derse desin bu kadar küçük yaşta bu denli yüksek bir entelektüel eğitim almış olması pek olası değildir. Gerçekte, gençlerin eğitimi edebiyat öğrenmekle başlar ve bu ilk eğitim genellikle aile evinde verilirdi. Hiçbir zaman fazla uzağa gitmeyen annesi de böylelikle evladına göz kulak olmaya devam ederdi. Marcus Aurelius, dedesinin cömertliği sayesinde olağanüstü hocaların derslerini evde takip edebildiği bu dönemi mutlulukla hatırlar. Bu dedeyi anlattığı portrede, “devlet okullarına gitmemesinin, evde çok iyi hocalara sahip olmasının ve bu tür şeylere para harcamanın bir gereklilik olduğunu anlamasının” aslında dedesi sayesinde olduğunu kabul eder. Görünüşe bakılırsa kamu eğitimi ve özel eğitimin karşılıklı meziyetleri üzerine yapılan tartışmanın başlangıcı oldukça eskiye dayanmaktadır.

Hatta MS 1. yüzyıl hatibi Quintilianus'ta bile bu tartışmanın yankısını bulmak mümkündür. *Bir hatibin yetişmesi üzerine* adlı yapıtında iki eğitim yönteminin niteliklerini karşılaştırır. Dediğine göre evde eğitimi savunanlar, bunu çocuklarını kötü arkadaşlıklardan korumanın ve onları daha sıkı bir denetim altında tutmanın yolu olarak görmektedir. Gerçi Quintilianus bu iddiaları, kişinin evde de okulda olduğu kadar yozlaşabileceğini ve iyi eğitimi garanti eden, az sayıda öğrenciye sahip bir devlet okulunu tercih etmenin pekâlâ mümkün olduğunu belirterek reddeder. İşin

doğrusu her iki sistemin de, ister özel eēitim olsun ister kamusal eēitim, ilk veya orta  ğretim olmasına baēlı olarak getirileri ve götürüleri vardır.

Aslında Quintilianus'a göre küçük bir  ocuk ve ailesi açısından en güvenilir yöntem, ilk eēitime aile ortamının  ocuēa her türlü güvenceyi sunduēu evde baēlanmasıdır. Öte yandan, ilerleyen yaēla beraber, okul, zihn n ve hayal gücünün uyarılması için gereken insan teması fırsatını yaratır ve böylece, kiēinin kendini diēer öğrencilerle karēılaētırıp ölçmesini saēlamak gibi ileride iyi bir hatip olmaya yarayan baēka kazanımlar sunar. Dolayısıyla Quintilianus bu c z mden yanadır, çünkü kalabalık bir izleyici kitlesinin öğrenciyi –ve tabii ki hocayı– tek bir öğrenciden daha fazla teēvik edeceēine inanır. Bu nedenle ideal bileēim,  ocukluēun ilk yıllarında, daha güven verici olduēu d ē n len özel eēitim ve ardından delikanlı büyümeye baēladıēında, özenle se ilmiē öğretmenlerle beraber bir devlet okulunda eēitim olacaktır.

Kendi eēitiminin ilk yılları hakkında çok kesin bilgiler veren hekim Galenos da aynı yolu takip etmiētir; eēitimi önce aile içinde, geometri uzmanı babası ve mimar büyükbabasının yönetiminde ēekillenmiē, onlardan matematiēin, mantıēın ve belagatin esaslarını  ğrenmiētir; daha sonra, on dört yaēına geldiēinde, felsefe ve ardından tıp eēitimine baēlamak üzere, babasının büyük titizlikle se tiē Bergama kentinin en iyi hocalarının okuluna yazılmıētır.

Demek ki, milattan sonraki ilk yüzyıllarda yaēamıē Romalı seçkinlerin çocuklarının takip ettiēi eēitim modelinde, aile çevresinde temel konuları öğrenen çocuklar, büyüdüklerinde saēlam bir belagat –Galenos'un durumunda felsefe veya tıp– eēitimi almak üzere en ünlü hocaların kurduēu okullara devam ederler.

Genç Marcus'un *Trophos*u, Manevi Eğitimci

Hizmetindeki hocaların ve eğitimcilerin yanında, Marcus Aurelius'un, Yunanca söylendiği şekliyle bir *trophos* da vardı: Etimolojik olarak bu kelime “besleyen” anlamına geliyordu, demek ki “besleyici” diye tanımlayabileceğimiz eril bir sütanne. Bu kişi, bir çocuğun veya delikanlının gündelik hayatından ve bilhassa, eskilere göre sağlıklı olmanın temeli sayılan, beslenmesi ile temizliğinden sorumlu olan eğitmendir. Roma toplumunda, yüksek zümreye mensup tüm gençlerin genellikle bir *tropheus* olurdu.

Hatip Ailios Aristides, kendi besleyicisinden birçok kez bahseder. İsmi Zosimos'tur, yetişkinliğe ulaşana kadar hizmetinde kalmıştır ve öldüğü zaman Aristides acı acı ağlamıştır. Marcus Aurelius'un *tropheus*unun ismini bilmiyoruz ancak Roma'nın iyi ailelerinden birine mensup olması gerektiğini, hatta belki de Marcus'un yakın akrabalarından biri olduğunu tahmin ediyoruz. Marcus Aurelius'un oğlu Commodus'un da Peitholaos adlı bir *tropheus* olmuştur; anjin geçiren Commodus'un durumunun ağırlaştığını düşündüğünden, inisiyatifini kullanarak hekim Galenos'u saraya çağırmıştır. Daha hafif vakalarda veya tam tersine acil durumlarda, *tropheus*un ilkyardım uygulayabilmesi gerekirdi.

*Tropheus*un görevi yer değiştirirken çocuğa eşlik etmektir, çünkü onun ne Roma sokaklarında ne de İtalya'nın çeşitli tatil yörelerinde özgürce dolaşmasına izin vermek söz konusu değildir. İmparatorlar ve aileleri, şehrin boğuculaştığı yaz aylarında, sıcak mevsimi deniz kıyısında geçirmek üzere Roma'dan ayrılırlardı. Çocuğa her yerde refakat eden ve hem fiziksel hem de zihinsel gelişiminden sorumlu olan besleyicinin tek görevinin temizlik olmadığı da böylece

anlaşılır; aynı zamanda, kendisine emanet edilen kişinin üzerinde ahlaki bir etki yaratması da muhtemeldi.

Marcus Aurelius'un durumunda yaşanan tam da budur. Marcus, yazılarının başında yer alan meşhur portreler gale-risinde *tropheusunu* onurlandırır. "Bana sirk oyunlarından uzak durmayı öğreten *tropheusumdu*" diye yazar. Gerçekten de Marcus, kalabalığın inanılmaz derecede hoşuna giden bu sirk oyunlarından, gladyatör dövüşlerindeki şiddetten, öfke-den, çığlıklardan, dökülen kandan hiçbir zevk almaz.

Üstelik Marcus Aurelius, daha ileride, bu oyunlara ancak zorla katıldığı ve locasında otururken gösteriyi hayran-lıkla izlemek yerine yazışmalarıyla ilgilenmeyi tercih ettiği için kınanacaktır. Bu tutumu belki de bu oyunların ve özel-likle araba yarışlarının iki rakip tarafı yeşiller ve mavilerin aşırılıklarının uyandırdığı taşkın heyecanlara karşı dikkatli olmak gerektiğine onu çok erken yaşta ikna eden *tropheu-sunun* ahlaki etkisi ile açıklamak mümkündür. İki kulübün hakikaten de zapt edilemez taraftarları vardı ve o kadar ün-lüydüler ki Iuvenalis veya Martialis gibi hiciv şairleri sık sık onlardan bahsederdi. Bu iki takım bazen çok şiddetli bir şekilde kapışabilirdi, bu da Marcus Aurelius'un "ne yeşil ne de mavi takımı tuttuğu" için kendisini neden tebrik ettiğini açıkça gösterir.

Marcus Aurelius, kendisine ahlaki açıdan dayanıklı olmayı ve az şeyle yetinmeyi öğrettiği için besleyicisine şük-ranlarını sunar. Sahiden Marcus Aurelius çok erken yaşta oldukça kanaatkâr ve yemek seçmeyen bir beslenme düze-ni benimsemiştir. *Tropheusu* ona ayrıca elleriyle iş görmeyi, işlerini olabildiğince iyi düzenlemeyi (Marcus azimle çalışan biridir) ve iftiralara kulak asmamayı da öğretmiştir.

Bu sonuncusu, imparator olduktan sonra, bilhassa zorlu davalarda adaleti yerine getirmesi gerektiğinde Marcus Aurelius'un çok işine yarayan bir nitelik olacaktır.

Belagat, Sanat ve Beden Eğitimi

Marcus Aurelius'un çocukluğu, hiç şüphe yok ki, fazlasıyla çalışarak geçmiştir. Genç Marcus'a neler öğretilir? Eğitimi öncelikle ahlakidir, yani yurttaşlık ödevleri hakkındadır ancak geometrinin ve belagatin temelleri de kendisine öğretilir. Fiilleri çekip çevirmeyi bilmeden imparatorlukta yükselmek mümkün değildir; askerlerle olduğu gibi konsey üyeleriyle de nasıl konuşulacağını bilmek gerekir ve bir imparator hem halk kitlelerine hem de ordulara hitap etmesini sağlayacak bir retorik eğitimi almış olmalıdır.

Geleceğin imparatoruna binicilik ve avcılık pratiğine dayalı hem bedensel hem de sportif bir eğitim vermekten de elbette geri durulmaz. Marcus Aurelius sahiden de hayatının büyük bir kısmını, özellikle Tuna kıyılarındaki karargâhlarında at sırtında geçirecektir. Eğitimi olabildiğince eksiksiz ve mükemmel olmalıdır, bu nedenle müzik ve resim eğitimi de unutulmaz.

Historia Augusta, Marcus Aurelius'un eğitim hayatının ilk yıllarında sahip olduğu öğretmenlerin isimlerini kayıt altına almıştır –isimlerinin gelecek nesillere kalmasını sağlayan bir şeref nişanı sayılabilir bu. Marcus'un eğitimi on iki yaşına kadar evde devam ettiğini bir kez daha hatırlayalım. Bu yaştan sonra, genç delikanlı itinayla seçilmiş büyük hocaların hanelerine yollar ve derslerini diğer öğrencilerle beraber dinler.

Marcus Aurelius'un ilk öğretmenleri, edebiyatta Euphorion, komedyada ise oyuncu Geminus olmuştur. Bu seçimin sebebi merak konusudur. Hakikaten genç Marcus'a komedyaya öğretilmek mi istenmiştir yoksa, daha makul bir olasılıkla, kendini toplum içinde ifade edebilmesini sağlamak mı? Fikrimiz yok. Müzisyen Andron'dan müzikle beraber geometri dersleri de alır, çünkü eskilere göre müzik (armoni) ve geometri birbiriyle bağlantılı iki disiplindir.

Historia Augusta, saygılı bir çocuk olan Marcus'un hocalarına her zaman büyük hürmet gösterdiğini ayrıca belirtir. Marcus'un öğretmenlerini hiçbir zaman unutmayacağı ve bir kez imparator olduktan sonra, desteğini talep ederlerse eğer, yardımlarına geleceği de doğrudur. Ama bütün hocalarının arasından en meşhuru tabii ki Fronto olmayı sürdürür, ne de olsa çok uzun yıllar boyunca imparatorla sürdürdükleri yazışmalar her ikisinin de günlük hayatının detayları üzerine bize çok zengin ve kapsamlı bilgiler sunar.

Bu eğitim nasıl düzenlenmiştir? Denilene göre çocuk önce okumayı söker; ardından dilbilgisi uzmanlarının eline teslim edilir ve onlardan topluluklar önünde kendini iyi ifade edebilmesini sağlayacak Latince belagati öğrenir; daha sonra nasıl söylev hazırlandığını gösteren bir hatipten dersler alır; nihayet Yunanca ve Latince şairlerin eşliğinde başlıca edebiyat, komedyaya ve tragedyaya türleri hakkında bilgilendirilir ve tabii tüm bunların yanına ayrıca geometri, müzik ve temel sanat eğitimleri de eklenir.

Bu eğitim daima iki dillidir ve Marcus Aurelius hem Latince hem Yunancada eşit derecede kuvvetli hocalara sahip olmuştur. Aralarında, geleceğin imparatoruna Yunanca öğretti ve şair Ailios Aristeides gibi zaten çok ünlü bir öğrencisi

bulunan Aleksandros öne çıkar. Marcus Aleksandros'u "ruhların ebesi" sözüyle betimler ve inceliğine övgüler düzer; zorluğuyla bilinen Yunancayı öğretirken, öğrenci bir kelimeyi yanlış söylediğinde veya dilbilgisi hatasına düştüğünde, yaralayıcı ve sitemkâr sözlerden kaçınarak, onu kınamadan ya da cezalandırmadan doğru ifadeye maharetle yönlendirmeyi nasıl da iyi becerdiğini anlatır.

Marcus Aurelius'un hayatına damgasını vuran bir hoca daha vardır: geleceğin imparatorunu felsefeyle tanıştıran ve böylece önünde yepyeni ufuklar açan Diognetus.

II. KISIM

Filozofun Gençlik Çağı

Diognetus, Ressam ve Filozof

Diognetus, Marcus Aurelius'un hocalar panteonunda özel bir yere sahiptir. Marcus'u felsefeyle tanıştıran kişi olmasının yanı sıra resim hocalığını da yapıyordu. Bu tür bir sanat eğitimi birini nasıl felsefeye yönlendirebilir? *Historia Augusta*'ya göre, Diognetus öncelikle Marcus'a etrafına bakmayı, çevresindeki nesneleri ve evrenin kendisini bir ressam gözüyle görmeyi öğreterek başlamıştır. Marcus Aurelius'un şu gibi sözlerini şüphesiz Diognetus'a borçluyuz: “Pişmiş ve kabuğu yer yer çatlamış, iştahı hoş bir biçimde kabartan ekmek”; “kendiliğinden açılan iyice olgunlaşmış incirler, ağaçta bıraktığımız olgun zeytinler, başları toprağa doğru eğilen başaklar, aslanın alın derisindeki çizgi çizgi kırışıklar, domuzun burnundan yağ gibi akan ter”. Diognetus'un öğretisinde Marcus Aurelius'u ayrıntılara karşı hassas hâle getiren bir sanatın icra edildiği aşikârdır.

Diognetus'un Marcus Aurelius açısından bu kadar değerli olmasının nedeni, görünüşe göre, adını bilmediğimiz *tropheus*, “besleyicisi” tarafından kendisine verilen ilk felsefi öğreti ile gelecekteki felsefe hocalarından alacağı dersler arasında menzil görevi görmesidir: Rusticus, Apollonius ve

Sextus. Marcus'un kendisine "beyhude uğraşlar uğruna zahmete girmemeyi" öğreten ilk kişinin Diognetus olduğunu söyler. Dünyanın gerçekliklerini ayırt edebilme, Epiktetos'un ünlü formülüne göre "bize bağlı olan şeyler" ve "bize bağlı olmayanlar" arasında ayırım yapabilme yetisi, elimizden bir şey gelmeyen olaylar karşısında kendimizi serbest bırakmamızı söyleyen Stoacı öğretinin temelinde yer alır.

Diognetus böylece Marcus'a eleştirel aklını geliştirmeyi, iftiracıları dinlememeyi, masalcılara ve her türden hikâye anlatıcılarına, büyücülere güvenmemeyi öğretir – göreceğimiz üzere, MS 2. yüzyılda Roma'da sahte peygamberler ve safsata yayanlar oldukça fazladır. Diognetus ayrıca Marcus'a bildircin oyunu gibi zıvalıklardan ve çocukça işlerden uzak durmayı öğretir. Antik Yunanistan'da çocuklar arasında çok sevilen ve Marcus Aurelius zamanında genç Romalılar arasında hâlâ oynanan bu oyunda bildircinlar tebeşirle çizilmiş bir dairenin içine yerleştirilir ve kuşun kafasına, onu çemberden çıkarmadan vurulur; eğer bildircin çemberin dışına çıkarsa, oyuncu oyunu kaybederdi.

Marcus'u birkaç on yıl sonra *Kendime Düşünceler*'i yazmaya itecek felsefi düşüncelerin yavaş yavaş oluşmaya başlaması hiç şüphesiz Diognetus'un bu dönemdeki girişimiyle olmuştur. Gerçekten de Diognetus, genç öğrencisini, kendisini geliştirebilmesi için düşüncelerine ve eylemlerine geri dönüp bakmaya, günün olay ve olgularını düzenli olarak incelemeye teşvik eder. Marcus'un felsefeye duyduğu koşulsuz sevgi, dediğine göre, hakikaten de bu sıralarda başlamıştır. Asıl sevgi beslediğinin felsefe mi, yoksa felsefe ve resim hocası mı olduğu merak edilen bir nokta olsa da, sonuç kuşkuya yer bırakmayacak biçimde ortadadır. *Historia Augusta*'nın

bize aktardığına göre, yine şüphesiz öğrencisini teorik eğitmeden pratiğe geçirmeye can atan Diognetus'un tavsiyeleri üzerine, Sparta'da yapıldığı gibi yerde uyumak istediğinde daha sadece on bir yaşındadır.

Marcus'un, oğlunu çok yakından takip ettiğini bildiğimiz annesi bu seferlik duruma müdahale etmeye karar verir. Evladının sağlığını korumak amacıyla yerde uyumasına karşı çıkar. *Historia Augusta* bize şöyle aktarır:

Daha on iki yaşında iken filozof kıyafetini, daha sonraları da filozof dayanıklılığını edindi; kaba saba Yunan pelerinine sarınarak [*Yunan filozofları geleneksel olarak böyle giyinirdi*] çalışmalarını yapıyor ve yerde uyuyordu. Ancak annesinin ısrarları üzerine istemeyerek de olsa deriyle kaplı bir sedirde uyumaya başlamıştı.

Genç öğrencisini felsefeye yakınlaştıran kişi Diognetus olsa da, Marcus Aurelius'un felsefe sevgisi daha ileride, yirmi beş yaşındayken tam anlamıyla ortaya çıkacaktır. Bir diğer hoca, onu Stoacılıkla tanıştıran Rusticus hayatına girdiğinde.

Meşhur Hocası Fronto ile Yazışmaları

Rusticus'la tanışmasından önce, zihni Diognetus'un dersleriyle taze bileylenmiş Marcus Aurelius, hayatında çok ehemmiyet taşıyacak birinin öğretisinden yararlanı: Fronto. İki adam 139 ile 167 yılları arasında, demek oluyor ki Marcus'un on sekizinden kırk altı yaşına kadar, sık sık yazışmıştır. 20. yüzyılın başlarında yeniden keşfedilen bu mektupların yalnızca keşfedilme hikâyesi bile hakiki bir mucizedir. 451 yılında toplanan Khalkedon (Kadıköy)

Konsili'nde verilen kararların Latince metnini kopyalamak amacıyla yeniden kullanılmak üzere üst katmanı kazınmış bir el yazması parşömenin –bu işleme palimpsest adı verilir– alt katmanında bulunmuştur. Dolayısıyla günümüzde bu parşömenin üst katmanında Konsil kararları bulunmaktadır.

1600'e doğru bu el yazması iki kısma ayrılmış, biri Vatikan'da saklanırken, diğeri Milano'daki Ambrosiana Kütüphanesi'nde (Biblioteca Ambrosiana) muhafaza edilmiştir. Müstakbel kardinal Angelo Mai, 1815'te Roma'da korunan bölümün orijinal metnini, dört yıl sonra ise Milano el yazmasının alt katmanını deşifre etmeyi başarır. Onun sayesinde, Fronto ile Marcus Aurelius arasında geçen yazışmaların dokuz cildini, Marcus Aurelius'un, saltanatının başlangıcında imparatorluğu beraber yönettiği ve kendisi de Fronto'nun öğrencisi olan Lucius Verus ile Fronto arasındaki yazışmalardan ikisini, ayrıca Fronto ile Antoninus Pius arasındaki diğer yazışmaları ve son olarak Fronto'nun başka dostlarıyla mektuplaşmalarının iki cildini yeniden oluşturabildik.

MS 2. yüzyılda Marcus Aurelius ve Fronto arasında değiş tokuş edilen bu yazışmalar, onları korumak ve bize aktarmak için çalışan nesillerce kâtip tarafından önce bir araya getirilip ardından kopyalanmış ve günümüzde mektupların tek tanıklığını oluşturan bu palimpsest el yazması sayesinde nihayet elimize ulaşmıştır. Marcus'un veya Fronto'nun birebir elinden çıkmış herhangi bir metne elbette sahip değiliz. Bu nedenle bu keşfin önemini tamamen kavramalı ve Antik Çağ metinlerini yüzyıllar boyunca bıkmadan usanmadan kopyalayarak, matbaanın icadına ve ardından

çağımıza kadar iletilmesini sağlayan sayısız müstensihinin oynadığı rolün altını kalın çizgilerle çizmeliyiz. Fronto ile yazışmaların korunduğu 5. yüzyıldan kalma palimpsest el yazması muhafaza edilmiş en eski el yazmalarından biridir ve Konsil kararlarını kopyalamak için kullanılmasının sebebi o dönemde mektuplara pek fazla edebi değer verilmemesidir. Bu da demek oluyor ki her şeyi kaybedebilir ve Fronto ile Marcus Aurelius arasında geçen yazışmaları asla okuyamayabilirdik!

Bu yazışma günümüzde artık yayımlanmıştır ve keşfederken duyduğumuz merak 19. yüzyılda ortaya çıkarılmasına eşlik eden heyecan kadar büyük olacaktır. Bu yazışmasının varlığının meydana çıkmasının yarattığı küçük dilbilimsel –ve zannımızca felsefi tarafları da bulunan– patlamayı ölçmek için, Gaston Boissier’in 1868 yılında *La Revue des Deux Mondes*’a (İki Dünya Dergisi) yazdığı bir makalede yaptığı yoruma atıfta bulunmamız gerekiyor. Bir filozof imparator ile zamanının en büyük belagat ustalarından biri arasındaki bu yazışmanın içerdiği yüksek seviye fikirlerin takdir edilmesini beklerken, Boissier’in şu yorumuyla karşılaşırız: “Hayal kırıklığı büyük oldu.”

Boissier’ye memnuniyetten çok hayal kırıklığı yaşatan bu yayımı bilim dünyası başlarda gerçekten de büyük bir ihtiyatla karşılar. Fronto’dan ve Marcus Aurelius’tan umulan şüphesiz bundan çok daha fazlasıdır. “Önceleri,” diye devam eder Boissier, “büyük bir imparator ile şanlı bir hatibin mektupları hakkında çok güzel fikirler üretiyorduk.” Fakat beklenti kuşkusuz karşılanamayacak denli büyüktü ve bu büyüklüğe ancak yarattığı hayal kırıklığının derinliği denk gelebilmişti. Okuyucular bu mektuplaşmada çok

sayıda ve yeni ahlaki mükemmellik örnekleri bulmayı beklerken, hatipte fazlasıyla mütevazılık ve genç adamda da  ocuksulukla kar ıla ınca belli ki  fkelenirler: “Aldatılmaktan ho lanmayan toplum merakı, bu yanlış anla ılmanın intikamını hor görüp alay ederek aldı.”

  in doğrusu bu mektupları okurken  u sözlerin birikimi insanı kolaylıkla sinirlendirebilir: “ ok sevgili Fronto”, “ ok sevgili Marcus”. Hitabetin bu iki figüründen, bu kadar büyük adamlardan gelen ve bize zayıflık itirafları gibi görünen hastalık üzerine düşünceli sözler. Ama burada asıl önyargılı olan bizim modern bakış a ımız değil midir?

Fronto: Hoca, Dost ve Sırda 

Fronto Marcus’u 135 civarında, genç   rencisi on dördüncü ya ına yeni girmişken hitabetle tanıştırmaya ba lar, ama bu eğitim daha erken ba lamış da olabilir. Marcus Aurelius ona gerçek bir dost, hatta bir sırda  gibi güvenir.  a da larının Cicero ile kar ıla tırdı ı Fronto, o zamanlar dönemin en büyük hatibi olarak kabul edilmektedir. Hadrianus’un l tfuna zaten mazhardır, zaten Marcus’un   retmeni olması da tesadüf sonucu değildir. Marcus’a gelince, bu yazışmalarda, kesinlikle yetenekli ama ukala, ona kar ılı ını hakkıyla veren hocasına derinden ba lı ve hatta –bu yazışmaların yayımından sonra okurları  a ırtan bir diğer özellik olarak– dostça söylemi bazen bir açık havasına bürünebilen genç bir   renci görüntüsü çizer. Ama kuşkusuz burada da süslü edebi anlatımın kendini açıkça gösterdiği, zekayı kanıtlamanın gerekli olduğu, kelime oyunlarının sadece arzu edilmekle kalmayıp arandığı

ve şakayla karışık takılmaların daima memnuniyetle karşılandığı bir edebi oyunun kurallarını ve geleneğini hesaba katmak gerekir.

Gidip gelen kimi mektupların dili böyle olsa bile, iki tarafı birbirine bağlayan samimi sevgiyi yine de yansıtır. Fronto öğrencisine ihtiyacı olan tavsiyeleri verir, ona yapılacak alıştırmalar gönderir ve düzeltmelerini mektupla iletir. Zaten hocanın öğrencisine sağlığı hakkındaki nasihatler verdiği, onu cesaretlendirmek veya sevinçlerini ve üzüntülerini onunla paylaşmak için hiçbir fırsatı kaçırmadığı son derece kişisel tarza sahip bir tür yazışma yoluyla eğitim sürmektedir.

Örneğin Marcus'a Latince hitap eden Fronto bu mektuplarda şöyle yazar: "Hükümdarıma. Nasıl olduğunu bilmek isterim hükümdar." Fronto kendisi ve rahatsızlıkları hakkında konuşmaktan da çekinmez: "Omuzlarımda bir ağrıya yakalandım." Başka bir mektup: "Keskin bir acı enseme sıkıştırıyor hükümdar, aynı zamanda ayaklarımı da; ağrı durdu." Ve yine bir diğer yerde: "Omuzlarımdaki ağrılar hiçbir şekilde hafiflemedi, ama hamama gittiğini ve hoşnutsuzluk duymadan şarap içtiğini öğrenmek bana iyi geldi, kendine iyi bak." Aynı tonda sayfalarca devam eder: "Kasığımda çok şiddetli ağrıya yakalandım," diye yazar Fronto, "sırtımda ve tüm uzuvlarımdaki ağrılar orada yoğunlaştı..."

Dolayısıyla, bu tür alıntılar okuduğumuzda, bazı çağdaşlarımızın şaşkınlığını ve hayal kırıklığını anlayabiliriz. Öte yandan, ne mutlu ki, bu yazışma aynı zamanda iki adamın günlük yaşantısına dair bir sürü ayrıntı ve doku-nulmamış bilgi içeriyor — bu mektupların değerli olmasının sebebi de tam olarak bu.

Caesarlar Gibi Etkileyici Konuşmayı Öğrenmek

Bu yazışmanın başladığı dönemde Fronto'nun eğitimi sona ermiştir. Mektup değiş tokuş etmek, birbirlerini düzenli olarak gördükleri uzun bir sürenin ardından öğrenci ve hocası arasında oluşan boşluğu doldurmayı mümkün kılar. Fronto bu sayede Marcus'a düzenli olarak alıştırma göndererek belagat öğrenimine eşlik etmeyi sürdürür. Kısmen imparatorluk işleriyle ilgili olmaya çoktan başlamış, *principatus*luğa hazırlanan yirmi iki yaşında bir prensin hocasına ciddiyetle şu satırları yazdığını görünce gülümsemeden edemiyoruz: “Size bugünkü cümlemi ve evvelsi günkü basmakalıp sözlerimi¹ gönderiyorum.”

Fronto ise bilinçli bir hoca olarak yanıtlar: “Uyuduğumu mu sanıyorsun? Hayır gözümü bile kırpmadım, kendi kendime acaba sana duyduğum sevgi beni hatalarına karşı fazla mı hoşgörülü yaptı, hitabet sanatında daha fazla gelişme göstermemeli miydin...” –daha da üstelemekten çekinmez– “...veya yeteneğindeki kusurlar tembellikten veya ihmalden mi ileri geliyor diye soruyordum.”

Görüldüğü gibi, Fronto öğrencisinden çok şey bekleyen bir hocadır ve ders programı da oldukça ağırdır. Ayrıca, Marcus Aurelius, tüm çabalarına rağmen bazen böyle bir hocayı tatmin etmekte güçlük çeker. “Rica ediyorum aşırı ve zor taleplerime benim için katlan,” diye yazar Fronto, “Zira aklına koyduğun her şeyi başarabileceğine inancım tam.” Öte yandan Fronto öğrencisini zorlama yoluyla yüreklendirir (“sever de, döver de” söyleminin farklı bir versiyonu olarak) ve “senden istediklerimi, her zaman yaptığın

1 (Fr.) *Lieu commun*: güzel konuşma sanatında birçok yerde ve durumda kullanılabilen söz öbekleri. (ç.n.)

gibi kalbini verip kabiliyetini kullanarak yerine getirdiğini müddetçe,” diye yazar, “benden nefret etmen umurumda olmaz.” Kaldı ki, öğrenciyi hiçbir şey yıldırmaz, öğretmeni tarafından seçilen ve aralarında dumana ve toza düzülen tuhaf bir methiyenin de bulunduğu garip ödev konuları bile.

Ne de olsa bu eğitimin amacı son derece açıktır: tüm konularda nasıl yazılacağını bilmek ve her türlü tezi savunma yetisini geliştirmek. Geleceğin imparatoru, tüm dinleyicileri hem etkileyecek hem de ikna edecek güzel konuşmalar hazırlamayı ve sunmayı bilmek zorunda kalacaktır. Marcus aynı şekilde, tarihçilerin kaleme aldığı ve ülke yönetmeyi öğrenmesine faydalı dersler bulabileceği yazıları okumaya da teşvik edilir. Fronto ayrıca, genç öğrencisine aktarmak istediği bu belagat anlayışını, borazan imgesine başvurduğu ünlü bir formül kullanarak özetler. Fronto’nun, iyi imparatorun hitabetiyle karşılaştırdığı bu borazan hakkında şöyle yazar:

Bir söylev, sözlerinin ağırlığı tarafından yükseltilmiyorsa küstah ve edepsizdir. Bu ilkeye göre, senato veya halk meclisi önünde konuşmak zorunda kaldığınızda, yapmacık bir kelime, anlaşılması güç veya kullanılmayan hiçbir tasvir kullanmamalı; dinleyicilerinize kendinizi basit konuşarak, doğru konuşarak anlatmalısınız, diyebiliriz [...] işte geleceğin imparatorunun belagati böyle olmalıdır, çok zahmet verip azıcık ses çıkaran flüte değil, borazana benzemelidir.

Bu yazışmaların içerdiği daha mahrem yönler de vardır. Fronto’nun dediğine göre, onu mutlu eden öğrencisinin mutlu olmasıdır; ve dikkatli bir öğrenci olan Marcus da, hocasının her mutlu oluşunda kendini mutlu hissettiğini

belirtir: “İstirahat ettiğinde,” diye yazar Marcus, “ve sıhhatin için uygun olanı yaptığında, işte o zaman beni mutlu ediyorsun. Gönlünden geldiği gibi ve iç rahatlığıyla hareket et. Velhasıl benim düşüncem, kolunun iyileşmesine dikkat ederek iyi yapmış olduğundur.”

Son olarak, Marcus yeni bitirdiği ve mektupla beraber yollaması gereken ödevi hakkında hocasına bilgi verir: “Bugün saat yediden beri yatağımda bana göre yeterince okudum, çünkü neredeyse on resim tamamladım” diye yazar Marcus, Fronto’nun bakıp konuşma geliştirmesini istediği resimlere atıfta bulunarak. Ancak bu ödevde, dokuzuncu resimle ilgili bir sıkıntı yaşamıştır, onu da şöyle paylaşır: “Bu resmi araştırırken daha az mutlu oldum.” Marcus’a ilham gelmemiştir ve bundan ötürü önceden özür diler.

Fronto tarafından verilen konuların pek de anlaşılır ve kolay olmadığını söylemek gerekir. İşte bu yazışmada bulunan bir örnek: “Ænaria adasının ortasında –İschia adasında– bir göl var ve bu gölde, üzerinde yine yerleşim olan başka bir ada var; buradan bir görüntü çıkartalım.” Marcus utanç içindedir ve kendisi için oldukça gizemli bu görüntüden nasıl yararlanacağı hakkında bir bilgisi yoktur. Fronto daha sonra ödevin düzeltilmiş hâlini yollar, mükemmel bir şekilde fikir geliştirilmiş bir belagat dersidir bu. Marcus’un anlaması gereken şudur:

Tıpkı denizde olduğu gibi, Ænaria adası dalgaları kendisi karşılar ve iter, korsan filolarının, deniz canavarlarının, kasırgaların vb. tüm saldırılarına sabırla dayanır ve hiçbir tehlike veya zorluğun ulaşamayacağı ancak tüm kolaylıklardan ve zevklerden yararlanan başka bir adayı da içinde barındırır. Üstelik gerçekten, gölün içindeki

bu adaya da dalgalar vurur, rüzgarlar çarpar, onun da yerleşimleri bulunur ve deniz manzarası vardır, tıpkı babanın [söz konusu baba Antoninus'tur] imparatorluğun tüm dertlerine ve zorluklarına kendi başına sabırla dayanması gibi. Makamına ve şanına ortak ettiği ve tüm şerefi paylaştığı seni asude göğsünde koruyup kollayacağının güvencesini verir. Demek ki babana hürmet ederken bu görüntüyü birçok şekilde kullanabilirsin.

Burada gördüğümüz Fronto'nun belagat öğretiminin başarılı bir örneğidir: genç öğrencisine tüm söylevlerini süsleyip zenginleştirebileceği imgeler ve süslü konuşma araçları vermek.

Bununla beraber, Fronto'nun verdiği eğitim yalnızca belagat ile sınırlı değildir. Aynı zamanda, ahlak ve siyaset –üçkağıt ve erdem, zorbalık ve özgürlük...– konularını da ele alır ve bu meseleler genç öğrencisini doğal olarak zaman içinde felsefe alanına yönlendirir. Marcus yazılarında, kendisine iyi konuşmayı öğrettiği için değil, “zorbalıkla bağlantılı ne kadar kıskanç kötülük, ikiyüzlülük ve riya” olabileceğini gösterdiği için Fronto'ya teşekkür eder. Kısacası, Fronto'nun ahlaki öğretisi, öğrencisine geleceğin imparatoruna faydalı olabilecek tüm bilgileri sağlamayı amaçlar.

Ayrıca hocası, bir süre sonra, bu denli umut verici bir öğrencinin belagatten tamamıyla vazgeçtiğini anladığında kapıldığı derin hayal kırıklığını gizlemeyecektir. Sahiden de Marcus Aurelius yirmi beş yaşında kendini yalnızca felsefeye verir. Fronto elbette Marcus'u şu ya da bu konuşmasından ötürü tebrik etmeye devam eder, özellikle de tahta çıkmasının ardından yaptıklarını beğenmiştir: “Bundan böyle belagat alanında çok saygın bir konuma sahipsin ve yakında

zirve noktasına ulaşacaksın” diye yazar. Ama bilir ki Marcus artık başka hocaların elindedir ve genç prensin yanındaki tercih edilesi yüksek konumları da onlar işgal etmektedir.

Durmadan Çalışarak Geçen Çok Mutlu Bir Gençlik

Bu koşullarda genç Marcus Aurelius’un günlük hayatı acaba neye benzer? Gençliğinde çok çalışkan olduğunu zaten söyledik. Bu durum hayatını zorlaştırmış veya onu zorlamış mıdır? Böyle olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Sahiden de genç prensin, onu çok seven çevresinin yanı sıra oyun arkadaşları da vardır. Kimdir bunlar?

Her genç Romalı erkek için olduğu gibi Marcus Aurelius için de gençliğinin sonunu belirleyen önemli aşama *toga virilis*² giyilmesidir. Genç Romalıların yetişkinliğe adım attıkları bu törene Marcus 136 yılında, on beş yaşındayken katılmıştır. Bu dönüm noktası aynı zamanda genç adam için bir çağın sonu anlamına da gelir, zira 138 yılında, daha iki yıl bile geçmemişken, kendisini evlat edinen Antoninus Pius’un hanesine katılması gerekecektir.

Fakat şimdilik, hâlâ gençliğinin tadını çıkarmaktadır. Fronto’nun çevresine, özellikle Fronto’nun Gratia isimli karısına ve kızı “küçük Gratia”ya son derece bağlıdır. Roma’da kız çocuklarına annelerinin adını vermek âdettendir. Daha önce

2 *Toga*, yaklaşık altı metre uzunluğundaki bir kuşağın vücuda belirli bir yöntemle sarılmasıyla (dolanmasıyla) elde edilen ve genellikle bir tunik üzerine giyilen Antik Roma’nın en karakteristik giysisi. *Toga virilis* (*toga alba* ya da *toga pura* olarak da adlandırılır) genellikle 14–18 yaş arasında reşit olan Romalı erkekler tarafından resmi törenlerde giyilen düz, beyaz toga, gençlik togası. (ç.n.)

de belirttiğimiz gibi, Marcus yetişkinliğinde de Fronto'yla aileleri hakkında haberleşmeye devam edecektir. Marcus'un annesine de şöyle sorular sorması ender rastlanan bir durum değildir: "Sence Fronto'm şu an ne yapıyordur?" Annesi cevaplar: "Peki ya sence benim Gratia'm [Fronto'nun karısı] ne yapıyordur?" Marcus karşılık verir: "Ya küçük kuşumuz, minik Gratia [Fronto'nun kızı] ne yapıyordur?" Gördüğümüz gibi, bazıları bu muhaverenin aşırı duygusallığı karşısında tatsız bir şaşkınlık yaşar, diğerleri belki de tam tersine bu had safhadaki sadelikten etkilenir, ne de olsa devletin bu seviyesinde bulunan ve başrol oynaması beklenen insanlar arasında böyle bir ilişki oldukça beklenmediktir.

Marcus Aurelius'u çalışma masasına perçinlenmiş olarak düşünmemek lazım. *Historia Augusta*, felsefeye olan düşkünlüğü ona belirli bir ağırlık kazandırmadan evvel, arkadaşlarıyla beraber yaşına uygun oyunlar oynamayı gayet sevdiğini söyler. Bildircin oyunu oynadığını (ama ölçüyü kaçırmadan) zaten gördük; *pugilatusu* (boksun atası), güreşi, koşmayı, avlanmayı ve hatta o zamanlar Roma toplumunda bilhassa revaçta bir etkinlik olan top oyununu da sever, hatta bu oyun o kadar sevilmektedir ki hekim Galenos eserinde bir incelemeyi tamamıyla buna ayırmıştır.

Bu oyunun kuralları hakkında pek bilgimiz yoksa da, iki takımın bir topun etrafında karşı karşıya geldiği, her oyuncunun sahada belirli bir yeri işgal ettiği ve öngörülen kuralara göre hareket etmesi gerektiği bilinmektedir. Galenos'a göre bu etkinlik hem fiziksel hem de stratejik sıgaları geliştirme faziletine sahiptir: Hızlı koşmak gerekir, topun kime atılacağını hızlıca seçmeden önce etraftaki vaziyeti bir bakışta değerlendirebilmek elzemdir. Başarısı her şeyden önce

oluşturulan takımın sağlamlığına ve dayanışmasına bağlı bu toplu oyun belki de günümüz futbolunun bir nevi atasıdır...

Hadrianus'un Halefi Meselesi

Marcus Aurelius daha henüz top oynama çağındayken, iktidardaki imparatorun (Hadrianus) özellikle karmaşık bir meseleden kaynaklanan talebi üzerine Antoninus (geleceğin Antoninus Pius'u) tarafından evlat edinilir. Söz konusu olan, "Hadrianus'un halefi" meselesidir.

138 yılından kısa bir süre önce, hasta ve gittikçe yaşlanan imparator Hadrianus'un akli kendisinden sonra tahta kimin çıkacağıyla meşguldür. Çocuğu yoktur ve bir veliaht bulması gerekmektedir. Bu nedenle büyük oyunlar erkenden başlar. Hadrianus'un yeğeni olması sebebiyle Marcus'un taht sırasındaki konumu oldukça yüksektir. İlaveten, Marcus'un dayısı olan Hadrianus, güzelliği ve erken gelişmiş zekasından ziyadesiyle etkilendiği yeğenine karşı her zaman derin bir sevgi beslemiştir. Fakat 138 yılında daha sadece on yedi yaşında olan Marcus, imparator olmak için çok genç ve deneyimsiz olarak kabul edilir.

Hadrianus çözümü Antoninus Pius'ta bulur. Ancak Marcus'un Antoninus'tan sonra imparator olabilmesini hâlâ garanti altına almak lazımdır. Hadrianus bunu nasıl başaracaktır? Durumu şöyle özetlememiz mümkün.

Öncelikle, Hadrianus'un Marcus'un niteliklerinin cazibesine ne denli kapıldığını hatırlayalım. Toga giyme töreni sırasında Marcus'un ne düşündüğünü, düşüncesini gizlemeden veya çarpıtmadan açıkça söyleyebilme yeteneğini över, böylece Marcus'a, Hadrianus tarafından, daha önce

de değindiğimiz *Verus* veya *Verissimus* lakabı yakıştırılır. Bilindiği gibi *Verus* “doğruyu söyleyen kişi” manasına gelmektedir. Mars rahiplerinin onuruna düzenlenen bir tören esnasında gerçekleşen bir diğer olay, Hadrianus tarafından mutlu bir alâmet olarak yorumlanır. Âdetlere göre Tanrı Mars’ın kutsal sedirine taç atmak alışılmış bir harekettir. *Historia Augusta* bu olayı şu sözlerle aktarır: “Bu rahipler geleneksel bir şekilde taşlarını tanrıların ziyafet sedirine attıklarında ve bu taşlar farklı yerlere düştüğünde onunki [Marcus tarafından atılan], sanki eliyle koymuş gibi Mars’ın [heykelinin] başına indi.” Mutlu bir işaret olarak kabul edilen bu olay, savaş tanrısının Marcus’a bahşettiği bir lütuf olarak algılanır ve o andan itibaren Hadrianus genç oğlanı, doğrudan veya dolaylı olarak, muhtemel haleflerinden biri olarak görmeye başlar.

Marcus, bu andan itibaren Hadrianus’un tercihini açıkça gösteren diğer işaretleri de görmeye başlar. Nitekim imparator, önceden zaten evlat edindiği ve dolayısıyla veliahdı olarak belirlediği kuzeni Lucius Ceionius Commodus’un³ kızı Ceiona Fabia ile Marcus’u nişanlar. Hadrianus, iki genci birbiriyle nişanlayarak, taht sırasında Marcus’un önemli bir role sahip olmak için iyi bir konumda bulunduğu bir plan çizer. Ancak ne yazık ki, belirlenen veliaht Lucius Ceionius zamanından önce vefat eder. Bu nedenle Hadrianus tüm planlarını tekrar gözden geçirmek zorunda kalır ve başka bir veliaht aramaya koyulur. İşte o zaman, Marcus’u evlat edinmesi şartını koştuğu Antoninus’a yönelir.

Öyle ki, Antoninus Hadrianus’un ardından tahta çıktığında, yanında hem Hadrianus’un isteği üzerine evlat

3 Hadrianus’un evlat edindiği Lucius Aurelius Caesar. (ç.n.)

edindiği Marcus hem de zamanından önce ölen ve bu nedenle hiç hükümdarlık edemeyen Ceionius Commodus'un oğlu Lucius Verus bulunmaktadır. Bu da demek oluyor ki, günü geldiğinde Antoninus'un yerine geçmesi olası iki prens vardır: Marcus Aurelius ve Lucius Verus. Sahiden eşi benzeri görülmemiş bir durum ortaya çıkmaya başlar. İmparatorluğun başında iki imparatorun olacağı günü beklerken, iki genç adam birebir aynı eğitimi alırlar. Fakat iki insan birbirinden ancak bu kadar farklı olabilir. Zaten filozof olan Marcus Aurelius akli başında ve oturaklıdır. Genç Lucius Verus'un tek düşündüğü ise eğlenmektir.

Marcus Aurelius'a, eğitiminin bu dönemine, Antoninus'un evinde başladığı yeni bir yaşam eşlik eder. Marcus, Antoninus'un, bilhassa ona Pius lakabını veren niteliklerine hayrandır. Peki adına eklenmiş bu "Pius"⁴ sıfatı ne manaya gelir?

Romalı tarihçi Aurelius Victor, Hadrianus'un hayatının son zamanlarını anlattığı pasajda şöyle bir açıklama yapar:

Hadrianus, zihninin zayıfladığını ve bu nedenle insanların ona olan saygısını kaybetmeye başladığını fark ederek, senatoyu kendisinden başka bir Caesar atamaya davet etmek üzere çağırdı [...] Senatörler toplantıya yetişmek için aceleyle koşuştururken, Hadrianus bakışlarını, üvey babasının sendeleyeni adımlarını iyi günlerinde olduğu gibi destekleyerek meclise gelen Antoninus'a dikti. [...] Bu gösteri Hadrianus'ta zevk kadar hayranlık uyandırmıştı; kendisine bunu sunan kişiyi hemen evlat edindi ve alay eden senatörlerin idam edilmesini emretti.

4 Pius (Lat.): sorumluluk sahibi, itaatkâr, dinibütün. (ç.n.)

Doğru olsun ya da olmasın, bu meşhur anekdot Antoninus'un üvey babasına gösterdiği saygı ve özeni, ama aynı zamanda ileri yaş ve hastalıktan küsmüş ve tek suçları böyle bir manzarayı küçümsemek olan senatörleri ölüme göndermekten çekinmeyen Hadrianus'un zalimliğini ortaya koyar. (Marcus Aurelius'un kendi hükümdarlığı sırasında hiçbir senatörün idam edilmemesini bir şeref meselesi haline getirdiğini göreceğiz.)

Oysa Hadrianus'un halefi olarak Antoninus'u seçme nedeninin, Antoninus'un, bu verasetin ana maddesi olan Marcus Aurelius ile Lucius Verus'un ortak evlat edinilmesi şartını kabul etmesi olduğunu düşünmek için birçok nedemiz mevcut. Başka tarihçilere göre, Lucius Verus'u evlat edinen Marcus Aurelius olacaktır; ancak hangi versiyon seçilirse seçilsin, sonuçta 138 yılında imparatorluğun başına geçen Antoninus Pius olur.

Marcus İmparatorun Sarayına Katılıyor

Böylece Marcus da aynı tarihte, henüz on yedi yaşındayken, Antoninus'un evine ve imparatorluk sarayına katılır. Gençliğin ve tasasızlığın şimdiden sonu gelmiştir. Marcus Aurelius'un evlat edinildiğini ve Hadrianus'un Antoninus Pius'tan sonra tahta kendisini düşündüğünü öğrendiğinde verdiği tepkiyi *Historia Augusta* bize şöyle aktarır:

Hadrianus'un kendisini evlat edindiğini öğrendiği vakit sevinmekten çok dehşete düştü, kendisine Hadrianus'un şahsi evine taşınması buyrulduğunda annesinin evini gönülsüzce terk etti.

Bu yeni hayata yerleşmeye, Marcus'un, bundan böyle yalnızca kendisine verilen onuru değil, aynı zamanda onu bekleyen sorumlulukları da yerine getirmek zorunda kalacağının farkına varması eşlik eder. Çok daha sonraları, imparator olduğu zaman bile "sevgili Caelius"un, doğduğu ve ömrü boyunca bağlı kaldığı o tepenin hatırasını hayalinde canlandırmaya devam edecek ve hükümdarlığı süresince yaşadığı en büyük zorluklarda, kendi ifadesiyle her zaman "küçük vatani" olarak gördüğü çocukluğunun evini anımsayacaktır.

Ancak geleceğin imparatoru rütbesine yeni yükselen birinin durumunda, saraydaki hayat o güne kadar bilip gördüklerinden çok daha farklı olacaktır. İşte burada, *Historia Augusta*'ya göre, bahşedilen şereflerin boşluğuna ve güç esaretine dair en ufak bir yanılsaması dahi bulunmayan birinin evlatlık haberini nasıl karşıladığı görülür:

Aile üyeleri ona, imparator tarafından evlat edinilmesi-
ne neden üzüldüğünü sorduğunda onlara imparatorluk
gücünün barındırdığı kötü şeyleri saydı döktü.

Hadrianus ve Antoninus'un Tezatl Portreleri

Marcus'un Antoninus Pius'a duyduğu sonsuz minnettarlık ile aslında her şeyini borçlu olduğu Hadrianus konusundaki sessizliği çoğu zaman birbiriyle karşılaştırılır. Bu konuyu sorgulamaktan tarihçiler de bir türlü vazgeçmezler. Marcus'un yazılarında Hadrianus'tan nadiren bahsettiği ve yakınlarını anlattığı portrelerin arasında bile yer vermediği doğrudur. Bununla beraber, zayıf düşmüş, hayatının

sonunda hastalığın acımasız saldırıları altında acılar çeken Hadrianus'un meşhur öfke patlamaları genç adamı etkilemiş ve belli ki velinimeti hakkında pek de olumlu hatıralar bırakmamıştır. Fakat acaba başka bir sırrı var mı? Acaba bu sessizliğe gizli bir sebep mi aramalı?

Bu sorunun ucu açıktır. Belli ki Hadrianus'un Marcus Aurelius'un hatırasında kalan ahlaki tutumu, kafasındaki bir imparatorun nasıl olması gerektiği idealine uymaz. Peki Hadrianus'u böyle hatırlayan bir tek Marcus mudur? Hayır. Fronto'nun Hadrianus söz konusu olduğunda ne yazdığına bakacak olursa, aldığı tüm önlemlere rağmen –zira bir imparator eleştirilemez, ölü olsa bile– Hadrianus'un özellikle saltanatının son yıllarında, sevilmesi pek de kolay olmayan bir karakter olduğu ortaya çıkar.

Fronto, Marcus'a gönderdiği mektuplardan birinde şöyle yazar: “Sevmek için belli bir aşinalık kadar belli bir güven de gereklidir.” Önceden de gördüğümüz gibi Marcus ile Fronto arasında bu güven ve aşinalık zaten sağlam bir şekilde bulunur. Fronto ise devam eder: “Güven o denli eksikti ki [burada Hadrianus'tan söz eder] saygı gösterdiğim kişiye sevgi duymaya cesaret edemedim. Buna karşın Antoninus'u güneş gibi, gün gibi, hayat gibi, hava gibi candan severim ve onun da beni sevdiğini hissederim.” Mektubun geri kalanında Fronto var olan tüm erdemleri Antoninus'a yakıştırır, şükürler olsun ki Marcus böyle bir imparatorun çıraklığını yapacaktır.

Historia Augusta, Antoninus Pius'a ayırdığı biyografide, bu imparatoru övgülere boğmaktan geri durmaz ve ona Pius lakabını kazandıran nedenleri daha da çoğaltır. İlk açıklama şudur:

Kendisine senato tarafından Pius unvanı verilmesinin sebebi, ya bir gün, üvey babası yaşlı ve çelimsiz bir adamken bu meclisin önünde ona yardım eli uzatmasıdır, ya da Hadrianus'un sağlığı kötü olduğu zamanlarda bazı kişilerin infaz edilmesini emretmesi ve Antoninus'un da onları kurtarmasıdır.

Başka bir açıklama: “Bu prensin [Hadrianus] ölümünden sonra muhalefet görmekten ziyade kendisine [Antoninus], selefine asla verilmemiş sayısız ve fevkalade onurlar bahşedilmişti.” Bir diğeri: “Hadrianus [acıları son bulsun diye] kendini öldürmek istediğinde büyük bir teyakkuz ve dikkatle bunu yapmasını engellemişti.” Nihayet, en gerçekçi olanın bu son açıklama olduğunu söylemek mümkündür: “Sahiden de son derece merhametli yapıya sahip bir adamdı ve hükümdarlığı süresince refah ve huzur içindeydik.”

İmparatorluk Tahtına Erişmek İçin Yapılan Bir Evlilik

Böyle bir imparator tarafından eğitilmek, Antoninus'un evinde yaşamayı heyecan verici bir hatıra olarak saklayan Marcus için şüphesiz büyük bir şanstır. Kısa süre sonra, hem kişisel hem de siyasi hayatına belirleyici bir yön verecek bir iyilik nedeniyle daha akıl hocasına borçlanıır. Marcus'un çıkarlarını ihtiyatla gözeten Antoninus, büyük bir sağgörüyle, Hadrianus tarafından ilk başta evlat edinilen ancak imparatorluk tahtına çıkamadan ölen Lucius Commodus'un kızıyla Marcus'un arasındaki nişanı bozar ve Marcus'u kendisinden yedi yaş küçük kızı Faustina ile evlendirir. Faustina, Marcus'la evliliği boyunca, ileride

göreceğimiz gibi, itibarı hakkında yapılan en çirkin –aynı zamanda en doğrulanamayan– söylentileri besleyecektir.

Marcus'un nişanına paralel olarak Lucius Verus'un nişanını da bozulur ve yeni kuracağı ittifak Marcus'u gölgede bırakmayacak şekilde evlendirilir. Bu manevra ile Antoninus ile karısı, Lucius Verus'un henüz doğmamış çocuklarını tahttan uzaklaştırarak, Marcus ve Faustina'nın gelecekteki çocuklarına sorun yaratmaları ihtimalini şimdiden engellerler. Böylece Marcus, hem hüküm süren imparator tarafından evlat edinildiği, hem de kızıyla evli olduğu için çifte imparatorluk meşruiyetine sahip olur. İmparatorluk tahtına erişmek için herhalde bundan daha güçlü bir konumda bulunmak imkansızdır.

Marcus ve Faustina'nın evliliği 145 yılında kutlanır ve on üç çocukla taçlanır: yedi erkek ve altı kız. Marcus, *Kendime Düşünceler* adlı eserinde, karısının “olduğu gibi, öylesine uysal, öylesine sevecen, fesatlıktan öylesine uzak” biri olması nedeniyle tanrılara şükreder; dolayısıyla mutlu bir evliliği olduğunu düşünebiliriz.

Bununla beraber, davranışları her zaman kusursuz olmayan Faustina hakkında hoş olmayan söylentiler ortalıkta dolaşır, fakat Marcus bunlara önem vermeyi daima reddeder. İyi bir Stoacıya dönüşen Marcus, nasıl olsa kitabın biraz daha ilerisinde, çiftleşmenin “özel bölgelerin sürtünmesinden ve biraz sıvının boşalmasından” başka bir şey olmadığını ileri sürecektir!

Beklerken (Antoninus'un saltanatı her şeye rağmen yirmi üç yıl sürer!) Marcus'un entelektüel ve ahlaki eğitimi şekillenir, yol alır ve derinleşir. Ne var ki, imparatorluk tahtına hazırlanırken bir soru giderek daha baskın bir hâl

alır: Bunca senesini felsefeye vakfetmiş biri gerçekten imparator olmaya en hazır kişi midir? Aldığı eğitim hakikaten de geleceğin imparatoruna en uygun olan eğitim midir?  evresindekilerin de merak ettiği çeşitli konular vardır: Bir imparatorun ülkeyi iyi yönetmek için bu kadar felsefe bilmesi gerekir mi? Marcus'un en sevdiği yazarlardan biri olan ve öğretilerinden de düzenli olarak alıntılar yaptığı filozof Epiktetos şöyle demiştir: "Filozof olduğunu kanıtlamak için, insan gibi i , insan gibi ye, evlen,  ocuk yap." Böyle bir programla imparator olunur mu?

III. KISIM

İki Başlı Yönetimin Başlangıcı

İmparatorluk Sarayında Yorucu Bir Hayat

Tahta çıkacağı gün gelinceye kadar Antoninus'un yanında yirmi seneden fazla sabırla beklemesi gerekecek olan yeni evli, yakında aile babası olacak yirmi dört yaşındaki bu genç adam zamanını ne yaparak geçirir? İmparatoru birbirinden farklı yazlık saraylarda takip eder ve saray yaşantısının nasıl işlediğini gözlemler. Antoninus'un basit hayatını betimler ve sevinçle (ya da kendini telkin ederek) kişinin imparator olsa bile kırsalın cazibesinin tadını çıkarmaya devam edebileceğini belirtir. Sahiden de, Antoninus arkadaşlarıyla bağ bozumuna katılmak için Palatinus'tan kaçtığında onu yalnız bırakmaz ve mülklerini ziyarete gittiğinde dört bir yandaki ülke şenliklerine dahil olmaktan hiçbir çekince duymayan bir imparatorun yanında geçirdiği bu sade yaşamı özellikle takdir eder.

Marcus Aurelius bu anları anımsadığında şöyle bir not düşer: "Roma'dan hevesli bir arkadaş grubuyla beraber ayrılırdık, imparatoru ve ailesini selamlamak isteyen kalabalık çok büyük olurdu, sabahın erken saatlerinde yolculuk yapardık, yoldaki ilgi çekici yerleri ziyaret etmek için bazen rotadan sapardık [...]" Fronto'ya mektubunda,

“Anagnia’dan ayrıldık,” diye yazar, “Burası çok sayıda antik eserin ve bilhassa inanılmaz sayıda dini yapı ile her türden batıl inancın bulunduğu küçük bir kasaba. Üzerinde tapınak, mabet, şapel [*neredeyse modern İtalya’da bir kent ziyaret ettiğinizi sanırsınız.*] olmayan bir sokak yok.” Fakat saraylar beklenen rahatlığa sahip değildir ve buradaki hayat imparatorun çevresi için bile zordur. Marcus Aurelius, “Odalar kış boyunca ısıtılmıyordu,” diye paylaşır Fronto’yla ve elleri çok üşüdüğünden bazen yazamadığı için özür diler.

Başka bir sefer yatağında akrep bulduğunu anlatır. Fakat olaylara hep bilgelikle yaklaşır ve Marcus Aurelius’un içindeki filozof şimdiden seyahat arkadaşlarından ayrılır; örneğin, yemek vaktinde, sabahları ufak bir parça ekmekle yetindiğini, diğerlerininse “kendilerini istiridye, soğan ve çok yağlı sardalyalara boğduklarını” belirtir.

Saray hayatının ihtişamına kolay kolay kapılmayan bu filozof daima kendisini manevi açıdan besleyebilecek bir hoca arayışındadır. Ve bu görev, bilhassa müstakbel imparatoru Epiktetos’un öğretisiyle tanıştırtıp onu Stoacılığa sokan ve hayatının geri kalanı boyunca kendini bu yola adanmasına neden olan Rusticus’a düşecektir.

Iunius Rusticus Tarafından Aktarılan Epiktetos Öğretisi

Marcus Aurelius, Rusticus’la vakit geçirmeye yirmi beş yaşında başlar. Demek ki Rusticus’un Stoacılığın meşhur hocası Epiktetos’un (doğum MS 50 - ölüm yaklaşık 125–130) öğretisiyle tanıştırdığı kişi yetişkin bir adamdır. Marcus Aurelius, *Kendime Düşünceler* eserinde, kendisini felsefeyle

ilk tanıştıran ünlü ressam Diognetus'tan hemen sonra Rusticus'a coşkulu bir saygı duruşunda bulunur. Rusticus da öğrencisine oldukça bağlıdır, öyle ki Fronto bazen buna içerler ve hatta mektuplarından birinde "Marcus'un serçe parmağı için kendini feda etmeye hazır Rusticus..." diyerek alay etmekten çekinmez.

Sokrates gibi, Epiktetos da ardında hiçbir yazı bırakmamıştır, bu yüzden öğretisi yalnızca öğrencileri aracılığıyla aktarılmıştır. En meşhurlarından biri, hocanın öğrencisiyken tuttuğu notlardan hazırladığı *Epiktetos'un El Kitabı*'nı (*Enkheiridion*) borçlu olduğumuz Arrianus'tur (Lucius Flavius Arrianus). Arrianus ayrıca bu öğretinin daha ayrıntılı bir versiyonunu sekiz ciltlik *Söylevler* adlı eserinde bize aktarır. Rusticus da, sahip olduğu Epiktetos üzerine notları (ifade belirsizdir) Marcus Aurelius'a "teslim edecektir" Bunlar Rusticus'un, Arrianus'un elindekiler gibi, kendi kişisel notları mıdır, yoksa tam olarak Arrianus'un aldığı fakat Marcus Aurelius'a Rusticus tarafından iletilen notlar mıdır bilmiyoruz. Eğer ilk varsayım doğruysa, Rusticus aracılığıyla Marcus Aurelius'a aktarılan öğreti, Arrianus'unkinden farklı olabileceği ve geleneksel olarak bildiğimizden daha değişik bir Epiktetos'a ulaşmamızı sağlayacağı için çok daha kıymetlidir.

Marcus, Rusticus tarafından aktarılan Epiktetos'un öğretilerinden ne almıştır?

Epiktetos'un hayat serüveni olağanüstü diye tanımlanabilir. Anadili Yunancadır, Küçük Asya'da doğmuş ve Roma'da köle olmuştur. Alışılmadık sertlikteki sahibinin kötü muamelelerine her şeyden önce felsefe sayesinde tahammül edebilmiştir.

Örneğin, sahibinin Epiktetos'un ayağını çelik bir çizmeye¹ kapattığını ve ne kadar acıya dayanabileceğini ölçmek istediğinden Epiktetos haykırana kadar bacağını büküğünü biliyoruz. Oysa Epiktetos bu vaziyette bile sahibini, sakince ve yalnızca şu sözlerle uyarır: “Kemiklerimi kıracaksın.” Bunun üzerine durmayıp işkenceye devam eden sahibi en sonunda gerçekten Epiktetos'un bacağını kırar ve filozofun buna tek yorumu, “Sana söyledim, kırıldı işte.” olur. Hayatının sonuna kadar topal kalacaktır. Demek oluyor ki Epiktetos, kendisine yapılan kötü muamelenin damgalarını görünür halde bedeninde taşımaktadır. Nasıl olduğunu pek bilmediğimiz koşullarda özgürlüğüne kavuştuktan ve köle durumundan kesin olarak kurtulduktan sonra kendisini tamamıyla felsefeye adar ve ardından öğretisini yaymaya başlar.

Daha önce dediğimiz gibi Epiktetos'un öğrencisi olan Arrianus, gelecek nesillere aktarmak amacıyla değil, Epiktetos'un sözleri hayatı yaşamasına yardımcı olduğu için hocasının öğretisini yazıya geçirmeyi üstlendiğini belirtir. Marcus Aurelius'un “kendisine” düşüncelerini yazarken yaptığı da bundan farklı sayılmaz. Rusticus'un aktardığı şu veya bu Epiktetos öğretisini kendi yazılarında memnuniyetle kopyalamasının nedeni hayatı yaşamasına yardımcı olmalarıdır. Epiktetos'un Marcus Aurelius'un yazılarında yer alması demek ki yalnızca geleceğin imparatorunun felsefi yönelimini yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda nihai hedefi yazarın varlığını biraz daha katlanabilir kılmak olan bu edebi girişime yeni bir ışık tutar.

1 Fr. *brodequin*: Ayakta veya bacakta ezilme veya yaralanmalara sebep olması için tasarlanmış işkence aleti. İspanyol çizmesi ve Malay çizmesi olarak da bilinir. (ç.n.)

Epiktetos, öğretisinde, aslında “herkesin içsel varlığıyla sürekli diyalog hâlinde olması” öğüdünü verir ve öğrencilerini, her birimizde var olan tutkuların üstesinden gelmeye teşvik eder –zira onların efendisi olmak ancak böyle mümkündür. Ancak bu Stoacılık, yalnızca tutkuların kontrol altına alınması ve kişinin kendine hâkim olması talebiyle sınırlı değildir. Epiktetos, bunları başarmak için, Stoacılık öğrencilerinin sabah ve akşam yapmak zorunda oldukları düzenli bir vicdan muhasebesi uygulamasını savunur. Aynı uygulamanın başka bir örneğini, sabahları günlük işlerine başlamadan önce, önceki gün neyi iyi yapıp yapmadığını ve kendini geliştirmek için gününü en iyi hangi şekilde geçirebileceğini düzenli olarak sorgulayan hekim Galenos’ta da görürüz.

Hem Stoacı Hem İmparator Olunur Mu?

Peki gelecekte imparator olarak tahta çıkacak birinin böyle bir eğitim alması çelişkili değil midir? Tutkuların kontrolünü, kişinin kendini bilmesini öncelik olarak gören bu Stoacı filozoflardan bazıları, sahiden de kendilerini, meşruiyetini öteden beri kabul etmedikleri bir gücün muhalifleri olarak resmederler. Rusticus’un öz babası da imparatorların intikamının hedefi olmuş ve onlardan biri tarafından ölüme mahkûm edilmiştir. Bu şartlar altında, müstakbel imparatoru Epiktetos’un geliştirdiği kadar saf bir Stoacılık eğitime tabi tutmak akıllıca mıdır? Antik çağlardan bu yana tarihçiler, vatandaşın şehirdeki yeri ve görevleri sorunu ortaya koymuş ve kişinin hem iç huzurunu koruyup hem de bu yeri edinmesinin zorluğunun altını çizmişlerdir. Yalnızca adaleti ve iyiliği arzulayabilen biri aynı anda nasıl iktidarın güçlükleriyle de başa çıkabilir?

Bir Stoacı için bilgelik her şeyden önce kaderin kabul edilmesinden gelir, zira kaderin kabulü tanrısallığa boyun eğmenin bir biçimidir. İnsan dünyada özgür değildir; dünya gelişir ve sona ermelidir ve insan dünyanın düzenini değiştiremez; o hâlde insanın tek özgürlüğü kaderine katlanmaktan ve dünyayı yöneten ilahi iradeye razı olmaktan ibarettir. O hâlde, Stoacıların başlıca özelliği olan bu bilgece kabullenmeye bağlı kalan biri bir imparatorluğu ne ölçüde yönetebilir? İşte, belli ki sürdürülmesi çoğu zaman kendisi için diğerlerine kıyasla kuşkusuz çok daha zor olan bu konumu Marcus Aurelius şu sözlerle özetler:

Tanrılar benim üzerimde ve başıma gelecekler hakkında müzakere ettilerse eğer, bilgece etmişler. Antoninus olarak şehrim ve vatanım Roma'dır; insan olaraksa, evren. Nihayetinde, bu iki kente ne faydalıysa bana göre iyi olan odur.

Marcus, imparator olduğu vakit de aynı şekilde, bize bağlı olmayan şeyler karşısında takındığı bu Stoacı mesafeli tutumu sürdürmeye devam eder. Bu, genellikle kendisini çevreleyen nesneleri, araya belirli bir uzaklık koyarak düşünmesine ve onları normalde atfedilen değerlerden sıyrılmış biçimde tanımlamasına yol açar. Marcus Aurelius'un, daha önce de değindiğimiz, basitçe "organların birbirine sürtünmesi" sözleriyle nitelendirmekten çekinmediği cinsel eylemi ele alışının aynısı et konusundaki fikirlerinde de geçerlidir. Marcus eti neyse öyle görür: beslediğimiz hayvanların cesetleri. Stoacıların gerçeği olduğu gibi görme konusundaki bu sürekli çabası yönetene bir fayda sağlar mı? Yoksa bazen ona zarar vermez mi?

Her ne olursa olsun, yazılarında müstakbel imparatorun kendine mükemmel derecede hâkim olduğunu ve bunu başarmak için düzenli olarak vicdan muhasebesi gibi manevi alıştırmalar yaptığını görürüz; uzun süren bir ısraklığın sonunda, özgürce hüküm verebilmek için tutkuların pençesinden tamamen kurtulmayı umar. Çünkü, Marcus Aurelius'un bilincine çok iyi vardığı gibi, Epiktetos'un öğretisinin temel özelliklerinden biri, felsefenin günlük alıştırmalarla birleştirilmediği takdirde hiçbir işe yaramayacağıdır. Epiktetos, öğrencilerini sadece teoride kalan bilgiye karşı uyardığı şu vecizesinde bu niteliği çok iyi özetler: "Okuldakiler aslan, ama dışarıdakiler tilki." Dolayısıyla olimpiyat oyunlarında kazanmayı hedefleyen bir sporcu gibi çalışmak, bu felsefi ideale ulaşmak adına her gün alıştırmayı yapmak gerekir.

Historia Augusta'nın, Marcus Aurelius biyografisinde tarif ettiği netice açıkça ortadadır:

İçinde öyle bir dinginlik var ki, ne üzüntü ne de sevinç yüz hatlarını değiştirmez, ne de olsa en seçkin hocaların tornasından geçmiş bir Stoacılık öğrencisidir.

Marcus'un ulaştığı anlaşılan bu mesafe, bu sefer kendisi tarafından, ününü hâlâ yitirmemiş iç kale imgesi aracılığıyla anlatılır: "Tutkulardan azade bir zihin, güçlü bir kale gibidir." Tutkulardan arınmış, talepler ve kandırmacalar karşısında kaleye dönüşmüş böyle bir irade sayesinde, dalgaların art arda gelip çarptığı sarsılmaz bir kaya hâline gelen (Marcus Aurelius'un kullandığı bir başka imge) imparator, gücün uygulanışını tartışmaya açacaktır.

Alışılmışın Tamamen Dışında Bir İmparator

Marcus imparator olduktan sonra tutkulara –yalana, öfkeye, ama aynı zamanda tüm bahanelere ve aşırılıklara, özellikle de amfi tiyatronun tribünlerine ilişkin olanlara– hükmetme arzusunu sürdürür. Sirk oyunları ve gösterileriyle arasında genellikle koruduğu bu mesafe Marcus Aurelius'un bir nevi anti-Nero yapsa da, asıl ve her şeyden önemlisi, atlara tutkun ve hızla yeşiller takımının koşulsuz bir taraftarına dönüşen müşterek imparatoru Lucius Verus'un zıttı yapmasıdır. Bununla birlikte, Marcus Aurelius'un sirk oyunlarına karşı tutumu öteden beri pek iyi anlaşılmamıştır. Hatta kendini açıklamak zorunda kaldığı durumlara bile rastlanır. Bu konuda şöyle yazmıştır:

Nasıl ki hep aynı şeyleri gördüğün ve bu yeknesaklığın usanç verdiği amfi tiyatro ve benzeri yerlerdeki oyunlar mideni bulandırıyor, hayatı başından sonuna kadar düşünürken de aynı duyguları yaşıyacaksın.

Filozof imparator kendini dünya izleyicisi olarak konumlandırmayı ve insan mücadelelerinin yaşandığı sahneyi uzaktan gözlemlemeyi tercih eder. Ve insanların çılgınlıklarının sahneye konduğu bu tiyatroyu tarafsız bir gözle seyretmeye kendini zorlar:

Anlamsız şatafat arayışı, sahnede oynanan oyunlar, sığır ve koyun sürüleri, mızraklı dövüşler, köpeklere fırlatılan kemikler, balık havuzuna atılmış ekmek kırıntıları, karıncaların ısırapla uğraşıp didinmeleri, ürkmüş farelerin çılginca koşuşturmaları, iplerinden çekilip oynatılan kuklalar. Bütün bunları hoşgörüyü, küçümsemeden karşıla.

Aynı zamanda, insanlık komedisi gösterisine tahkir ve kibirden uzak bir gözle bakmaya dikkat eder; çünkü ona göre her bir kişi ulaşmaya çalıştığı hedefler ışığında izlenmeyi ve değerlendirilmeyi hak eder.

Marcus her türlü istihfaftan kendini nasıl koruması gerektiğini bilse bile, çağdaşlarının hayatına daha fazla dahil olan bir imparator dileyenlerin eleştirilerinden kaçınmayı her zaman başaramaz. Nitekim, *Historia Augusta* amfitiyatrodaki gösterilerden hiç hoşlanmayan Marcus Aurelius'un, zamanını boşa harcamamak için oyunlar sırasında mektuplarını okuma ve yazma alışkanlığı geliştirdiğini söyler. Hatta bir keresinde, günümüzde hâlâ Roma'nın simgesi olmaya devam eden aynı Collosseum'da birilerini huzuruna kabul ettiği bile görülmüştür. Öte yandan, her ne kadar kolaylıkla alaya alsalar da, bu alışkanlıkları Romalıların çoğunu gücendirir.

Daha da kötüsü, gladyatör dövüşlerini sorgusuz sualsiz yasaklayamayan Marcus, onları denetim altına almayı deneyecektir. Tarihçi Cassius Dio'nun aktardığına göre Marcus kan dökülmesinden öylesine tiksinti duyardı ki, gladyatörlerin ucunda bir düğme bulunan kılıçlar kullanarak hayatlarını tehlikeye atmadan savaşabilmelerini talep etmişti. Bununla birlikte, Bergama'daki gladyatörlerin hekimi olan Galenos'un de doğruladığı gibi, yaygın görüşün aksine MS 2. yüzyılda ölümüne dövüşün kabul görmediği belirtilmelidir. Hatta durum neredeyse bunun tam tersiydi. O zamanlar bir gladyatör ekibi, bugünkü futbol takımlarıyla karşılaştırılabilir şekilde bir başkenti temsil ederdi ve dolayısıyla aynı özenle korunurdu. Olası yaralarını temizleyip kapatmaktan sorumlu doktor bunun yanı

sıra genel olarak temizliklerini ve özellikle de beslenmele-
rini dikkatle takip etmek zorundaydı. Demek oluyor ki,
Marcus Aurelius'un kan dökülmesini mümkün olduğunca
kısıtlayan tutumunun başlıca amacı mücadelelerin güven-
liğini artırmaktır, zira öldürmek zaten geçerli bir uygula-
ma değildir. Marcus, yine aynı şekilde, ölümcül sonuçlar
doğurabilecek düşme ihtimallerine karşı ip cambazlarının
tellerinin altına şilteler serilmesini emreder –bu şilteler da-
ha sonraları ağlarla değiştirilecektir. Yine de Marcus, bu
önlemlerden hoşlanmadığını bildiği halkı memnun etmek
amacıyla, Roma'da bulunmadığı zamanlarda eski kurallar
ile daha görkemli ve daha acımasız eski eğlencelerin geri
getirilebilmesine izin veren talimatlar bırakmaya razı gelir.

Asla değişmeyen tek şey ise, ailesine gösterdiği sarsılmaz
ilgidir. Marcus Aurelius imparatorluk tahtına geçer geçmez,
en azından saltanatının başlangıcında hâlâ Roma'da ikamet
ederken, her sabah ailesinin sağlığı hakkında bilgi alır ve kız-
larının sağlığı için tanrılara dua eder. Aile arasında “küçük
kümesim” diye adlandırdığı karısı ve çocukları hakkında
düzenli haber vermek için Fronto'ya yazmaya devam eder;
sevgili hocasını bu küçük dünyanın mensuplarının hastalık-
larına dair bilgilendirir. Fronto'ya muntazaman Faustina'nın
kundak bezlerini, kızlarının boğaz ağrılarını, çocuklarından
birinin ya da diğerinin inatçı öksürüğünü ve bilhassa “*pulus
Antoninus*” yani “sevgili küçük Antoninus” diye çağırdığı ge-
leceğin Commodus'unu anlatır durur. Etrafında kimse hasta
olmadığında sevinçle dolup taşıdığını ayrıca belirtir. Fronto'ya
yazdığı bir mektubunda şu cümleleri kurmuştur: “Minik
kızlarımız iyi olduğunda, bana artık hiç acı çekmiyormuşum
ve dışarıda harika bir hava varmış gibi geliyor.”

İki Başlı İmparatorluk: Marcus Aurelius ve Lucius Verus

Nihayet imparatorluğun başına geçtiğinde, Marcus Aurelius kırk yaşındadır ve Antoninus'un yönetimi altında, yirmi üç yıl boyunca, bir sınav olarak görmeye devam ettiği bu duruma hazırlanmıştır. O aslında ailesine bağlı bir adam ve en ufak bir savaş tecrübesi dahi olmayan bir filozoftur, oysa şimdi diplomasının zorluklarıyla yüzleşmesi ve ordulara liderlik etmesi gerekmektedir. Elbette, saltanatının başlangıcında, 161 yılından 169'a kadar geçen süre zarfında Marcus Aurelius yönetimi müşterek imparatoru Lucius Verus'la paylaşacaktır. Fakat bu ittifak Marcus'a sahici bir yardım sağlamaktan çok sıkıntıya neden olacak olsa da Verus'un 169'da ölmesiyle Marcus Aurelius 180'de kendi ölümüne kadar on bir yıl boyunca tek başına hüküm sürecektir.

Görevlerinin bilincinde olan filozof Marcus ile zevk adamı Lucius Verus arasındaki karşıtlığın altını daha önce de çizmiştik. Nitekim bazı tarihçiler, Antoninus Pius'un ölümünden sonra imparatorluk tahtına geçen bu eşi benzeri görülmemiş ortaklığı ahlaksızlık ile erdemin ittifakı olarak tanımlamaktan çekinmezler. Aslında, saltanatının başlarında, Marcus Aurelius en azından ordulara komuta etme işini Lucius Verus'a bırakır. Gerçekten de, barbarların tehditleri sınırlarda gürlemektedir, hem de aynı anda iki cephede birden: biri Ren Nehri'nde, diğeri ise Lucius Verus'un ölümünden sonra ve Marcus'un doğu meseleleri yüzünden Armenia ve Suriye'ye müdahale etmesinden önce hayatının sekiz yılını geçireceği Tuna Nehri'nde.

Görevlerini hakkıyla yerine getirmek adına iki imparator işleri bölüşme yoluna girerler. Marcus Aurelius dosyalar üzerinde çalışırken Lucius Verus savaşa gider. 161–162 yıllarında sikkelere basılan “*Concordia Augustorum*” (*Augustosların [Majestelerinin] Anlaşması*) resmi doktrini ve sloganına inanacak olursak, aralarındaki anlaşma olabildiğince samimidir diyebiliriz. Bu anlaşma ve uyum, “iki kardeş”i ve “iki beden ve iki ruhtan gelen tek bir karara dayalı hayranlık uyandıran monarşi”yi övmekten asla geri kalmayan hatip Ailios Aristeides tarafından da yüceltilmektedir. Gerçeğin her daim bu kadar huzurlu ve iki müşterek imparator arasındaki anlaşmanın hep böylesine mükemmel olduğu aslında biraz şüphelidir. Marcus Aurelius dosyalar üzerinde çalışır, adalet dağıtır, bütün dikkatini verdiği ve gerektiğinde gününü gecesini adadığı bir iştir bu; Lucius Verus ise günlerini şölenler, ziyafetler, eğlencelerle geçirir –en azından ilk başta.

Marcus’un Etruria kıyılarındaki sessiz bir sahil beldesine çekilip tüm zamanını çalışarak ve oruç tutarak geçirmesi, Fronto’nun eski öğrencisinin durumundan endişe duymasına neden olur. “Alsium Tatili” başlıklı ünlü mektubunda, boş mideyle denizi seyrettiği ve hiçbir zaman dinlenmediği için Marcus’a çıkışır:

Bu ne anlama geliyor? Nasıl ki bir bahçe her zaman meyve veremiyorsa, biz de durmadan çalışamayız, dedeniz bile dinlenirdi. Kendine biraz olsun vakit ayırdın mı? [...] Vahşi bir kurdu bile hayatına keyif duygusundan daha kolay alırdın. Toprağın verimi, dinlenmekten gelir.

Fronto’nun öğütleri dikkate alınmış mıdır bilinmez. Öte yandan, Marcus Aurelius’un imparatorluk tahtına çıkmasından

evvel bile günde ortalama yirmi mektup yazdırma alışkanlığında olduğunu biliyoruz; ve imparator olmasının ardından bu sayının ancak artabildiğini tahmin etmemiz zor olmaz. Bu yüzden Fronto'nun tekrar kendisine yazarak uykuyu uzun uzun övdüğünü görüyoruz, ancak hiç şüphe yok ki boşuna.

Marcus, Hâkim ve Yenilikçi

Marcus Aurelius, imparator olarak vaktinin büyük bir kısmını adalet dağıtmaya adanır. Basit anlaşmazlıkların çözülmesi mahkemeler tabii ki vardır fakat temyize gitmek çoğu zaman imparatora başvurmak anlamına gelir, bu nedenle imparatorun adil olduğu kadar hoşgörülü cezai hükümlere varması gerekir. Filozof imparator sahiden de kendini olabildiğince yetkin ve bilgili bir hâkim olmak için eğitmelidir. Hukuk okumuştur ve hukukçuların çalışmalarına yabancı değildir ve bazen herkesin bildiği üzere inanılmaz karmaşık olabilen birçok meseleyi bizzat halledebilir. Cassius Dio bu konuda "Marcus Aurelius üstün erdemler sergileyerek tüm suçları normalde yasaların vereceğinden daha düşük cezalarla cezalandırırdı" diye yazar.

Marcus davalara fazla mı hoşgörülü yaklaşmaktadır acaba? Bu soru daha önce de soruldu. İmparator tarafından verilen kararlar imparatorlukta emsal oluşturmalarından ötürü daha da büyük önem ihtiva ederler, zira bu kararın verilmesinden itibaren sulh hakimleri imparatorluk modeline uygun şekilde hüküm vermek zorunda kalırlar. Dolayısıyla Marcus, çoğu zaman nüfuzlu kişilerin dahil olduğu en hassas davaları yargılasa bile, verdiği hükümler,

ister büyük ister küçük olsun bundan böyle herkes için geçerli olur.

Marcus ayrıca çalışmalarının büyük bir bölümünü ahval-i şahsiye düzenlemelerine ayırır; bir idarecinin kabiliyetine ve bir yenilikçinin duyarlılığına sahiptir. Örneğin, reşit olmayan birinin vasisi tarafından mirasından mahrum bırakılmasını önlemek amacıyla vesayet sistemini değiştirir. Ulaşım yollarıyla ilgili daha sıradan işlerle de ilgilenmekten çekinmez; Roma'nın dar sokaklarında at sırtında veya tah-tırevanla dolaşmayı yasaklar; ahlak bilincine sahip bir yasa koyucu olarak, örf ve âdetin yozlaşmasına bir son vermek için karma hamamların kapatılmasını emreder.

Aynı zamanda Roma'daki kölelerin koşullarını yumuşatmakla da uğraşır. Efendileri cinayete kurban gittiği takdirde, onu korumayı beceremediler diye kölelerinin hepsini ölüme mahkûm ederek cezalandırmayı özellikle reddeder. Böylelikle, başlangıçta hizmetkârları tarafından bir sahibe yönelik herhangi bir suikast girişimini caydırmak amacıyla tesis edilen –ve bu tür olaylara aslında hiç de nadiren rastlanmadığını gösteren– eski bir geleneği ortadan kaldırır. Marcus ayrıca kölelerin azat edilmesinden yanadır hem de bununla ilgili hükümler sahibin vasiyetinde kötü yazılmış olsa ve vârisler tarafından itiraz edilse bile –ki bu durum da gene oldukça sık meydana gelir. Eğer minnettar bir efendi vasiyetinde kölelerini azat ederse, vârisler genellikle belgenin geçerliliğine itiraz ederdi.

Marcus bir diğer toplumsal azınlığı da düşünmekten geri kalmaz: kadınlar. Anneden de oğula mirasın geçebildiği meşru bir veraset sistemi kurar; böylece kadınların veraset sıralaması erkeklerinkiyle karşılaştırılabilir hâle gelir.

Bunun sonucunda, daha önce böyle olmayan bir şekilde kişi babasının olduğu kadar annesinin de mirasçısı olabilir.

Kendi hanesinde ise Marcus damatlarını seçerken liyakati aristokrat kökene kıyasla ön planda tutar. Hakikaten de kızlarının kocalarının hepsi *patricii* kökenli değildir ve Roma toplumunun en yüksek sınıfından gelmez. Bazı durumlarda öz çocuklarının isteklerine bile karşı çıkarak kızlarından birini istemediği bir evliliğe zorlar: kız annesine ne kadar yalvarırsa yalvarsın, sonuç değişmemiştir. Belki de burada görölen, gerektiği takdirde inançlarını ve ilkelerini kendi ailesinin refahı ve mutluluğünün bile önüne koymayı bilen bir babanın ve imparatorun insanlığının sınırlarıdır.

Şunu da ayrıca eklemek gerekir, Marcus Aurelius hükümlerinde her daim en büyük hakkaniyeti göstermeye çalışsa da eylemlerinin ne sonuç getirebileceği konusunda hayallere kapılmaz. Gerçi iyiliği bazen bir zayıflık olarak görölerek kınanır; ve kendisi de merhamet gösterip bağışladıktan sonra olayların nasıl devam edebileceğini gayet açık görür: “Yine aynı aptalca şeyleri yapacaklar...”

Marcus’un adaletine başvuran Roma toplumunun bu yüksek sınıf mensubu şahsiyetleri arasında üzerinde muhakkak durulması gereken bir dava vardır. Bu dava, Marcus’un imparator olarak sorumluluklarına ihanet etmeden hem adaleti hem de dostluğu koruyabilmek için yüzleşmek zorunda kaldığı zorlukların simgesidir. Söz konusu olan Herodes Atticus vakasıdır.

Herodes Atticus, tıpkı Latince belagatte Fronto’nun yaptığı gibi, Marcus Aurelius’a Yunanca belagat hocalığı yapan bir Atinalı, Sofist ve milyarderdur. Bununla birlikte karşılaştıırma burada sona erer zira Herodes Atticus zaman

içinde o kadar şeytani birine dönüşür ve öyle karanlık işlere bulaşır ki Marcus, bu özel vakada, kendini çok geçmeden eski hocasına olan sadakatı ile adalet inancı arasında ikiye ayrılmış bulur.

Herodes Atticus'un büyükbabasının servetine daha hayattayken el konur. Ancak, ölümünün ardından oğlu, yani Herodes Atticus'un babası, parayı Atina'daki bir aile evinde bulduğunu iddia ederek bir kısmının mucizevi bir şekilde yeniden ortaya çıkmasını sağlar... Fakat daha büyük ihtimalle, para müsadereeden kaçmak amacıyla gizlenmiş ve zimmete geçirilmiştir. Herodes Atticus'un, babadan kalma mirasının bir kısmını yeniden ele geçiren ailesi, evlilik yoluyla kurduğu ittifaklar sayesinde iyice artan muazzam bir servete sahiptir. Herodes'e gelince, inanılmaz ölçüde kibirli ve zalim bir adam olduğu hızla ortaya çıkar. 135 yılı civarında, her bir Atina vatandaşına ömür boyu bir maden değerinde yıllık gelir bırakan babasının vasiyet hükümlerine itiraz ettiği bir davada kendini gösterir. Oğlanın mirasından bu kadar büyük bir kısımdan vazgeçmeye pek de meyilli olmadığını tahmin etmek mümkün. Nitekim Herodos, bu hükümlere uymamak için çeşitli dalavereler çevirir ve haksız yere haklarından mahrum bırakıldıklarını düşünen Atinalılar ona dava açar. O zaman Herodos da henüz imparator olmayan, ancak görünüşe bakılırsa kendisini korumayı kabul eden Marcus'a başvurur. Bütün olan biteni onaylamayarak takip eden Fronto ise şöyle yazmakla yetinir: "Mümkündür korumana lâıyk bulduğun kişinin, namuslu bir adam olması."

160 yılı civarında iyice iğrenç başka bir dava daha baş gösterir. Herodos Atticus'un sekiz aylık hamile karısı Regilla

düşük yapmasının ardından hayatını kaybeder. Sarayda hızla yayılan bir söylentiye göre Herodes yaptığı bir hata-dan ötürü onu cezalandırmak amacıyla azat edilmiş köle-lerinden birine dövdürmüş ve aldığı darbeler de ölümüne sebebiyet vermiştir. Regilla'nın kardeşi dava açsa da kay-beder. Dönemin imparatoru Antoninus Pius itiraz etmez. Gölgede kalan Marcus'a gelince, bu yeni davaya ne tür bir tepki verdiği bilinmez.

Üçüncü veson olay, 173–175 civarında, Lucius Verus'un ölümünden sonra Marcus Tuna kıyılarındayken yaşanır: Herodes bu sefer de onu gücü kötüye kullanmakla suçlayan Atinalılara karşı kendini savunmalıdır. Atinalılar arasında Atticus'a fazlasıyla düşman bir grup bir dava daha açar ve bu sefer Marcus Aurelius onları haklı bulmak zorunda ka-lır. Ancak suçu Herodes'in azat edilmiş kölelerinin üzerine atarak ve onları suçlayarak eski hocasının itibarını koruma-sına izin verir. Demek oluyor ki Marcus Aurelius bile, güç sınavına tabi tutulduğunda bazı ilkelerinden ödün vermek zorunda kalabilir.

Askeri Yenilikler

Marcus'un iktidardayken yönetmek zorunda kaldığı çeşitli savaşların kronolojisinin içinde hâlâ gizli kalan ve ayrıntıları fazla bilinmeyen gri alanlar vardır. Basitçe söylemek gerekir-se, iki ana cepheden bahsedebiliriz: Ren-Tuna sınırındaki ana cephe Marcus'u uzun süre meşgul edecektir, daha yakın tarihli diğer cephe ise Suriye'nin doğu yamacında yer alır. Toplamda, tarihçilerin yaptığı hesaba göre, yaklaşık yirmi yıl süren saltanatı boyunca, Marcus Aurelius'un imparatorluğu

ancak iki yıl barış içinde yaşayabilmiştir. Hakikaten de savaş gerçeği, Doğu'da Armenia olayları diye de bilinen ilk olaylardan, 166 yılında Parthlarla yapılan savaşa, oradan da generallerinden Avidius Cassius'un tahtı gasp etme girişimine kadar Marcus'un hükümdarlığına eşlik etmiştir.

Marcus tahta ilk çıktığında, Doğu kaynamaktadır. Roma'da kalan Marcus, Lucius Verus'u imparatorluk birliklerini organize etmekle görevlendirir. Roma ordusu etkili olmasıyla ünlüdür ancak asker yoldan çıkmıştır; canı istediğinde yağma yapar ve genel anlamda iyi sonuçlar almalarına rağmen disiplinsizlik sorunları sürekli tekrarlanır; ve hepsinden önemlisi, artık ordusu vatandaşlardan oluşan bir Cumhuriyet yoktur, bu yüzden imparatorluk bir askere alma sorunuyla karşı karşıyadır. Roma vatandaşları külfetli ve tehlikeli buldukları savaşlara artık katılmamaktadır, bunun yerine fethedilen topraklarda çalıştırdıkları meslek erbaplarını askere almayı tercih ederler ve bu paralı askerler Roma vatandaşlığıyla mükafatlandırılır.

Roma lejyonlarının başında, geleneksel olarak senatör saflarından gelen *legatuslar*² bulunur. Ancak yine aynı şekilde, İtalyan aristokrasisi artık bu tür görevleri de yerine getirmek istemez dolayısıyla *legatusların* senato sınıfından çıkması git gide azalır. *Equites*³ sınıfına mensup şövalyeler ise normalde yalnızca yardımcı birliklere komuta edebilirler.

2 Lat. *Legatus*, Roma ordusunda görevli olan ve modern ordulardaki komutan rütbesine karşılık gelen askerî unvan. Senatoryal bir seviye olarak, *dux* rütbesinden bir üst seviyeydi ve tüm askerî *tribunusların* üzerinde bir mevkiye sahipti.

3 Lat. *Equites*, Roma Cumhuriyeti'nde ve Roma İmparatorluğu dönemden döneme fark etmekle birlikte lejyon komutanı olarak kullanımı yaygındır. Memuri görevlerin bulunmadıkları alanlarda kamu memuru vazifeleri yürüttüğüne dair örnekler de vardır. (ç.n.)

Oysa senatörlerin bir yılına karşılık, çoğunlukla üç sene askerlik yapan *equites* komutanlıkta bazen onlardan daha iyi eğitilmiş ve daha yeterlidir. Dolayısıyla yetkinlikle rütbenin ters orantılı hâle gelmesi ve en iyi eğitimlilerin lejyon komutanlığı elde etmede büyük zorluk yaşaması gibi oldukça büyük bir risk vardır. Bunun önüne geçmek isteyen Marcus Aurelius orduda reform yapmaya ve bazı atlıları *legatus* olabilmeleri için senatör rütbesine yükseltmeye karar verir.

***Pax Romana*'nın Sonu mu?**

Marcus Aurelius'un zamanında Roma askerî kampları, *limes* adı verilen, imparatorluğun sınırlarının savunma hattı boyunca yerleştirilmiştir ancak bunu aşılmaz bir fizikî hudut çizgisi olarak hayal etmemeliyiz. Buradaki fikir imparatorluğun ekonomik gelişimine faydalı ürünlerin dolaşımını yasaklamak değil, her türlü malzeme açısından mümkün olduğunca düzenli olması gereken bu tedarikin sınırlardan geçişini kontrol etmektir: Galya'dan fiçılarla (artık amfora kullanılmamaktadır) getirilen şaraplar, yağ, buğday, *garum* (yemekleri baharatlamaya yarayan ve Romalıların çok sevdiği balık bazlı sos), aynı zamanda Doğu'dan gelen baharatlar ve sadece lüks yemekler hazırlamak amacıyla mutfakta değil, sayısız ilacın imalatında da kullanılan her türden ender maddeler. Ancak, imparatorluğun gücünü oluşturan yollar onu aynı zamanda kırılganlaştırır; çünkü Roma yolları diye bildiğimiz iyi korunmuş ulaşım ağı rahatça mal tedariki yapılmasını sağladığı gibi, istilâları da kolaylaştırır: sınırlar (*limes*) bir kere geçildi mi, düşman birliklerinin ilerlemesi çocuk oyuncağıdır.

Marcus'un karşı karşıya kaldığı ve saltanatı boyunca âdeta durmak bilmeden birbirini izlemiş sayısız savaşın çoğu demek ki barbarların arka arkaya sınırlara yaptığı şiddetli saldırılardır. Bu çatışmalar, Roma'da Piazza Colonna'da bugün hâlâ tüm heybetiyle duran otuz metre yüksekliğindeki Marcus Aurelius Sütunu'nun üzerindeki kabartmalarda temsil edilmiştir. Bu zafer sütunu, Marcus Aurelius'un oğlu Commodus'un imparatorluğunun ilk yıllarında dikilmiştir. Görünüşe göre Commodus babasının figürünü yüceltmek ister –ya da öznesi olduğu zehirlenme söylentilerini susturmak.

Traianus Sütunu'nun eşi olması amaçlanan bu sütun, Marcus'un çeşitli askerî seferlerini özetlemektedir. Gerçek kronolojiyi yeniden oluşturmak bazen zor olabilse de, resmedilen olayların Marcus'un 171 veya 172'den 175'e kadar girdiği çatışmalara karşılık gelmesi muhtemeldir. Yine de sütun boyunca sarmal ilerleyen bu kabartmalarda, Marcus'un hükümdarlığına damgasını vuran başlıca askerî olayların art arda âdeta sinemavâri bir şekilde dizildiğini görebiliriz.

Başta Robert Turcan olmak üzere çeşitli sanat tarihçileri, Roma barışının (*Pax Romana*) ve Antoninus Hanedanı'nın altın çağının sonu olarak kabul edebileceğimiz bir döneme sıra dışı biçimde tanıklık eden Marcus Aurelius Sütunu üzerinde derin incelemeler yapmışlardır. Robert Turcan bilhassa, barbarları geri püskürtmek ve ileride göreceğimiz gibi, Hristiyanlığın yayılışını acımasızca dizginlemek zorunda kalan Marcus Aurelius'un acı dolu bakışlarına dikkat çeker.

Armenia'nın Yeniden Fethi ve Parthlara Karşı Kazanılan Zafer

İlk askerî sahanın meselesi, o zamanlar küçük bir krallık olmasına rağmen coğrafi açıdan stratejik konumu nedeniyle imparatorluk için büyük önem teşkil eden, Küçük Asya'ya geçişi ve daha ötedeki Hindistan'la ticareti sağlayan Armenia'nın hakimiyetini ele geçirmektir. Dolayısıyla bu bölgedeki kralın Roma'nın kontrol altında tutabileceği biri olması şarttır. Fakat Roma İmparatorluğu'nun bu kilit bölge üzerinde hegemonya arzusu Parthların emelleriyle karşı karşıya gelir. Fırat Nehri'nin kaynağından İran'ın doğusuna uzanan Parth İmparatorluğu'nun kralı III. Vologases Armenia tahtına gerçekten de yeğeni Pacorus'u oturtmak istemektedir. Marcus Aurelius'un Cappadocia'da konuşlanan lejyonu olay sahasına göndermesiyle Roma orduları anında duruma müdahale eder. Ancak Cappadocia *legatusu* yenilir ve kendini öldürür. Marcus Aurelius bunun üzerine müşterek imparatoru Lucius Verus'u bu Armenia meselesini çözmek üzere görevlendirir.

Peki ya Lucius Verus ne yapar? Uzun bir süre sunduğu cazibeleri ve verdiği zevkleri belli ki savaş alanına tercih ettiği Antakya'da oyalanır; orada zar atar, gösterilere katılır. Bununla beraber, bu sefih davranışlarında bile, Marcus'tan eski öğrencisinin zayıflıklarını mazur görmesini dileyen Fronto'nun desteğini korur.

Verus gerçekten de, Roma'da bile sefih bir hayat süren, iflah olmaz bir âlemcidir. İşte *Historia Augusta*'nın gelecek nesillere aktardığı Verus imajı aşağıdaki gibidir:

Saltanatının başında her ikisinin menfaatine olacak şekilde askerlere hitap eder ve müşterek imparatorluk doğrultusunda ve Marcus'un belirlediği ilkelere uyumlu bir şekilde asilce davranır. Ama Suriye'ye yola çıkar çıkmaz yalnızca serbest hayat tarzından değil, eşcinsel ilişki ve ahlaksızlıklar yaşadığı iddialarından ötürü de Verus'un adı kötüye çıkar. Ayrıca, Suriye'den döndükten sonra [Roma'daki] saraya bir kabare yaptıracak kadar zıvanadan çıktığı, Marcus'la yemek yedikten sonra buraya gittiği ve her türden ahmağın kendisine hizmet ettiği söylenir.

[...] bu boş uğraşı Suriye'de öğrendikten sonra bütün bir gece boyunca zar oyunu oynamak, kafasına avamın taktığı bir başlık takarak geceleyin tavernalarda ve kerhanelerde boş boş gezmek, çeşit çeşit serseriyelerle beraber âlem yapmak ve kim olduğunu gizleyerek kavgalara karışmak suretiyle Caligula'nın, Nero'nun ve Vitellius gibi imparatorların en kötülerinin günahlarıyla yarıştığı söylenir. Sık sık bu tür etkinliklerden döndükten sonra yüzünün dayak yemiş gibi mosmor olduğu ve kendini gizleme çabalarına rağmen tavernalarda tanındığı da belirtilir.

Sıklıkla olabilecek en kötü türden bir imparator, Marcus'un zıt kutbu olarak sunulan Lucius Verus'un üç beş iyi niteliği de olsa gerek. Bazı tarihçiler, düzen ve disiplini yeniden oturtmanın gerekli olduğu Doğu ordusunda böyle bir reformu başarması hususunda hakkını teslim ederler. Nihayetinde Verus görünüşe bakılırsa geceler boyu içip zar atan tek kişi değildir: Atlarının bakımı ve sağlığıyla ilgilenmeyen, ama kendi rahatlıkları için kuş tüyleriyle doldurulmuş eyerler satın alan ve Fronto'nun yazdığına göre "vakitlerini ağda

yaparak geçiren” (Roma’da kadınlar da erkekler de çok ağda yapardı), “kılla kaplı bir kolu ya da bir bacağı bile kalmamış” askerlerin de durumu Verus’tan farksızdır.

Roma ordusu yine de belirleyici bir savaşı kazanır ve Armenia tahtına Roma’nın taht talibi olarak Sohemos adında birini yerleştirir, ancak konumu kırılganlığını korumaktadır. Hakikaten de Sohemos 172 yılında ülkeden kovulur ve Roma’nın yeniden müdahale etmesi gerekir.

Bu sırada yeni bir cephe açılır: Parthlara karşı savaş cephesi. Lucius Verus’un zayıflıklarının bilincinde olan Marcus Aurelius, birinci kuzeni M. Annius Libo’yu da onunla beraber gönderir. Ancak çok geçmeden iki adam arasında anlaşmazlıklar çıkmaya başlar ve Libo’nun ani ölümü hemen zehirlenme söylentilerine yol açar. Harekat o andan itibaren tamamıyla Avidius Cassius’un omuzlarına yüklenir. Büyük zaferler kazanmış bir *legatus* olan Cassius, Roma ordularını günümüz Bağdat’ının güneydoğusunda yer alan Tizpon’a (Ktesifon) dek ilerletir ve III. Vologases’in kraliyet ikametgâhını yerle bir edene kadar yoluna devam eder. Bu zaferin başarısı her ne kadar Lucius Verus’a atfedilse de, aslında Marcus Aurelius’un askeri harekâtları denetlemeleri için Lucius Verus’un yanına yerleştirdiği askeri liderlerin ortak eylemlerinin sonucudur; bu da demek oluyor ki Marcus, Roma’da kalmasına rağmen doğu cephesinin iplerini elinde tutmaya ve gidişatı gözetmeye devam eder. 166 yılında, L. Verus’un Roma’ya dönüşünün ardından iki imparator Parthlara karşı kazandıkları zaferi birlikte kutlar.

Historia Augusta’nın aktardığına göre, Lucius Verus’un ölümünden sonra, Marcus Aurelius, alçak gönüllülük ya da titizlikten, Parth zaferine şahsen katılmadığını düşünerek

bu kutlamalar sırasında kendisine verilen “Parth fatihi” unvanından vazgeçmeye karar verir ve kendi adına yalnızca, Tuna kıyılarında Cermenlere karşı savaşırken elde ettiği başarılar sayesinde kazandığı “Cermen fatihi” unvanını korur.

Quadi Kavmi ve Marcomanniler İtalya’nın Kuzeyine Ulaşır

Parthlarla yaşanan anlaşmazlık çözülür çözülmez Tuna’da 167 yılında yeni bir cephe açılır. Bu seferki sorun Baltık Denizi kıyılarında yaşayan ve güneye doğru hareket eden çeşitli Kuzey halklarının göçlerinden ve zincirleme devrimlerinden kaynaklanmaktadır. Aslında, Marcomanniler ve Quadiler, ilk başta bu sınırlara yerleşen halklardır ve o zamana kadar Roma’nın müttefiki olmuşlardır. Ancak zamanla bu göç dalgasının yarattığı baskıya dayanamayarak imparatorluğa yük olmaya başlarlar ve hemen ciddi bir tehlike oluşturmaları da hızla bir tehdit hâline gelirler.

Marcomanniler barış zamanında, Roma pazarlarında satılmak üzere günümüz Danimarka’sından ithal edilen kehribar, kürk ve vahşi hayvanların tedarikini sağlar. İşte bu örnekte de gördüğümüz üzere, her şey yolundayken malların geçişini kolaylaştıran Roma ulaşım ağı, herhangi bir çatışma durumunda mükemmel birer istilâ yolu hâline de gelebilir.

Marcomanni, 167 baharında İtalya’nın kuzeydoğusundaki Friuli’de yer alan Aquileia’ya ulaştığında yaşanan tam da budur. Durum ciddidir. Roma hiç de uzak sayılmaz. Böylece, aslında kuzeye uzanan ticaret yollarının başlangıç noktası olan Aquileia, aniden imparatorluk savunmasında kullanılan bir sınır karakoluna dönüşüverir.

Yakın bir gelecekte imparatorluk tahtına kadar yükselecek –Commodus’un ardından imparatorluğun başına geçer, ancak kısa süre sonra suikasta uğrar– yetenekli bir general olan Pertinax, başarılı bir taarruza öncülük eder ve ilk başta barbarları geri püskürtmeyi becerir. Bu süre zarfında, 168’de Marcus Aurelius ve Lucius Verus barbarları barındıran Tuna kıyılarına giderler ve ardından, kışı geçirmek üzere Aquileia’ya çekilirler. İşte orada, 168–169 kışının tam ortasında, yanlış biçimde “veba” diye tanımlanan korkunç bir salgın, daha önce hiç görülmemiş bir şekilde Roma ordularının üzerine kabus gibi çöker.

“Antoninus Vebası” ve Yarattığı Yıkımlar

Tüm imparatorlukta ağır sonuçları olacak bir olay, Parthlara karşı kazanılan zafere zaten 166’dan itibaren gölge düşürmüştür: Lucius Verus’un orduları, gerçekten de doğudan, Romalıların *pestis* adını verdiği, tarihçilerin de Antoninus hanedanı dönemine denk geldiği için “Antoninus vebası” diye nitelendirdiği korkunç bir salgın getirmiştir. Tıp tarihçileri bu gizemli hastalığı, daha ileride Orta Çağ dünyasını kasıp kavuracak veba ile değil, çiçek hastalığı ile tanımlamayı önerirler. Hızla ordu saflarının ötesine yayılan ve arada durulduğu dönemlerin de bulunduğu ardışık dalgalar halinde birkaç yıl süren salgın imparatorluk nüfusunu kırıp geçirir. Böyle bir salgını durdurmakta aciz kalan dönem hekimlerinin tek yapabildiği, Galenos gibi hastalığın seyrini tarif etmek ve yüksek sayıdaki ölümü üzüntüyle kaydetmektir.

“Antoninus vebası” zaman içinde, Orta Çağ’da yaşanan Kara Ölüm’üne (Hıyarcıklı Veba) benzer bir iklimin

imparatorluğun neredeyse dört bir yanında hüküm s r-
mesine neden olur; korku, mantıkdışı davranışların ve en
ipe sapa gelmez inanışların artmasına imkan tanır. Sağda
solda dualar ve kurtarıcı formüller söyleyen büyücüler, her
türlü çareyi vaat eden  ıkık ılar, salgını sona erdirmek adı-
na adaklar adayan peygamberler belirir ancak hepsi bey-
hudedir. Marcus Aurelius, en aŗağı on binlerce  l me yol
açan bu hastalığın yıkıcı etkileriyle saltanatının sonuna
kadar y zleŗmek zorunda kalacaktır. Hatta bazı tarihçilere
göre bu salgın, Roma İmparatorluğu'nun gerilemesinin ve
nihayetinde   k ŗ n n, tek olmasa da, baŗlıca nedenle-
rinden biridir.

Bu  l mc l 168–169 kış  ırasında, o dönemde memle-
keti Bergama'da yaŗayan meŗhur hekim Galenos, Aquileia'da
konaklayan imparatorlar tarafından, olay yerinde bulunan
ancak salgını durdurmaya gücü yetmeyen askeri hekimle-
re yardım etmek üzere acilen  ağırlır. G r n ŗe bakılırsa,
Harnouphis isimli bir Mısırlı büyücü bile getirilir, ger i
onun ilaçları da hekimlerin karış  mlarından daha etkili ol-
maz; Galenos lejyonların yanına vardığında, tek yapabildi-
ğı askerlerin yüzer yüzer öldüğünü tespit etmektir.

Peki iki imparator ne yapmaktadır? Ya salgından kaç-
mak için ya da Marcus Aurelius zaten hasta olması muhte-
mel Lucius Verus'a imparatorluğun baŗkentine giden yolda
eŗlik etmeyi uygun gördüğünden Roma'ya gitmeye karar
verirler. Ancak 169 yılının ocak veya şubat ayında, d n ŗ
yolunun üstünde bulunan Altinum'da, Lucius Verus haya-
tını kaybeder.

Lucius Verus'un ani ölümü, salgın görüntüsü altında
azılı bir rakipten kurtulmanın kestirme yolunu bulmakla

suçlanan Marcus Aurelius'u hedef alan zehirlenme söylentilerine konu olur. Marcus Aurelius'un karısı Faustina da, Lucius Verus'un metresi olduğu ve canını sıkkan aşğını ortadan kaldırmak istediğı gibi gerekçelerle aynı söylentilerden payına düşeni alır... Dedikodular, iftiralar, imparatorluk tarihçileri bu olguları kaydetseler de, belli ki hiçbir zaman kanıt göstermeyi başaramıyorlar... Ve elimizdeki kaynakların mevcut durumunda hiçbir şey, kesinlikle hiçbir şey bu senaryolardan birini veya diğerini doğrulamamıza izin vermiyor.

En muhtemeli, Lucius Verus'un tam olarak vebadan değilse bile, felç (apopleksi) nedeniyle ölmüş olmasıdır (günümüzde kabul edilen en mantıklı varsayım budur). Gerçekten de bedenin tüm canlı hareketlerini vuran bu hastalık ister imparator ister efendi isterse de köle olsun, kimseyi affetmez. Ünlü hatip Ailios Aristeides de bu hastalığa yakalandığını ancak mucizevi bir şekilde kurtulduğunu anlatır; fakat ne kendi köleleri ne de neredeyse tamamı ölen Galenos'un köleleri onun kadar şanslı değildir. Elinden bir şey gelmeyen imparatorun tek yapabildiğı ise, tüm felsefesine rağmen, sadece ölülerin arkasından üzülmeğdir.

IV. KISIM

İmparatorluğun Tek Hâkimi Marcus Aurelius

“Tuna’ya Atılan Aslanlar” ve “Yağmur Mucizesi” Meseleleri

“Antoninus vebası”nın ortalığı kırıp geçirdiği bu 168–169 kışında, Roma’da olduğu gibi Aquileia’da da cesetler gerçekten at arabalarıyla taşınmaktadır. Bariz sağlık nedenlerinden ötürü çıkarılan aşırı sert yasalar herhangi bir yere mezar açılmasını yasaklar.

Sarmatlar tarafından toprakları önceden işgal edilmiş Dağların dahil olduğu yeni bir saldırı işte bu dramatik bağlamda kendini gösterir ve tüm bu halklar imparatorluğun sınırları boyunca tekrar çalkalanır. Marcus Aurelius, Dacialılar ile hesaplaşmadan önce ilk başta Sarmatialıları ortadan kaldırmayı dener, ancak 169 yılında Marcomanniler Tuna’ya yönelik taarruza yeniden başlar. İstilacının bu yeni hücumu Aquileia üzerinde yeni bir baskıya neden olurken, panik hâlinin dört bir yanı sardığı Roma’da silah kullanarak savaşabilecek herkesin, köleler de dahil olmak üzere askere alınması kararlaştırılır. Saldırı bir kez daha kontrol altına alınır ve Marcomanniler barış talep etmek zorunda kalır. Bununla birlikte savaşın maliyeti giderek artar ve Marcus para bulmak maksadıyla mücevherlerini ve imparatorluk

mobilyalarının bir kısmını satışa çıkarmaya karar verir.

Askeri seferlere ve imparatorluğu artık düzenli olarak tehdit eden istilalara salgının da eklendiği bu özellikle karanlık dönemde yaşanacak çeşitli olaylar korkunun zaten güçlü bir şekilde sarstığı ruhları biraz daha yoldan çıkarmaktadır. Nitekim Marcus Aurelius'un hükümdarlığının sonu mantıksızlığın şarlatanlıkla yarıştığı birçok duruma sahne olur. "Tuna'ya atılan aslanlar" olayı olarak bilinen bunlardan biri 170 yılı civarında gerçekleşir.

Bize gerçekleri aktaran ve anladığımız kadarıyla kendileri de ne düşüneceklerini çok iyi bilmeyen Antik Çağ tarihçilerine göre Marcus Aurelius Tuna'da sefere çıktığında Abonoteikhoslu Aleksandros adında bir kahinden tavsiye alırdı. Yunan yazar Samosatalı Lukianos'a *Sahte Peygamber* isimli incelemesinde aynı adı taşıyan karakteri yaratmak için ilham veren, işte bu tuhaf şahıstır. Bu Abonoteikhoslu Aleksandros, nehirlerin tanrısı Danuvius'a adak olarak Tuna Nehri'ne aslanlar atması karşılığında Marcus'a zafer vaat eder.

Öyle de yapılır. Aslanlar önce güzel kokularla kaplanır, yeleleri kabartılır ve başka adaklar eşliğinde nehre atılır. Tahmin edilebileceği üzere, hayvanlar karşı kıyıya ulaşmak ve boğulmaktan kurtulmak için yüzmeye başlar; nehrin diğer kıyısında kımıldamadan bekleyen barbarlar ise kalın sopalarla vurdukları hayvanların karaya çıkmasına izin vermez ve zavallı aslanlar katledilir. Bu ürkütücü alamet çok geçmeden gerçek olacaktır.

Bu olayın hemen ardından gelen Marcus Aurelius liderliğindeki bir taarruz, bazı rakamlara göre yaklaşık 20.000 ölümle sonuçlanır. Abonoteikhoslu Aleksandros, tanrı

Danuvius'un bu adağı talep ettiğinde zaferin kimin olacağını ne de olsa belirtmediğini söyleyerek canını kurtarmaya çalışır. Tüm bu askeri zorluklara bir de orduları sersefil eden korkunç yaşam koşulları eklenmiştir. Tuna Nehri kıyıları soğuktur, özellikle de daha ılıman bir iklime alışkın Romalılar söz konusu olduğunda. Tıpkı imparatorları gibi lejyonerler de çadırda yaşar ve savaş uzadıkça zaman onlara iyice bitmez tükenmez gelir. İşte Marcus Aurelius bu çadırın altında düşüncelerini kaleme alır, askerlerinin yanında onlarla beraber çile çeker ve oldukça kötü ve az beslenmesinden ötürü zaten zayıf olan sağlığı yine burada bozulmaya başlar.

Ancak bir kez daha, ünlü Aurelius Sütunu'nda temsil edilmesini sağlayacak kadar meşhur olacak tuhaf bir olay meydana gelir. Son derece sıcak geçen bir yaz esnasında, barbarlar Roma askeri kampına su tedarik eden kaynakları başka yöne çevirir ve susuzluktan bitap düşen askerler birkaç haftanın sonunda iyice dayanılmaz hâle gelen korkunç bir durum yaşarlar. İşte o zaman “yağmur mucizesi” olarak adlandırılan olay gerçekleşir: Askeri birliklerin üzerinde şiddetli bir fırtına patlar, inen sağanak yağmur askerlerin susuzluklarını dindirmesini ve su kaynaklarını yenilemesini sağlar. Bazılarının mucize olarak nitelemekten hiç çekinmediği bu duruma çeşitli açıklamalar getirilir. *Historia Augusta* bile Marcus Aurelius'un duaları sayesinde gökten yeryüzüne yıldırım düştüğünü ve askerlerin üzerine yağmur yağdırarak onları sıcaktan ve susuzluktan kurtardığını söyler. Aslında, Romalı birine göre, ölümünden sonra tanrı katına çıkarılan imparatorun, yaşamı boyunca da tanrılara doğrudan erişiminin bulunması hiç de akla hayale sığmaz bir vaziyet değildir.

Öte yandan, Hristiyanlığın etkisini yavaş yavaş artırdığı bir imparatorlukta, şu soru da sorulmadan geçilemez: bu yağmur mucizesini gerçekleştiren acaba hakikaten imparator mudur, yoksa imparatorluğun kurtuluşunu dualarını eksik etmeyen Hristiyanlara da mı borçluyuz? Hristiyan yazar Tertullianus, *Apologeticum* (İman Savunması) adlı eserinde (yazım tarihi 197'dir) durumu şöyle anlatır:

Ama günümüze kadar gelen, hepsi ilahi ve insani yasalara hürmet eden pek çok prensin arasında bize Hristiyanlara karşı savaşmış birini söyleyin. Bizse, tam tersine, bu çok bilge imparator Marcus Aurelius'un Cermenlerle savaşan orduyu perişan eden amansız susuzluğu yatıştıran yağmurun Hristiyan askerlerin tesadüfen ettiği dualar sayesinde bahşedildiğini yazdığı bir mektubunu göstererek, bu prenslerin arasında Hristiyanların bir koruyucusunu sayabiliriz. Demek ki imparatorluğu duaları sayesinde kurtatan Hristiyan askerlerdir.

Roma imparatorlarına genellikle oldukça iyi niyetli yaklaşan bir yazarın bu tarih okuması, Marcus Aurelius'u âdeta ilk Hristiyanların koruyucusu yapacak kadar ileri gider. Bu yargı şaşırtıcı geliyorsa da putperestlik ve Hristiyanlık arasında ikiye bölünmüş bir imparatorluğun içinde gelişen iki tezin her durumda nasıl birbirine karşı gelebildiğini görmemizi sağlar.

Büyüler, Kehanetler ve... Sahtekârlıklar

Aslanlar ve yağmur meselelerinin ardından, giderek daha feci hâle bürünen durumu hafifletmeye çalışmak adına düzenli olarak büyücülere ve onların kehanetleri ile düşleri

yorumlama yeteneklerine başvurulur. Bir filozof prensin yönetimi altında bulunan ve insanın ister istemez akılcılığın hüküm sürdüğüne inandığı bir imparatorlukta böyle bir büyü ve kehanet patlaması biraz şaşırtıcı gelebilir. Ancak bu olguları, Hadrianus'un büyüye merakı zaten herkesçe bilinen ve ayrıca neredeyse tüm imparatorların yıldızlara danışma âdetine sahip olduğu bir Roma İmparatorluğu bağlamına yerleştirmek gerekir. Marcus Aurelius'un kendisi de, çağdaşlarının çoğu gibi, rüyalarından takip edilecek en iyi ve en doğru stratejiye ilişkin göstergeler çıkarmayı umduğu rüya tabirlerine inanır. Üstelik Romalılar, Yunanların zaten yaptığı gibi, kahinlere danışmayı alışkanlık hâline getirmişlerdir.

Hippokrates'ten miras kalan akılcı tıbbın şanlı temsilcisi Galenos da rüyalara duyduğu inancı anlatır –babası Galenos'un tıp eğitimi almasına üst üste gördüğü açık ve net rüyalar sonucunda karar vermiştir. Demek oluyor ki, bir karar vermeden önce yıldızlara danışmak yahut bir işe girişmek için rüyalara güvenmek, antik Roma'da alışılmadık bir uygulama değildir. Bu nedenle, Marcus Aurelius'un yazılarında, “hemoptizi [öksürükle kan tükürme] ve vertigoya karşı kullandığı diğer ilaçların yanı sıra kendisine rüyasında gösterilen karışımlar için” tanrılara şükranlarını sunduğunu görürüz.

Ayrıca bu yazı sayesinde, Marcus'un zaten oldukça kırılğan olan sağlığının bozulmaya devam ettiği ve sık sık öksürürken kan tükürdüğü ortaya çıkar. Bu kanlı balgamlar bir akciğer hastalığından şüphelenilmesine neden olur. Dolayısıyla, kimi Roma'nın sonunu ilan eden, kimi de imparatorun ölümünün yaklaştığını haber veren büyücülerin, şarlatanların ve her türden fanatiğin de bu üzücü tabloda

yer almak istemesine şaşırılmaz. Öyle ki, imparatorun yıldız falına bakmayı, cezası ölüm olacak şekilde mutlak biçimde yasaklayan bir karar çıkarılmak zorunda kalınır. Üstelik bu süre zarfında, çeşit çeşit tehdit ve felaket birikerek imparatorluğun göğünü kara bulutlarla doldurmaya durmaksızın devam etmektedir.

Salgının yeni bir dalgasının bilhassa neden olduğu korkulardan yararlanmaya çalışan meşhur Mısırlı rahip-kahin Abonoteikhoslu Aleksandros işte tam da bu noktada yeniden meydana çıkar. Kesinlikle çok tuhaf biri olan bu adamın, Ay'dan olduğunu iddia ettiği bir kızı vardır ve hatta onu altmışlarındaki saygıdeğer bir senatörle evlendirmeyi bile başarır! Bu hikâyenin gizemli havasını sadece güçlendirebileceğine inanan Aleksandros sağa sola acayip acayip kehanetler yaymaya devam eder. Hatip Samosatalı Lukianos kahin hakkında şöyle bir portre çizer:

[...] Hayat öyküsü, eğitilmiş bir halk için öğretici olmaktan başka bir özellik taşımayacak bir okuma oluşturan ve aslında bir grup maymun ya da tilki tarafından paramparça edilse daha iyi olacak bir dalavereci.

Bu Aleksandros imparatorluk sakinlerini “veba”dan koruduğunu ısrarla iddia ettiği aşağıdaki sihirli formülün özellikle her evin kapısına yeşil harflerle yazılmasını önerir: “Uzun saçlı Phoebus ölümcül salgını uzak tutar.” Tanrı Phoebus Apollon sahiden de tıbbi güçleri ile nam salmıştır. Lukianos bu vaka hakkında şu yorumu yapar:

O [Aleksandros] İtalyan işlerine burnunu soktuğu günden itibaren, hayal gücü kendini kaybetti ve şehirleri

hem salgın hastalık, yangın veya deprem [*Smyrna'da yaşanan bir deprem mevcut yıkımları iyice artırmıştı*] risklerine karşı uyarmak hem de tüm bu felaketlerin önlenmesinde onlara ciddi bir yardım eli sunmak adına imparatorluğun dört bir yanına kehanet taşıyan askeri kuryeler gönderdi.

Demek oluyor ki bu formülün bir tür muska gibi evleri beladan koruması gerekiyordu. Fakat, çoğu vakada, diye devam eder Lukianos, gerçekleşen bu beklentinin tam tersi yönündeydi, sanki kötü talih özellikle formülün yazıldığı haneleri vuruyordu:

Kayıplarının kesinlikle bu yakarışın varlığı yüzünden olduğunu hiçbir şekilde kabul etmiyorum, bu yaşananlar tesadüften başka bir şey değildi; belki de birçoğu, söz konusu duanın faziletine güvenerek gardını indirdi, temizliklerine, yaşam koşullarına daha az dikkat etti ve bu yüzden muskanın görevini iyice karmaşık hâle getirdi...

Lukianos gibi gelişmiş bir akıl, aktardığı olaylara makul bir açıklama getirmeye çalışırken, özdeyişleriyle dalga geçerek sahte peygamberle alay etmeyi de hiç ihmal etmez.

Çevresindeki korkular sayesinde küpünü dolduran yalnızca Aleksandros değildir. Aquileia'da “veba”nın ortalığı kırıp geçirmesinin önüne geçebildiğini iddia eden ama belli ki başarılı olamayan Mısırlı rahip Harnouphis'ten zaten daha önce bahsetmiştik. Geriye kalan son isim, iletişim hâlinde olduğunu iddia ettiği bir tanrı gibi yaklaştığı Platon tarafından kendisine dikte edildiğini belirttiği Keldani (okült anlamında kullanılır) kehanetlerin yazarı Teürjici¹ olarak

1 Teürji: Geç paganlıkta, büyüye benzeyen içrek etkinlik. (ç.n.)

bilinen Iulianus'tur. Bu Iulianus herhalde oldukça inandırıcıdır ki, Marcus Aurelius'un kullanımı için askeri astroloji üzerine bir inceleme bile yazmıştır! O hâlde, eğer kaynaklarımız doğruysa, korkarız ki askerlerin savaşa katılımı her zaman askeri düzenin katı kurallarına göre olmamıştır –bu da oldukça endişe verici bir durumdur.

Ludgunum'da Hristiyanlara ve Ludgunumlu Blandina'ya Yapılan Zulüm

Ancak bu özellikle zorlu iklimde günah keçisi rolünü üstlenmek zorunda kalan ve bazen de iktidarın gazabını üstlerine çekenler bilhassa Hristiyanlardır. İmparatorluğun herhangi bir Yahudi mezhebi olarak ele almayı alışkanlık hâline getirdiği Hristiyanlarla ilgili olarak Traianus'tan bu yana sürdürülen yaklaşım, onlara sistemli şekilde değil, yalnızca kamu düzenine aykırılığın ihbarı üzerine eziyet etmektir.

Bununla birlikte, Tiber Nehri'nin taşarak sel ve kıtlığa neden olmasından, Kyzikos ve başka yerlerdeki depremlere, Doğu'dan Roma'ya getirilen “veba”ya kadar 161 yılından beri üst üste gelmeye durmaksızın devam eden çeşit çeşit doğal felakete bir sorumlu arama arzusu oldukça büyüktür. Ve yeni inançları hem reddedilen hem de merak uyandıran Hristiyanlar süratle ideal suçlulara dönüşür. Marcus Aurelius ise iyi bir filozof olarak, kendisini rahatsız etmediği müddetçe Hristiyanların dininin bir sorun teşkil etmeyeceğini düşünür. Öte yandan, özellikle bu yeni ve seçici dinin takipçileri imparatora tapınma geleneğini reddettiğinde, yükselen Hristiyanlık çok hızlı bir biçimde bir düzensizlik nedeni hâline gelir. Roma İmparatorluğu

içinde, imparatorun şahsı aslında birleştirici bir tapınma nesnesidir, bu da ona her yerde, Doğu'nun ve Batı'nın tüm vilayet ve eyaletlerinde tapıldığını gösterir. Fakat tarihin ve âdetlerin farklı etkileri nedeniyle, bölgeden bölgeye gösterilen hassasiyet birebir aynı olmaz.

Şarki dinlerin etkisi altındaki Doğu'da kolayca kabul gören Roma imparatoru kültü herhangi bir özel muhalefetle karşılaşmaz. Batı ise buna mukabil daha çok ayak direr. Bu direncin sebebi kendi tanrılarından başka tanrılara tapmayı kesin olarak reddeden Hristiyanlardır. Roma iktidarı içinse tektanrıcılığın bu kurucu ilkesi kabul edilemez. İmparatora tapmanın imparatorluğun tutkalı işlevi görmesinden ötürü, bu külte boyun eğmeyi reddetmek imparatorluğun varlığını dahi inkar etmek manasına gelir. Bu Marcus Aurelius'un tolerans gösteremeyeceği bir konudur. İmparatorluğa bu şekilde meydan okuyanların eylemlerine son vermek amacıyla, o zamana kadar sürdürdüğü hoşgörü politikasından vazgeçmesi gerekecektir. Orada burada devam eden ve büyük ihtimalle merkezi güçten çok yerel girişimlerin neden olduğu zulümler, bizim gözümüzdeki filozof-imparator görüntüsünü kalıcı biçimde lekeleyebilirdi. Ancak burada da yine olayları bağlamları içine yerleştirerek düşünmeye çalışmalıyız. En simgesel hadise kuşkusuz Ludgunum şehitlerine ve bilhassa meşhur şehit Blandina'ya aittir. Ne yaşanmıştır da bu noktaya gelinmiştir peki?

177 yılının 1 Ağustos gününde Ludgunum gerçekleşen "birleşme şölenleri" vesilesiyle Roma ve imparatoru kutlanmaktadır. Ancak Hristiyanlar katılmayı reddederek isyanlara ve halk içinde kargaşaya neden olurlar. Bunu hapis, işkence ve eziyet takip eder. Genç Hristiyan köle Blandina

cesaret ve direnişle zihinlere damga vurur. Efsaneye göre arenadaki aslanlara sunulduğunda, canavarlar Hristiyan duaları sayesinde onları uzakta tutmayı başaran bu kadına saldırmayı reddederler. Ama günlerdir aç bırakılan diğer vahşi hayvanlar çok geçmeden duaları bu sefer boşa çıkan Blandina'nın üzerine atlar. Dediğimiz gibi Blandina, Roma'da Hristiyanlığı ilk kabul edenlerin çoğu gibi bir köledir. Ancak Ludgunum vakasındaki yenilik, şehitler arasında Hristiyanlığa geçmiş ve bu nedenle kellesi vurulmuş iki Roma vatandaşının da bulunmasıdır: Roma vatandaşlığı onları ilk defa korumamıştır. Bu olay büyük ses getirir.

Doktrin düzeyinde bakıldığında, çok sayıda özelliğin ve ahlaki uygulamanın Marcus Aurelius'un Stoacılığı ile bu yeni yükselen Hristiyanlığın dogmaları arasında bir yakınlaşma oluşturma ihtimali yadsınamaz –ta ki amfi tiyatro oyunlarındaki bu yaygın korkuya kadar. Ancak Hristiyanların imparatora tapmayı reddetmeleri ve bu noktada kendilerini Roma toplumunun dışında tutma arzuları Marcus Aurelius'un uzlaşmayı düşünmesinin önüne geçecek kadar tehlikeli bir siyasi ehemmiyete sahiptir.

Avidius Cassius'un İhaneti

Buesnada, askeri operasyonlar cephesinde, Roma'nın durumu iyiye gitmemektedir. Marcus Aurelius'un oğlu Commodus ile beraber 176 yılında Quadiler ve Marcomannilere karşı yeni bir zafer kazandığı doğrudur, ancak ardından gelen barış aşağı yukarı bir yıldan fazla sürmez. Üstelik Tuna cephesinde işler az biraz durulurken, bu sefer Doğu cephesi Marcus'a yeni sıkıntılar çıkarır.

Birdenbire, 175 yılında, imparatorluğun doğu kesiminde, Marcus Aurelius'un öldüğünü duyuran bir söylenti yayılır. Aslında askeri hayatın zorlukları ve çadır altında geçirdiği günler yüzünden iyice yıpranan imparatorun ileri yaşı ve kötüleşen sağlığı ölüm haberini sahiden inandırıcı kılabilirdi. Suriye'nin güçlü valisi Avidius Cassius bu söylentiye şansını deneme ve kendini imparator ilan etme fırsatı olarak görür. Uçsuz bucaksız Suriye eyaletinin başındaki bu *legatus* çeşitli şanlı unvanlara maliktir: Parthlara karşı kazandığı belirleyici zaferi hatırlayabiliriz...

Hâlâ Tuna kıyısında konuşlanmış vaziyetteki Marcus Aurelius bu dedikodulara hemen tepki verir. Askerlerine bir söylev çeker ve orduların mevzisini doğu yönüne doğru değiştirir, böylece bir yandan da imparatorluğun kuzey cephesindeki tüm askerleri çekme riskini göze alır. Bu tehlikeli bir manevradır fakat parlak bir başarıyla sonuçlanır ve Marcus Aurelius'un hızlı bir zafer elde edip durumu düzeltmesini sağlar.

Bu başarının verdiği güçle yüce gönüllülük gösterir. İyi bir Stoacı olarak, Avidius Cassius'un suç ortaklarını çok sistemli bir şekilde takibe almaktan kaçınır ve hatta kendisine teslim edilen ve *legatus* ile suç ortaklarını alt etmesini sağlayacak belgeleri de yok eder. Bu kişiler arasında imparatorluğunun en üst kademesindeki isimlerinin bazılarının bulunduğunu söylememek olmaz. Aynı şekilde, Avidius Cassius'un kendi askerleri tarafından kesilen başının huzuruna getirilmesini de kabul etmez. Rüzgâr değiştiğini hissedener cesurca liderlerini terk etmiştir. Marcus Aurelius, Avidius Cassius'un devletin el koyduğu ve kamu hazinesine devrettiği mülkünü de kendine mâl etmeyi reddeder. Hatta

hükümdarlığı sırasında bir senatörün kanı döküldüğü için kamuoyu önünde üzüntüsünü gösterecek kadar ileri gider. Gerçekten de Marcus Aurelius'un, Hadrianus'un aksine asla bir senatörün kanını dökmeyeceğine dair kendi kendine söz verdiğini hatırlıyoruz.

Aslında, bazıları belli bir ahlaki yücelikten yoksun olmayan tüm bu hareketler, her şeyden önce, iç barışı ve imparatorluğun birliğini korumaktan sorumlu Marcus'un büyük bir siyasi zekaya sahip olduğunun kanıtıdır.

Faustina'nın Ölümü: Söylentiler ve Efsaneler

Marcus Aurelius, Doğu'yu, birliklerini ve Avidius Cassius'un yanında yer alarak saf değiştiren şehirleri geri almak amacıyla karısı Faustina ve oğlu Commodus ile birlikte Roma'dan aylarca uzakta kalmasına sebep olacak uzun bir yolculuğa çıkmaya karar verir. Hem siyasi hem kültürel bu büyük gezi esnasında, imparatorluk alayı önce Avidius Cassius'a arka çıkan İskenderiye'ye gider. Fakat oraya vardığında, Marcus yine hoşgörü gösterir ve şehrin sakinlerini cezalandırmayı reddeder. Ardından Antakya'ya geçer.

İşte o zaman, Marcus için özellikle acı verici bir olay vuku bulur: on üç çocuğunun annesi Faustina'nın kırk altı yaşında ölümü. Büyük olasılıkla 175–176 kışında, Toros Dağları'nın (bugünkü Türkiye'nin güneyinde, Anadolu'da) eteklerindeki Halala'da (Faustinopolis) gerçekleşmiştir.

Faustina'nın Ölüm Sebebi Nedir?

Tarihçi Cassius Dio bilhassa gut hastalığını çağrıştıran bir “hastalıktan” öldüğünü söyler, ancak Faustina'nın “Avidius

ile görüşüp konuştuğunun ortaya çıkması” korkusundan ötürü de intihar etmiş olabileceğini öne sürer. Cassius Dio bu şekilde Faustina’nın Avidius Cassius’un tahtı gasp etmeye kalkışmasında bir parmağı olabileceğini iddia eder. Kocasının öldüğüne inanarak, gaspçıya evlenme teklifinde bulunmuş bile olabilir. Faustina hakkında çoğu zaman oldukça olumsuz nitelikteki birçok söylenti evliliğinin daha ilk yıllarında başlar. Hatta Romalılar, daha önce dediğimiz gibi, suçlu bir ilişki sürdürdüğü damadı Lucius Verus’un zehirlenmesinde de dahli olduğundan şüphelenmiştir. İşte şimdi de son darbe girişimi sırasında Avidius Cassius ile gizli anlaşma yapmakla suçlanmaktadır. Gerçekte ise, genellikle Faustina’ya pek iyi yaklaşmayan *Historia Augusta*’ya göre, kocasının sağlık durumunun umutsuzluğuna inanan Faustina, Avidius Cassius’a, yalnızca çocuklarının Marcus’un halefince korunmasını sağlayarak güvence altına alması için yanaşırdı. Her ne olursa olsun, Faustina’nın ölüm nedenine ilişkin en muhtemel varsayım, doğal bir ölüm olmaya devam ediyor.

Marcus’a gelince, bu kayıp onu derinden yaralar. Karısının cenaze töreninde kendisi konuşma yapar ve *Historia Augusta*’nın bildirdiğine göre senatodan Faustina’ya ilahi onurlar bahşetmesini, yani onun adına bir tapınak dikilmesini diler. Yeniden evlenmez ve vakti zamanında ne kadar eleştirmiş olsa da dedesinin yolundan giderek, yine *Historia Augusta*’ya göre “bunca çocuğun başına bir üvey ana getirmek istemediğinden” kendine bir cariye alır. Marcus sahiden de on üç çocuğuna başka bir yataktan olma çocuklar ekleyerek veraset sırasını bulanıklaştırmaktan endişelenmekte haklı sayılırdı.

Bir an için Faustina'nın kişiliği üzerinde duralım. Bu kadın, en başından beri hem antik hem de modern tarihçiler tarafından çok merak edilmiştir. Onun hakkında gerçek veya hayali hemen hemen her şey söylenirdi. Örneğin, âşık olduğu bir gladyatörün kanında yıkanmakla suçlanmıştır, denilene göre uygunsuz bir aşktan kurtulmak için danıştığı kahin ona bu yolu tavsiye etmişti. Kimilerine göre, hemen bu olaydan sonra gebe kaldığı Commodus'un kana susamış eğilimleri bu şekilde açıklanabilirdi! Elbette bu söylentileri doğrulayabilecek ciddi bir veri bulunmaz. Marcus Aurelius'un, Faustina'nın sözde âşıkları hususundaki bilgisizliğine gelince, bu durum Antik Çağ'dan bu yana komedi yazarlarına ilham vermiş gibi görünüyor. *Historia Augusta*, bir gösteri sırasında halka açık bir şekilde Faustina'nın sadakatsizliğine atıfta bulunan bir pandomim örneğinden bahseder, Marcus ise imaları anlamamış gibi görünmektedir.

Ernest Renan'ın kendisi, ilk Hristiyanların uğradığı zulümde İmparator Marcus Aurelius'un oynadığı rol üzerine yaptığı çalışmada, Faustina vakasının üzerine eğilir. Ancak Faustina'yı bir sefahat düşkününü ve zehir üstadı, bir nevi yeni Messalina (İmparator Claudius'un belalı karısı) veya Agrippina (zehir kullanmasıyla meşhur) olarak görmenin cazibesine kapılmasının ardından 1867 yılında beş Akademini² halka açık bir oturumunda, ilk yargısına geri döner. O andan itibaren ve Renan'ı takip eden bazı

2 *Institut de France* (Fransa Enstitüsü): 1765 yılında beş Akademini birleşmesiyle oluşan akademik birlik. Bu akademiler şunlardır: *Académie Française* (Fransız Akademisi), *Académie des Inscriptions et belles-lettres* (Beşerî Bilimler Akademisi), *Académie des sciences* (Fen Bilimleri Akademisi), *Académie des Beaux-Arts* (Güzel Sanatlar Akademisi) ve son olarak *Académie des sciences morales et politiques* (Ahlaki ve Siyasi Bilimler Akademisi). (ç.n.)

tarihçiler, Faustina'nın kötü itibarını, genelde hep ön plandaki şahısların öznesi olduğu fantezilere bağlamaya çalıştılar. Olayların gerçekliğine gelince, muhtemelen bu konuda hiçbir zaman hiçbir şey bilemeyeceğiz.

Dolayısıyla *Historia Augusta*'nın Marcus Aurelius'a, onun Faustina'ya gösterdiği hoşgörüyü haklı çıkarmak adına atfettiği şu sözleri büyük bir dikkatle ele almamız gerekir: "Onu geri gönderdiğim takdirde, çeyizini de iade etmem gerekir." Burada söz konusu olan paradan çok siyasettir. Nihayetinde Marcus, kendini evlat edinen İmparator Antoninus Pius'un kızı Faustina ile evlenerek, bir bakıma imparatorlukla evlenmişti ve Faustina'yı göndermek demek imparator olarak meşruiyetinin karısının adına bağlı kısmından vazgeçmeyi göze almak demektir.

Yine de Senato, Faustina'ya Marcus Aurelius tarafından talep edilen onurları bahşeder ve talep edilen tapınağın inşası hakkında kararname çıkarır. Hatta tiyatroda Marcus'un koltuğunun yanına Faustina'nın altından bir heykeli de yerleştirilir ki, vefatından sonra bile kocasının yanında hayattayken olduğu gibi oturmaya devam edebilsin.

Tuna Nehri Sınırında Yeni Bir Tehdit...

Faustina'nın ölümünden sonra, Marcus Mısır'a doğru yolculuğuna kaldığı yerden devam eder. Belki de Faustina'nın adına dikilen tapınağı görmek niyetiyle Suriye'den bir kez daha geçer, oradan meşhur hatip Ailios Aristides'i dinlediği İzmir'e kadar gider. 176 yazında, Eleusis Gizemleri'ni³

3 Elefsis Gizemleri: Antik Yunanistan'ın en ünlü gizli dini törenlerinden biridir. Helenik dönem boyunca önemli bir festival olmuş ve daha sonra Roma'da da yayılmıştır. (ç.n.)

başlatacağı Atina'ya ulaşır. Antik çağlardan beri geleneksel olarak hasat tanrıçası Demeter ile kızı Persephone'ye adanan bu kült, yeryüzü ve ölüm tanrılarına atfedilirdi ve Marcus Aurelius oğlu Commodus ile birlikte açılışını yapmak istemişti.

Bu yolculuğun sonunda Commodus ile beraber İtalya'ya varırlar. Olaylı bir geçişin sonunda (fırtına neredeyse gemisini alabora eder) nihayet Roma'ya ulaşır ve Doğu'da kazandığı başarıları şölenlerle kutlar. Bu süre zarfında, Commodus'u, *Historia Augusta*'nın imparatorun hayat tarzının sadeliğini yansıtmak için yazdığı şekliyle "sanki sıradan biriymiş gibi" evlendirir ve halka para dağıtılmasını emreder. Ardından, 3 Ağustos 178'de yanına yine oğlu Commodus'u alarak savaşa geri döner. Tuna kıyılarına vardığında, Marcomannilerden tecrit etmeyi başardığı Quadilerin yeni bir göç dalgasının neden olduğu çeşitli askeri operasyonlar gerçekleştirir.

İmparator 179–180 yıllarında, artık gerçekten de barbarların bu cephesini tamamen ortadan kaldırmaya ve onları kuzeye, Tuna'nın çok uzağındaki Karpatlara doğru göndermeye karardır. Aklındaki fikir, Marcomanniler ve Sarmatialılardan aldığı topraklardan barbarlar ve imparatorluk arasında bir tampon bölge işlevi görecektir iki yeni eyalet yaratarak kendisini Macar ovasının efendisi ilan etmektir.

Lakin 180 yılının mart ayında Marcus Aurelius'un sağlığı aniden kötüye gider. Seferdeki askerlerin haşın şartlardaki hayatını yaşayan, zorlayıcı bir Stoacılık uygulaması çerçevesinde sayısız oruç tutan ve tüm bunlara ilaveten zaten kırılğan bir yapıya sahip Marcus, *Düşünceler*'inde ayrıntılarıyla anlattığı çeşitli rahatsızlıklardan muzdariptir. Verdiği liste o kadar yüklüdür ki, ölümüne yol açabilecek

sebepler üzerinde insanı tereddütte bırakması beklenebilir. Ancak yine de açık ve net bir şekilde görmeye çalışalım.

Fronto ile yazışmalarında Marcus, “soğuğa karşı hassas” olduğunu ve çadır yaşamının sağlık durumuna muhtemelen pek iyi gelmediğini söyler. Ayrıca çeşitli alerji benzeri belirtilerden de şikayet eder ancak bunlar nadiren ölümcül olabilir. Tekrarlayan boğaz ağrıları onu sık sık gargara yapmak zorunda bırakır. Göğüs ağrısı çektiğini, sık sık hemoptizi atağı geçirdiğini ve bunun tedavisini rüyasında gördüğünü daha önce söylemiştik. Son olarak, sürekli mide ağrılarından şikayet eder.

Marcus Aurelius seferdeyken etrafı kendisine çeşitli ilaçlar yazan birçok doktorla çevrilidir. Fakat Roma’da kaldığı süre boyunca zamanının en büyük hekimi Galenos’tan de tedavi görür. Galenos bir gün imparatorluk yatağının kenarında muayene etme fırsatı bulduğu imparatorun durumunu yazılarında ayrıntılı olarak anlatır. Marcus Aurelius bir akşam karnına giren sancılardan ötürü kıvrılır ve her zamanki doktorları bu duruma çözüm bulamayınca Galenos’u saraya çağırır. Ünlü hekim, hasta imparatora sorular sorup iyice bir muayene ettikten sonra doğru teşhisi koyar –Marcus Aurelius basit bir hazımsızlık çekmektedir– ve ona şarap ve baharatlardan yapılma bir ilaç içmesini salık verir. Bu karışım mucizevi bir şekilde imparatoru rahatlatır. Marcus Aurelius büyük Galenos’un hizmetlerinden o kadar memnun kalır ki oğlu Commodus’un bakımını ona emanet eder. Commodus doktora başvurmayı gerektirecek kadar şiddetli bir bademcik iltihabı (tonsilit) geçirdiğinde, Commodus’un *tropheus*unun çağıracağı hekim yine Galenos olur. Tedavisi tabii ki gene başarılıdır.

Tiryak, İmparatorların Her Derde Devası

Esasında Galenos'un şöhret kazanmasına sebep olan şey, her derde deva bir karışım olarak bilinen tiryakın hazırlanmasıdır.

Engerek eti ve afyon da dahil olmak üzere yetmişten fazla malzemeden oluşan bu ilacın tarifi, Nero'nun doktoru Andromak tarafından geliştirilmiştir. Tiryakın asıl etken maddesi muhtemelen, pişirilip tavllanmış engerek etinden çok, afyondur. Her halükârda, neredeyse tüm erdemler, hazırlanması inanılmaz derecede karmaşık ve masraflı olan bu ilaca atfedilirdi. Baharatlar ile büyük çoğunluğu Doğu'dan gelen nadir maddeleri bir araya getiren tiryak, öncelikle yılan ve akrep zehirlerine ve genel olarak bütün zehirlere karşı kullanılmış, ardından bütün hastalıklara karşı etkili olduğu söylenmeye başlamıştır. Nitekim, hazırlanması karmaşık ve maliyetli bu "her derde deva" imparatorların gözde ilacı hâline gelir. Ama tarifi kendisi için geliştirilen Nero ve onu takip eden diğer imparatorlar tiryak tükettilerse bile, Galenos bu devayı en çok takdir edenin şüphesiz Marcus Aurelius olduğunu belirtir –her gün kullanacak kadar. Çünkü daha önce bu görevi yürüten *archiaterus* (imparatorluk sarayına bağlı çalışan doktorların taşıdığı unvan) ortadan kaybolmasının ardından, saplantılı olduğu ilacı kendisine hazırlaması için Marcus Aurelius tarafından seçilen kişi tam da Galenos olmuştur.

Üstelik Marcus Aurelius, yine Galenos'un anlattıklarına göre, ona hazırladığı özellikle hoş kokulu bir tarçın özlü yeni tiryakı keşfetmek için o kadar sabırsızlanır ki, karışımın oturması için gereken süreyi beklemeden hemen tatmak ister. Marcus hakikaten de düzenli olarak tiryak tüketme alışkanlığı edinmiştir ve ihtiyaç duyduğunda

Roma'dan Tuna kıyılarına kadar getirtir. Hekim, imparatorun, görünüşe bakılırsa dirayetini artıracak bir kuvvet sağlamasını umduğu bu ilacı her gün küçük bir miktar (Mısır baklası kadar) içtiğini belirtir. Gerçi bu karışıma atfedilen panzehir özelliklerinden ötürü böylesine düzenli kullanmış da olabilir.

Bu noktada Marcus Aurelius'un gerekçeleri tam olarak açık değilse bile, hemen hemen tüm hayatı boyunca her gün tiryak içtiğini ve ilacın hızlı etki gösterdiğini biliyoruz. Marcus sürekli bir uyku hâli içindedir (muhtemelen tiryakın karışımında bulunan afyon etkisinden ötürü) ve at sırtındayken bile uyuklamaya başladığından yakını – ki bu gerçekten de çok tehlikeli olabilecek bir durumdur! Galenos'tan afyon dozunu biraz azaltmasını istemesinin ardından, bu sefer de uykusuzluk çekmeye başlar! Az biraz daha afyon ekleyen Galenos ideal dozu nihayet bulur ve imparator hastasını tatmin eder. Bazı tarihçiler, Galenos'un ifadelerine dayanarak, Marcus Aurelius'un bir afyon bağımlısı olduğunu varsayacak kadar ileri giderler. Aslında aldığı dozların düşük olması gerektiği düşünüldüğünde muhtemelen bağımlı olamayacağı sonucuna varılabilir.

Buna karşın kesin olan bir şey varsa, o da daha önce de söylediğimiz gibi Marcus'un sağlığının hayatının sonuna doğru ciddi ölçüde kötüleştiğidir. Kısmen abartarak anlatsa da, kendinden söz ederken “zavallı bedeninden” ve hatta “bu cesetten” bahsetmekten çekinmez ve “etrafını saran bu zavalı tenin hissettiklerinin kendisini engellemesine asla izin vermek istemediğini” belirtir. Dolayısıyla, hastalıkları hakkında çok konuşmasına rağmen, rahatsızlıklarına çare aramaktansa hemen onlara katlanmayı seçmesi sebebiyle hayatının sonuna kadar tam bir Stoacı olarak kaldığını söyleyebiliriz.

Kan Tercihi: Marcus ve Commodus

Marcus Aurelius 17 Mart 180'de, muhtemelen Vindobona'da (bugünkü Viyana) veya Sirmium'da (bugün Sırbistan'da yer alır) aniden hayatını kaybeder. İmparatorluğun dört bir köşesine yayılan haber en çılgın söylentiler ile kaygıları hemen ortaya çıkarır.

Zehirlenme varsayımını tamamen dışarıda bırakmasak da, art arda gelen dalgalar halinde yayılmayı asla kesmeyen ve orduyu düzenli olarak vurmaya devam eden Antoninus vebası Marcus Aurelius'un en olası ölüm nedeni gibi durmaktadır. Kesin bir şey varsa, o da imparatorun sonunun pek de huzurlu olmadığıdır. Kendisinden önce Antoninus ile Hadrianus'un faydalandığı evlat edinme sisteminden vazgeçip varisi olarak kendi oğlunu seçerek, riskli bir seçim yaptığının ve imparatorluğu yönetmeye layık olmayan bir halef belirleme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunun bilincindedir.

Commodus, henüz on iki yaşındayken, en kötüsünü akla getirecek cinsten bazı kişilik özellikleri sergilemiştir; çocuğun zalim karakteri bazı kaynaklara göre en başından açıkça bellidir. Mesela, banyosunu çok ılık bulan çocuk kolayca uşağın kazana atılmasını buyurur. Onunla zıtlaşmak istemeyen *tropheus* fırına koyun postu atar, yayılan kötü koku da çocuğu emrinin yerine getirildiğine inandırır. Eğer bu hikâye doğruysa, böylesi bir "pedagoji"nin faydaları elbette merak konusudur.

Son ana kadar çelişkili duyguları devam eden Marcus Aurelius, yaptığı bu seçim hakkında kendini sorgulamayı sahiden asla bırakmamıştır. Hatta *Historia Augusta*, "onun [Commodus] ileride neye dönüşeceğini öngördüğünden,

bizzat beyanı olduğu üzere Nero'ya, Caligula'ya ve Domitianus'a benzememesi adına kendisinin ölümünden sonra oğlunun da ölmesini dilediğini..." belirtir ve "ölmekten değil, ama arkasında böyle bir erkek evlat bırakarak ölmekten korktuğunu" ekler.

Aslında tarihçiler Marcus Aurelius'un ölüm sebebini merak etmekten hiçbir zaman vazgeçmezler. Eserlerini MS 3. yüzyılın başlarında kaleme alan Cassius Dio'ya göre imparator ölümünden önce Commodus'un kendisini zehirlediğini anlamış, fakat tahta çıkma sırası zarar görmesin diye öz oğlunu ele vermek istememiştir. Tertullianus aşağı yukarı aynı dönemde, bunun fazlasıyla ani bir ölüm olduğunu yazar, bu nedenle onun da Marcus Aurelius'un zehirlendiği versiyonu onayladığı düşünülebilir. Aurelius Victor ise MS 4. yüzyılda, gene fazlasıyla huzursuz edici bir şekilde, hastalığının evvelinde, hatta hastalanıp ölmesinden tam bir hafta önce Marcus'u *validior* (oldukça sağlam, oldukça yiğit) diye tanımlar. Ancak Cassius Dio'nun çağdaşı olan Herodianus, ileri yaşın sahiden de Marcus'un belini büktüğünü belirtir (öldüğünde elli dokuz yaşındadır, sahiden de o döneme göre oldukça ileri kabul edilebilecek bir yaştır). Ayrıca Marcus'un Pannonia'da yaşadığı yorgunluk ve kaygıların da onda ciddi bir hastalığı tetiklediğini söyler; ancak konu hakkında çok bilgili gözüken Herodianus ne hastalığı olduğunu paylaşmaz.

Demek ki Marcus'un neden öldüğünü asla öğrenemeyeceğiz. Hayattan mı bıkmıştı? Sebep verem miydi? Yoksa kanser mi? Ya da veba, yani çiçek hastalığı mı? Öte yandan kesin gözüken bir şey varsa, o da hastalığın süratinin çağdaşlarının hafızasına damga vurmuş olmasıdır.

Filozof Gibi Ölmek

Marcus Aurelius ölümün yaklaştığını hissettiğinde, oğlunu yanına getirtir ve muhtemelen hastalığı bulaştırma korkusuyla onu hemen göndermeden önce, son bir kez öğüt verir. Peki Marcus oğluna ne demiştir ve ölüm döşeginde ona hangi tavsiyeleri vermeyi gerekli bulmuştur? *Historia Augusta* o son anları işte böyle aktarır:

İyice hasta olmaya başladığında oğlunu çağırdı ve öncelikle kendisinden devletine ihanet etmiş gibi gözükmek için savaşı bitirmeyi ihmal etmemesini istedi [...] Oğlu ilk isteğinin, kendisinin sağlıklı olması olduğu yönünde cevap verdiğinde, ona yalnızca birkaç gün beklemesi ve hemen ayrılıp gitmemesi talebinde bulunarak istediği gibi davranmasına izin verdi. Ardından Marcus artık ölümü arzulayan biri olarak yiyip içmekten kaçındı ve böylece hastalığını daha da ağırlaştırdı. Altıncı gün dostlarını çağırdı, bütün dünya meselelerine gülerek ve ölümü de küçümseyerek onlara “Veba ve hepimizin ortak kaderi olan ölüm üzerine düşünmek varken ne diye benim için ağlıyorsunuz?” dedi. Dostları oradan ayrılmak istediklerinde ise içini çekerek, “Madem beni terk ediyorsunuz, sizden önce davranıp size elveda diyorum” dedi. Kendisine, oğlunu kime emanet ettiği sorulduğunda ise, “Eğer buna layık olduğunu gösterirse, size ve ölümsüz tanrılara” cevabını verdi.

Bazı tarihçiler, Marcus’un yemeyi içmeyi reddetmesinin bir tür intihar olduğunu düşünmüş ve bu eylemin kendi içinde Stoacı inançlarıyla bağdaştığını belirtmişlerdir. Ancak mevcut vaziyette, Marcus Aurelius durumunun artık ümitsiz olduğunu bildiğinden ölümünü hızlandırmaya karar

vermiş gibi görünmektedir. Öte yandan, Marcus Aurelius'un dostlarına "veba üzerine düşüncelerini" salık vermesi gibi, Commodus'un "kendi sağlığını korumak" için bir an önce ayrılma endişesi salgın varsayımını daha çok destekler. Stoacı, imparatorluğu kaderine mutlak suretle terk etmeden önce, tarihçi Herodianus kendi adına Marcus Aurelius'a vasiyetnâme biçiminde uzun bir konuşma atfeder:

Zaten yaşlı olan ve yaşın, işin ve kaygıların yükü altında ezilen Marcus Aurelius Pannonia'dayken [Tuna kıyıları] aniden ciddi bir hastalığa yakalanır. Kendi kurtuluşundan ümidi kesen ve oğlunun tutkularına teslim olmak uğruna bilgeliği ve eğitimi reddetmesinden korktuğu için, bu konuşmayı yaparak onu dostlarına teslim eder: "Görüyorsunuz ki oğlum, sizin yetiştirdiğiniz bu genç prens, ergenlik çağına daha yeni giriyor ve bu fırtınalı hayat denizinde, tecrübesizliğine yön verecek ve doğru yoldan sapıp sefahatın sarp kayalıklarına çarpmasını önleyecek bilge kılavuzlara ihtiyacı var; dilerim sizde bir yerine birçok baba bulur. [...] Bir kralın etrafı eğer tebaasının sevgisiyle çevrili değilse, onun hayatını koruyacak yeterli muhafız yoktur. Halklarını barbarlıkla korkutmaktansa, onlara nezaket ve iyilik yoluyla sevgi aşılarmayı tercih eden hükümdarlar uzun ve güvenli bir saltanat sürerler [...] Prenslerin güvenliğini sağlayan, zorunluluktan boyun eğen köleler değil, itaat etmeyi özgürce seçen insanlardır." Halsizlik nedeniyle daha fazla devam edemez ve gücü tükenmiş biçimde yatağına geri yığılır. Bu sahneye tanık olan bütün seyircileri öyle şiddetli bir acı kaplar ki birçoğu buna hâkim olamayarak çaresizlik içinde haykırır. İmparator bir gece ve bir gün daha yaşar, sonra ölür ve çağdaşlarına en yakıcı pişmanlıkları, gelecek nesillere de lekesiz bir erdemin ölümsüz hatırasını bırakır.

Historia Augusta'nın da belirttiği gibi, Marcus Aurelius'un hastalığı ve ardından ölümü "ona özel bir sevgi besleyen ordu içinde derin bir şaşkınlığa" yol açar. Commodus'a gelince, babasının hâlâ ızdırap içinde olduğunu bilmesine rağmen tek bir şey düşünüyormuş gibi görünür: babasının onu savaşıma zorladığı bu uğursuz Tuna kıyılarından bir an önce ayrılarak Roma'ya, şöenlere ve zevk ü sefaya geri dönmek; ama hakkını teslim etmek lazım, belki de tek istediği şey kendini salgından korumaktır.

Roma Senatosu Tarafından Tanrılaştırılan Marcus Aurelius

Ölümünden sonra, Marcus Aurelius'un cesedi kurşun bir tabut içinde Tuna kıyılarından Roma'ya nakledilir ve Hadrianus'un Tiber kenarında hâlâ hayranlıkla seyredebileceğimiz anıt mezarının içine, Lucius Verus ile Faustina'nın yanına defnedilir. Geleneğe göre, ölen imparator *divus* ilan edilir, yani tanrılaştırılır ve onun bir putunu evinde bulundurmamaları kutsala saygısızlık etmekle itham edilir: sahiden de en değişmeden kalan bu Roma geleneğine göre imparatora tapınmaya devam etmek elzemdir.

Senato Faustina'ya önceden yaptığı gibi Marcus Aurelius'u da altın bir heykelle onurlandırır. Ayrıca kendisine adanan bir de tapınak inşa edilir, ne yazık ki kültüne göz kulak olmakla yükümlü rahiplerin bağlı olduğu bu tapınaktan geriye hiçbir şey kalmamıştır. Bazıları çıkıp imparatorun rüyalarında kendilerine görüldüğünü ve onlara kehanetlerde bulunduğunu iddia eder. Hakikaten de Marcus Aurelius ölümünden çok sonra bile tebaasından en çok saygı gören imparatorlar arasında yer almaya devam etmiştir.

SON SÖZ

Marcus Aurelius'un saltanatını bütünüyle değerlendirmeye çalışanlar arasından bazıları imparatorluğa olan inancını yitirmiş bir imparatorun kaderciliğini, karamsarlığını ve hatta bozgunculuğunu suçlu bulmaktan çekinmez. Diğerleri ise, iyi bir Stoacı olarak, Zeus'un kurduğu dünya düzeninin değiştirilemeyeceğini kabullenen Marcus Aurelius'un değiştiremeyeceği şeye boyun eğmeye karar verdiği gerçeğini hatırlamayı tercih eder. İnsanların, ister zayıf ister güçlü ister korkak isterse de cesur olsun, en başta nasıllarsa hep öyle kaldıklarına inanan Marcus, sahiden de elindeki gücü kullanırken ne yazık ki bazen zayıflık gibi görülebilen iyilikseverliğini açığa vurmaya çalışır.

Ancak imparatorluğu savunmak, adalet dağıtmak ve devletin devamlılığını sağlamak için gösterdiği çabalar konusunda genellikle hakkı teslim edilse de, birçok tarihçinin gözünde asıl hatası kendisinin de vaktiyle yararlandığı ve İmparator Nerva'dan (30–98) beridir en iyi adayı seçmeyi sağlayan evlat edinme kuralını uygulamaktan vazgeçmesidir. “Marcus'un tek kusuru bir erkek evlat sahibi olmaktı” sözünün sahibi Ernest Renan, Commodus'a kan hakkını geri vermesinden ötürü onu affetmez. Pierre Grimal'in ardından, Marcus'un savunması olarak, Nerva, Traianus,

Hadrianus ve Antoninus'un evlat edinmeyi tercih etme sebeplerinin erkek varisleri bulunmaması olduğunu belirtebiliriz. Dahası Avidius Cassius'un gasp ve ihaneti imparatora "pek seçenek bırakmamıştır."

Başkalarına göre ise Marcus oğlunda imparatorluğun vaziyetiyle yüzleşebilecek yeni bir adam görmüş ve dolayısıyla onu ne yaptığını gayet iyi bilerek seçmiştir. Ötekiler ise Commodus'un iktidara geldikten sonra kötü olduğunu söyler.

Tam olarak ne olmuştur? Muhtemelen asla bilemeyeceğiz. Çağdaş tarihçiler –Yves Roman, Robert Turcan– çoğunlukla filozofimparator çelişkisi üzerinde ısrarla durmayı sürdürür ve Marcus'un hükümdarlığını artık son demlerini yaşayan ve harlı ateşi yavaş yavaş sönen *Pax Romana*'nın altın çağı olarak görmeyi tercih ederler.

Sözlerimizi tamamlarken, Herodianus tarafından Marcus Aurelius'a sunulan ve onu nihai bir kesinlikle Roma imparatorları panteonuna yerleştiren coşkulu bir övgüyü aktaralım:

Hararetle eski edebiyatı geliştirdi ve bu noktada onu hiçbir Yunan veya Romalıya teslim etmedi. Bir sürü etkileyici söz ve arkasında bıraktığı yazılar bunu kanıtlamaya yeter de artar. Samimiyet ve nezaketle önüne gelen herkese elini uzattı, muhafızlarına huzuruna gelmiş birini dışarı çıkarmayı yasakladı. Onda, bilgelik öğretisini söylemler ve boş teorilerle sınırlamayan, aksine âdetlerinin saygınlığı ve tabiatının ılımlılığı ile bunları aynı zamanda uygulayan tek imparatora tanık olduk. Bu sebeptendir ki yaşadığı asır iyi insanlar açısından bereketli oldu. Ne de olsa insanların kendi hayatlarını daima onları yöneten prensinkine göre düzenlemeye meyilli olduklarını biliyoruz.

KRONOLOJİ

- 121** (26 Nisan) Geleceğin Marcus Aurelius'unun Roma'da doğumu
- 128** Babasının ölümü (30 yaşında)
- 136** Marcus togasını giyer ve Lucius Ceionius Commodus'un (Hadrianus'un öngörülen varisi) kızı ve Lucius Verus'un kız kardeşi Ceiona Fabia ile nişanlanır. Marcus Aurelius hükümdarlığının başlarında iktidarı Lucius Verus ile paylaşacaktır.
- 138 (Şubat)** Artık M. Aelius Aurelius diye bilinen Marcus Aurelius'un, Hadrianus'un talebi üzerine Antoninus (geleceğin Antoninus Pius'u) tarafından evlat edinilmesi.
- 138 (Temmuz)** Hadrianus'un ölümü. Antoninus imparator olur, Marcus'un nişanını bozar ve onu kendi kızıyla nişanlar: Annia Galeria Faustina.
- 139** Bundan böyle Antoninus'un sarayında yaşayan Marcus *caesar* unvanı alır.
- 144** Aillios Aristeides, *Roma'ya övgü*.
- 145** Marcus Aurelius ve Faustina evlenir, on üç çocukları olacaktır.

- 161** Antoninus Pius'un ölümü. Marcus Aurelius, Lucius Verus ile beraber imparatorluğun başına geçer.
- 162** Lucius Verus'un Parthlardan tartışmalı Armenia Krallığı'nın kontrolünü geri almak için çıktığı doğu seferi.
- 163** Armenia yeniden Roma'ya katılır. Lucius Verus ile Marcus Aurelius'un ve Faustina'nın kızının Ephesos'ta evlenmesi.
- 164** Parthların yenilgisi. Veba (çiçek hastalığı?) Doğu'da yayılmaya başlar.
- 166** Lucius Verus'un muzaffer orduları vebayı Roma'ya taşır. Marcus Aurelius ile Lucius Verus'un Parthlara karşı kazandığı zafer için yapılan kutlamalar. Marcus Aurelius'un oğlu Commodus *caesar* ilan edilir.
- 167–175** Tuna kıyılarındaki ilk Cermen Savaşı (Quadilere ve Marcomannilere karşı).
- 167** Cermenler İtalya'yı işgal eder. Aquileia Quadiler ve Marcomanniler tarafından kuşatılır.
- 168** Marcus Aurelius ve Lucius Verus Tuna kıyılarına ulaşır, oradan orduyla beraber kışlık karargâhın bulunduğu Aquileia'ya çekilirler.
- 169 (Ocak–Şubat)** Hekim Galenos vebaya kapılmış askerleri tedavi etmek amacıyla Aquileia'ya gelir. Marcus Aurelius ve Lucius Verus Roma'ya doğru yola çıkar. Lucius Verus yolda ölür.
- 169 (sonbahar)** Marcus Aurelius, Lucius Verus'un dulası Lucilla'yı arzusu dışında T. Claudius Pompeianus'la evlendirir.

- 170–173** Marcus Aurelius barbar saldırılarını durdurmak için Tuna kıyılarında konaklar ve yazılarını yazar.
- 170 (?)** Aslanların Tuna'ya atılması olayı.
- 174 (?)** Yağmur mucizesi.
- 175 (Nisan)** Avidius Cassius'un ihaneti.
- 175 (7 Temmuz)** Commodus erkeklik togasını giyiyor.
- 175 (28 Temmuz'dan önce)** Avidius Cassius'un kendi askerleri tarafından öldürülmesi.
- 175–176** Commodus ve Faustina ile çıkılan doğu yolculuğu. İskenderiye'yi ziyaret ve kentin kontrol altına alınması.
- 175** Faustina'nın Halala'da (Türkiye) ölümü.
- 176** Marcus Aurelius Suriye, Küçük Asya ve Yunanistan'ı ziyaret ediyor ve Atina'da Eleusis Gizemleri'nin açılışını yapıyor. İtalya'ya dönüş, Cermenler ve Sarmatyalılara karşı kazandığı zaferlerin kutlaması.
- 177** Commodus imparatorluk yönetimine dahil ediliyor. Hristiyanların Ludgunum'da şehit edilmesi ve Blandina'nın arenada aslanlara atılması. Yeni veba dalgası.
- 178** Marcus Aurelius ve Commodus Roma'dan ayrılıp Tuna'ya doğru yola çıkarlar. Savaş yeniden başlamıştır.
- 180 (17 Mart)** Marcus Aurelius'un ölümü. Commodus tahta çıkar.

KISA BİBLİYOGRAFYA

KAYNAKLAR

1. Marcus Aurelius

Fransızca çeviri ve yayıma hazırlık, Marc Aurèle, *Pensées*, metnin çeviri ve düzenlemesini yapan A. I. Trannoy, önsöz A. Puech, Paris, Les Belles Lettres, “Cuf”, 1939.

Marc Aurèle, *Pensées pour moi-même suivies du Manuel d'Épictète*, çeviri M. Meunier, Paris, Garnier, 1964 (Paris, Flammarion, 1992).

Marc Aurèle, *Pensées*, çeviri Émile Bréhier, düzeltme Jean Pépin, dipnotlar Victor Goldschmidt, *dans Les Stoïciens*, Pierre Maxime Schuhl yönetiminde yayıma hazırlanmıştır, Paris, Gallimard, “Bibliothèque de la Pléiade”, 1962.

Birinci kitap için kullanılması önerilen başka bir eser: Marc Aurèle, *Écrits pour lui-même*, I. cilt, genel giriş ve I. kitap, metnin çeviri ve düzeltmesini yapan Pierre Hadot & C. Luna işbirliği, Paris, Les Belles Lettres, “Cuf”, 1998.

2. Marcus Aurelius ve Fronto'nun yazışmaları

Lettres inédites de Marc Aurèle et de Fronton retrouvées sur les palimpsestes de Milan et de Rome avec le texte latin en regard et des notes par M. Armand Cassan, Paris, A. Levavasseeur, 1830.

Fronton, *Correspondance*, Ségolène De Mougin işbirliğiyle metinleri çeviren ve yorumlayan Pascale Fleury, Paris, Les Belles Lettres, der. “Fragments”, 2003.

3. Roma tarihçileri

Histoire Auguste. Les empereurs romains des IIe et IIIe siècles, Latince-Fransızca iki dilli basım, Latince'den çeviren André Chastagnol, Paris, Robert Laffont, 1994.

Dion Cassius, *Histoire romaine*, çev. E. Gros, Paris, Firmin Didot, 1845–1870.
Hérodien, *Histoire des empereurs romains, de Marc Aurèle à Gordien III (180 ap. J.-C. - 238 ap. J.-C.)*, çev. D. Roques, Paris, Les Belles Lettres, der. “La roue à livres”, 1990.

ESERLER VE İNCELEMELER

1. Giriş niteliğinde okumalar

Dossier “Marc Aurèle”, *Philosophie Magazine*, no 39, Mayıs 2010. Hadot P., La Citadelle intérieure.
Introduction aux Pensées de Marc Aurèle, Paris, Fayard, 1992 (cep baskısı başlığı *Introduction aux Pensées de Marc Aurèle*, Librairie Générale Française, “Le Livre de poche”).

2. Diğer okumalar

Bénatouil Th., *Les Stoïciens, III. Musonius, Épictète, Marc Aurèle*, Paris, Les Belles Lettres, 2009.
Boissier G., “La jeunesse de Marc Aurèle d’après la correspondance de Fronton”, *Revue des Deux Mondes* 74, Mart-Nisan 1868, s. 671–698.
Boudon-Millot V., *Galien de Pergame. Un médecin grec à Rome*, Paris, Les Belles Lettres, 2012.
Boudon-Millot V., “Mystère autour d’une petite balle à quel jeu jouaient Galien et Marc Aurèle?”, *Galenos* 9/2015, Pisa-Roma, 2016, s. 37–56.
Boudon-Millot V., “De la thériaque pour les empereurs de l’archiatre de Néron à celui des Sévères (avec illustrations)”, *E-SFHM (Revue d’Histoire des Sciences médicales renkli eki)*, 3. cilt (1), 2017 (çevrimiçi).
Boudon-Millot V., “De la thériaque pour le prince Marc Aurèle face à la maladie et aux empoisonnements”, A. Gangloff ve B. Maire (yay. haz.), *La Santé du Prince*.
—, *Corps, vertus et politique dans l’Antiquité romaine*, Grenoble, Éditions Jérôme Millon, der. “Horos”, 2020, s. 117–132.
Boulanger A., *Aelius Aristide et la sophistique dans la province d’Asie au IIe siècle de notre ère*, Paris, De Boccard, 1923.
Caratini R., *Marc Aurèle, l’empereur philosophe*, Paris, Michel Lafon, 2004.
Chausson F., “La pratique de l’autobiographie politique aux IIe -IIIe siècles”, *Cahiers Glotz* XX, 2009, s. 79–110.
Debru A., “Médecine et morale : ‘devenir meilleur’ chez Galien et Marc Aurèle”, J. Jouanna ve J. Leclant (yay. haz.), *La Médecine grecque antique, actes du 14e colloque de la Villa Kérylos à Beaulieu-sur-Mer* (10–11 Ekim 2003), Paris, 2004, s. 125–133.

- Demouglin S., “L’éducation d’un prince Fronton et Marc Aurèle”, J. Desmulliez, Ch. Hoët-Van Cauwenberghe ve J.-Ch. Jolivet, *L’Étude des correspondances dans le monde romain de l’Antiquité classique à l’Antiquité tardive*, Lille, Université Charles-de-Gaulle, 2011, s. 25–38.
- Gourinat, J.-B., ve Barnes, J. (yay. haz.), *Lire les stoïciens*, Paris, Puf, “Quadrige”, 2009.
- Grimal P., *Marc Aurèle*, Paris, Fayard, 1991.
- Lepelley Cl., *L’Empire romain et le christianisme*, Paris, Flammarion, der. “Questions d’histoire”, 1969.
- Marc Aurèle Ramos P., *La Véritable Histoire de Marc Aurèle*, Paris, Les Belles Lettres, 2009.
- Renan E., *Histoire des origines du christianisme. Marc Aurèle et la fin du monde antique*, Paris, Le Livre de Poche, 1984 (Calmann-Lévy, 1882).
- Romains J., *Marc Aurèle, ou l’empereur de bonne volonté*, Paris, Flammarion, 1968.
- Roman Y., *Marc Aurèle, l’empereur paradoxal*, Paris, Payot & Rivages, der. “Biographie Payot”, 2013.
- Scheid J., *Religion et piété à Rome*, Paris, La Découverte, 1985 (2. baskı, Paris, Albin Michel, 2001).
- Turcan R., *Le Temps de Marc Aurèle (121–180). Une crise des esprits et de la “paix romaine”*, Dijon, Faton, 2012.

DİZİN

- A**
Ailios Aristeides 18, 31, 34, 74, 89, 107, 119
Anti-Nero 70
Antoninus Pius 8, 19, 20, 22, 23, 42, 50, 52, 55, 56, 57, 73, 79, 107, 119, 120
Antoninus Vebası 6, 87
Aurelius Sütunu 82, 95
- B**
Barbar 7, 8, 14, 33, 82, 87, 94, 95, 108, 115, 121
- C**
Caelius Tepesi 5, 22
Calvisius Ruso 21
Cassius Dio 14, 71, 75, 104, 105, 113
Cermen fatihi 86
Commodus 6, 19, 20, 31, 53, 54, 58, 72, 82, 87, 102, 104, 106, 108, 109, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121
- D**
Diognetus 5, 35, 39, 40, 41, 65
Domitia Lucilla 21, 23
- E**
Epiktetos 6, 40, 60, 64, 65, 66, 67, 69
Ernest Renan 106, 117
Eutropius 14, 26
- F**
Faustina 6, 23, 58, 59, 72, 89, 104, 105, 106, 107, 116, 119, 120, 121
Fronto 5, 15, 24, 25, 34, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 57, 63, 64, 65, 72, 74, 75, 77, 78, 83, 84, 109, 123
- G**
Galenos (Bergamalı) 4, 17, 28, 30, 31, 51, 67, 71, 87, 88, 89, 97, 109, 110, 111, 120, 124
Gaston Boissier 43
- H**
Hadrianus 5, 14, 15, 19, 20, 21, 22, 26, 44, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 97, 104, 112, 116, 118, 119
Herodianus 14, 113, 115, 118
Herodos 78

Historia Augusta 5, 13, 14, 21, 22,
27, 29, 33, 34, 39, 41, 51, 53, 55,
56, 57, 69, 71, 83, 85, 95, 105,
106, 107, 108, 112, 114, 116

Hristiyanlık 96, 100

I

Iuvenalis 18, 32

K

Khalkedon (Kadıköy) Konsili 41

Kendime Düşünceler 7, 13, 23, 40,
59, 64

L

Laterani Sarayı 23

Lucius Verus 6, 8, 42, 54, 55, 59, 70,
73, 74, 79, 80, 83, 84, 85, 87, 88,
89, 105, 116, 119, 120

Ludgunumlu Blandina 100

Lukianos (Samosatalı) 94, 98, 99

M

Marcus Aurelius 5, 6, 7, 8, 9, 13, 14,
15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23,
24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33,
34, 35, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46,
49, 50, 51, 52, 54, 55, 57, 63, 64,
65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74,
75, 77, 79, 81, 82, 83, 85, 87, 88,
89, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 100,
101, 102, 103, 104, 106, 107,
108, 109, 110, 111, 112, 113,
114, 115, 116, 117, 118, 119,
120, 121, 123

Marguerite Yourcenar 15, 26

N

Nero 70, 84, 110, 113

P

Palimpsest 42, 43

Pax Romana 6, 16, 81, 82, 118

Q

Quintilianus 29, 30

R

Ren (nehir) 73, 79

Rusticus 6, 39, 41, 64, 65, 66, 67

S

Stoacılık 67, 69, 108

T

Tertullianus 96, 113

Tiber (nehir) 100, 116

Titus 21, 27

toga 50

Traianus Sütunu 82

Tropheus 31, 32, 39, 109, 112

Tuna (nehir) 6, 8, 14, 33, 73, 79,
86, 87, 93, 94, 95, 102, 103, 107,
108, 111, 115, 116, 120, 121

V

Vespasianus 21, 27

Z

Zosimos 31

V RONIQUE BOUDON-MILLOT

MARCUS AURELIUS

Hem filozof hem devlet adamı, hem en iyiyi hem de en kötüyü yapmaya muktedir İmparator Marcus Aurelius, Roma imparatorlarının arasında her zaman en merak uyandıran yöneticilerden olmuştur. Yazgısında Roma'ya imparator olmak bulunmayan, Stoacı felsefeye tutkuyla bağlı ve Yunan dilinde yazılar kaleme alan kendi halindeki bu adam nasıl o zamanlar en parlak günlerini yaşıyan bir imparatorluğun zirvesine ulaştı?

"Beş İyi İmparatorun Sonuncusu" olan Marcus Aurelius 121 yılında Roma'da doğar. Erkek evladı bulunmayan İmparator Hadrianus v ris bulmaya çalışırken Marcus Aurelius, yaşına göre çok erken gelişmiş zekasıyla onun dikkatini çeker. Hadrianus onu halefi yapmak ister ancak iktidar için henüz çok genç ve deneyimsizdir. Yaşlı imparator vefatından önce Marcus'un tahta geçebilmesini garanti altına alacak önlemler alır. Böylece genç adamın felsefeye, edebiyata ve sanata odaklı yaşamı imparatorluğa göre yeniden şekillenir.

161 yılında 40 yaşındayken altın çağını yaşıyan Roma İmparatorluğu'nun tahtına oturduğunda imparatorluk dış saldırılarla uğraşmaktadır. Marcus Aurelius 19 yıllık saltanatının 17 yılını at sırtında, Fırat kıyılarında Parthlarla ve Tuna sınırında Cermen kabileleriyle mücadeleyle geçirir. 180'de Tuna'da savaştayken hastalandığında, imparatorluk hekimi Galenos'un elinden bir şey gelmez ve filozof imparator beraberinde Roma İmparatorluğu'nun aydınlık zamanlarını da götürerek bu dünyadan ayrılır.

V ronique Boudon-Millot kitabında, Aurelius'un *Kendime Düşünceler*'inden, mektuplarından ve hakkında yazılan imparator biyografilerinden yararlanarak bu ilgi çekici kişiliğin hayatını aktarıyor. Hangi yetenekleri ona Hadrianus'un korumasını kazandırdı? İmparator olduğunda döneminin büyük zorluklarıyla yüzleşirken nasıl hareket etti? Sınırlardaki barbarların tehditleri ve Parthların istila  abaları, Hristiyanlığın yükselişi ve yıkıcı Antoninus Vebas'ının ortaya  ıkışı... Tüm bu heng me içerisinde *Kendime Düşünceler* gibi zamansız bir eseri yazabilecek ruh halini nasıl koruyabildi?

Marcus Aurelius'un etkileyici ve hayranlık uyandırıcı hayat öyküsü, içeride ve dışarıda  etin krizlerle boğuşan Roma İmparatorluğu'nun başında, yaşamını felsefi ideallerinin rehberliğinde sürdüren bir yenilik inin kişiliğine, kendi içindeki çatışmalara ve edindiği tecrübelere ışık tutuyor.

Kronik

kronikkitap.com

kronikkitap

ISBN: 978-625-8431-22-3

9 786258 431223